

Yrityksen vastuu toimintaketjussa aiheutuvista ympäristövahingoista

Sofia Falck
Pro gradu -tutkielma
Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Ympäristöoikeus
Kevät 2023

Lapin yliopisto**Tiedekunta:** Oikeustieteiden tiedekunta**Työn nimi:** Yrityksen vastuu toimintaketjussa aiheutuvista ympäristövahingoista**Tekijä:** Sofia Falck**Koulutusohjelma/oppiaine:** Ympäristöoikeus**Työn laji:** Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma**Sivumäärä, liitteiden lukumäärä:** XII + 72**Vuosi:** 2023

Tiivistelmä: Yritykset ovat vaikutusvaltaisia yhteiskunnallisia toimijoita, joiden toiminnasta aiheutuu usein haittaa ympäristölle. Ympäristölle haitalliset vaikutukset eivät kuitenkaan välttämättä näy suoraan suurten yritysten oman toiminnan piirissä, vaan ympäristövahingot saattavat aiheutua vasta alempana toimintaketjussa olevan, usein ulkomaisen toimintaketjuyrityksen toiminnasta. Viime vuosina onkin puhuttu paljon yritysvastuusta ja erityisesti siitä, että yritystoiminnan haittavaikutuksia on tärkeää rajoittaa pakottavan lainsäädännön keinoin. Ympäristövahingoista kärsiville tulisi myös maksaa vahingosta riittävää korvausta.

Tutkielman tarkoitus on selvittää valmisteilla olevan yritysvastuusäntelyn vaikutusta yrityksen vastuuseen sen toimintaketjuissa aiheutuvista ympäristövahingoista. Tutkielmassa vastataan erityisesti seuraaviin kysymyksiin: Miten vahingonkorvauksen yleiset edellytykset, kuten tuottamusvastuu ja syy-yhteys toteutuvat toimintaketjuissa aiheutuneiden vahinkojen osalta? Ketkä ovat korvausvelvollisia vahingoista? Voiko yhtiön johto joutua korvausvelvolliseksi toimintaketjussa aiheutuneesta ympäristövahingoista? Lopulta tutkielmassa selvitetään sitä, kuinka pitkälle johtoyrityksen vastuu toimintaketjussa ulottuu.

Tutkimuksessa käytetyt metodit ovat lainoppi ja de lege ferenda -tutkimus. Tutkielman kannalta keskeistä aineistoa ovat erilaiset yritysvastuulain ja yritysvastuudirektiivistä laaditut selvitykset ja kannanotot sekä voimassa olevaa oikeutta käsittelevä ympäristö- ja vahingonkorvausoikeudellinen kirjallisuus. Myös oikeusperiaatteilla on tutkielman aiheen käsittelyssä tärkeä rooli.

Tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, että ympäristövahinkolaki käsittelee jo monia yritysvastuulain valmistelussa esiin tulleita ongelmia. Yritysvastuusäädökset kuitenkin laajentaisivat vastuuta huomattavasti. Yritysvastuulaki tulisi luultavasti eroamaan ympäristövahinkolaista mm. tuottamusvastuun, todistustaakan ja korvausvelvollisten piirin osalta. Yrityksen johtoon kuuluvien henkilöiden sitouttaminen huolellisuusvelvollisuuteen ei ole saanut direktiivin valmistelussa laajaa kannatusta, joten näyttää siltä, että johdon ympäristövahinkoja koskevaa korvausvastuuta joudutaan odottamaan. Myös johtoyrityksen toimintaketjua koskevan vastuun laajuudesta on ollut paljon eriäviä näkemyksiä. Jotta yritysvastuudirektiivin tarkoitus ympäristöä, vahingonkärsijöiden oikeusturvaa ja ihmisoikeuksia turvaavana säädöksenä toteutuisi, tulisi vastuun kuitenkin ulottua yrityksen määräysvallassa olevia yrityksiä pidemmälle, saattamatta yritystä kuitenkaan korvausvastuuseen sellaisista vahingoista, jotka ovat täysin odottamattomia suhteessa sen toimintaan.

Avainsanat: ympäristöoikeus, ympäristövahinko, ympäristövahinkolaki, yritysvastuu, yritysvastuulaki, yritysvastuudirektiivi

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

Sisällysluettelo

Lähteet	IV
Lyhenteet	XI
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkielman aiheesta.....	1
1.2 Tutkimusongelma, aiheen rajaus ja tutkielma rakenne.....	3
1.3 Metodit	4
1.4 Yritysvastuun historiasta	6
1.5 Määritelmät.....	8
1.5.1 Yritysvastuu.....	8
1.5.2 Ympäristövastuu.....	8
1.5.3 Ympäristövahinko	9
1.5.4 Yritysvastuusäädökset	10
1.5.5 Toimintaketju ja johtoyritys	11
1.5.6 Liikekumppanit ja vakiintuneet liikesuhteet.....	13
1.6 Keskeiset oikeusperiaatteet.....	14
1.6.1 Aiheuttamisperiaate	14
1.6.2 Oikeushenkilön erillisvastuun periaate.....	15
1.6.3 Ennaltaehkäisyyn periaate ja huolellisuusperiaate	16
1.6.4 Täyden korvauksen periaate	17
1.6.5 Toissijaisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate.....	18
1.6.6 Ympäristöllisen kestävyuden periaate ja kestävä kehitys.....	18
2 Ympäristövahinkojen korvaaminen voimassa olevan lainsäädännön mukaan.....	19
2.1 Ympäristövahinkolain mukainen korvausvastuu.....	19
2.1.1 Ympäristövahinkolain soveltamisalasta ja suhteesta muihin lakeihin.....	20
2.1.2 Vahingonkorvauksen yleiset edellytykset	21
2.1.2.1 Vastuuperuste	21
2.1.2.2 Syy-yhteys	22
2.1.2.3 Korvattavat vahingot ja korvauksen määrä	23
2.1.2.4 Todistustaakka	26
2.1.3 Korvausvelvolliset.....	27
2.2 Osakeyhtiölain mukainen yhteiskuntavastuu ja vahingonkorvausvastuu.....	28
3 Yritysvastuusäätelyn vaikutus ympäristövahinkojen korvaamiseen	30

3.1	Kansainvälinen soft law pakottavan yritysvastuusäätelyn taustalla	30
3.1.1	OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.....	31
3.1.2	YK:n ohjeet	33
3.2	EU:n yritysvastuudirektiivi.....	34
3.2.1	Säädöksen taustaa	34
3.2.2	Hanke yritysvastuudirektiiviksi.....	35
3.2.3	Asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen rikkomisesta seuraava vahingonkorvausvastuu ..	36
3.2.4	Soveltamisala ja vastuun laajuus	37
3.3	Kansallinen yritysvastuulaki.....	40
3.3.1	Yritysvastuulain taustaa.....	40
3.3.2	Soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön.....	41
3.4	Yrityksen vahingonkorvausvastuusta	42
3.4.1	Vahingonkorvauksen yleiset edellytykset	43
3.4.1.1	Vastuuperuste	43
3.4.1.2	Vahingon ennakoitavuus	45
3.4.1.3	Syy-yhteys	46
3.4.1.4	Korvauksen määrä ja korvattavat vahingot	47
3.4.1.5	Todistustaakka	48
3.4.2	Korvausvelvolliset	50
3.5	Yrityksen johdon vahingonkorvausvastuusta	52
4	Yritysvastuuoikeudenkäynnit ja vahingonkorvauskanteet	53
4.1	Valtioiden rajat ylittävä vahingonkorvaus: lainvalinta ja oikeuspaikka EU:ssa.....	54
4.1.1	Oikeuspaikan valinta	55
4.1.2	Lain valinta	55
4.2	Ulkomaiset oikeustapaukset	57
4.3	Kotimaiset oikeustapaukset	60
5	Johtopäätökset	63
5.1	Yritysvastuusäädösten aikataulusta	63
5.2	Arviota tarkoituksenmukaisimmista lainsäädännöllisistä ratkaisuista	64
5.3	Muita huomioita	68
5.4	Lopuksi	71

Lähteet

Kirjallisuuslähteet

- Aarnio, Aulis*: Oikeussäännön systematisointi ja tulkinta. Teoksessa Häyhä, Juha, Minun metodini. WSOY, Helsinki 1997, s. 35–56.
- Airaksinen, Manne – Pulkkinen, Pekka – Rasinaho, Vesa*: Osakeyhtiölaki I–II, Alma Talent Oy, 2021.
- Ekroos, Ari – Anne Kumpula – Kari Kuusiniemi – Pekka Vihervuori*: Ympäristöoikeuden Pääpiirteet. 3. painos. Talentum Media, 2012.
- Hahto, Vilja*: Tuottamus vahingonkorvausoikeudessa, WSOY Pro, 2008.
- Harmaala, Minna-Maari – Jallinoja Niina*: Yritysvastuu ja menestyvä liiketoiminta. Sanoma Pro, 2012.
- Helenius, Dan – Linna, Tuula*: Siviili- Ja Rikosprosessioikeus. Alma Talent, 2021.
- Helin, Markku*: Suomen Kansainvälinen Perhe- Ja Perintöoikeus. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy, 2020.
- Helminen, Sakari – Alenius, Jani – Walta, Ville – Donner, Sofia*: Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:42.
- Hemmo, Mika*: Vahingonkorvausoikeus. Talentum Media, 2005.
- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, Helsinki 2011.
- Hollo, Erkki J*: Johdatus Ympäristöoikeuteen. 3. uudistettu painos Talentum, 2009.
- Hollo, Erkki – Utter, Robert, Vihervuori, Pekka*: Ympäristövahinkolaki. 2. uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent, 2018.
- Juutinen, Sirpa*: Strategisen yritysvastuun käsikirja, s. 58–59. Alma Talent Oy, 2016.
- Juutinen, Sirpa*: Yritysvastuun muuttuva maisema, Defensor Legis N:o 4/2019.
- Kaisto, Janne*: Ympäristöllinen kestävyys ja sopimusoikeus, Ympäristöjuridiikka 4/2021, s. 71–101.

- Karhu, Juha*: Yhteiskuntavastuu varallisuus oikeuden järjestelmässä, Defensor Legis N:o 4/2019, Referee artikkeli
- Kokko, Kai – Mähönen, Jukka*: Yritysten ympäristövastuu, Ympäristöjuridiikka 1/2015 s. 35–73.
- Kolehmainen, Antti*: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä, Edilex 2015/29, Referee-artikkeli
- Koulu, Risto*: Kansainvälinen Prosessioikeus Pääpiirteittäin. WSOY lakitieto, 2003.
- Kuusiniemi, Kari – Ekroos, Ari – Kumpula, Anne – Vihervuori, Pekka*: Ympäristöoikeus. Helsinki: WSOYpro, 2013.
- Lautjärvi, Kari*: Yhtiön johto ja yhteiskuntavastuun oikeudellinen ulottuvuus, Defensor Legis N:o 4/2019.
- Lautjärvi, Kari*: Yhtiön Etu Yhtiön Johdon Päätöksissä Ja Toimissa. Alma Talent, 2017.
- Leskinen, Minni*: De lege ferenda -tutkimuksesta metodina ja tieteenä, Lakimies 7–8/2022.
- Linna, Tuula*: Ulosottorealisoinnista de lege ferenda. Akateeminen väitöskirja, Oikeustieteellinen tiedekunta. (1987).
- Mielityinen Sampo*, Vahingonkorvausoikeuden periaatteet. Akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 2006.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo*: Osakeyhtiö I, Yleiset opit. 3. uud. p., Talentum, Helsinki 2015.
- Määttä, Tapio*: Soft Law kansallisen oikeuden oikeuslähteenä - Tutkimus oikeudellisen ratkaisun normipremissin muodostamisen perusteista ympäristöoikeudessa, Oikeustiede - Jurisprudentia XXXVIII:2005 s. 337–460, Referee-artikkeli.
- Pappila, Minna*: Yritysvastuu ja ekologiset kompensatiot, Liikejuridiikka 2/2019 s. 91–108, Referee-artikkeli.
- Peltola, Heikki – Neilimo, Kari – Mitronen, Lasse – Kuusela, Hannu*: Kaupan Huiput: Kun Hyvä Ei Riitä. Helsinki: Alma Talent, 2022.
- Pihalehto, Mari*: Aiheuttamisperiaate ja ympäristövastuun toissijainen kohdentuminen, Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XIII 2020, s. 189–263.
- Puharinen, Suvi-Tuuli – Belinskij, Antti – Sojamo, Suvi*: Yritysten vesivastuu oikeudellisesta näkökulmasta, Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XIV 2021, s. 167–215.

- Raitio, Juha – Tuominen, Tomi*: Euroopan Unionin Oikeus. 2., uudistettu painos. Alma Talent, 2020.
- Rantakari, Heidi*: Osakeyhtiön toiminnan tarkoitus ja sen suhde yhteiskuntavastuuseen, Referee-artikkeli, Kesäkuu 2012.
- Ristaniemi, Michael*: Yritysvastuu oikeudellistuu, Defensor Legis 3/2022.
- Saarnilehto, Ari – Annola, Vesa – Hemmo, Mika – Karhu, Juha – Kartio, Leena – Tammi-Salminen, Eva – Tolonen, Juha – Tuomisto, Jarmo – ja Viljanen, Mika*: Varallisuusoikeus. Helsinki: Sanoma Pro, 2001 (päivittyvä teos).
- Salminen, Jaakko*: From National Product Liability to Transnational Production Liability: Conceptualizing the Relationship of Law and Global Supply Chains. Turun yliopisto 2017.
- Salminen, Jaakko*: From product liability to production liability: Modelling a response to the liability deficit of global value chains on historical transformations of production. Competition & Change 2019, s. 420–438.
- Salminen, Jaakko – Rajavuori, Mikko*: Yritysvastuulait ja ylikansallisen arvoketjun oikeudellinen käsitteellistäminen, Lakimies 3–4/2019, s. 387–417.
- Salminen, Jaakko – Rajavuori, Mikko*: Yksityisoikeudellinen vastuu arvoketjuista, Defensor Legis 4/2019, 533–552.
- Savela, Ari*: Vahingonkorvaus osakeyhtiössä, 3. painos, 2015.
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria, Suomalainen Lakimiesyhdistys, 2003.
- Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha*: Suomen Vahingonkorvausoikeus. 7. uudistettu painos. Alma Talent, 2020.
- Suvantola, Leila*: Ympäristövastuudirektiivin luontovahingon käsitteen tulkinnallisuus, Oikeus 2006 (35); 4: 574–594.
- Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael – Dahlqvist, Meri jne.* Yritysvastuu & Oikeus. Kauppakamari, 2022.

Virallislähteet

Suomi

Hallitusohjelma 2019: Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31

HE 109/2005 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi

HE 165/1992 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

LaVM 10/1994 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 10 hallituksen esityksestä laiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

TaVL 31/2020 vp: Valiokunnan lausunto: Valtioneuvoston selvitys: Komission yritysten kestävä hallinnointia (”sustainable corporate governance”) ja asianmukaiseen huolellisuuteen perustuvaa yritysvastuuta (”due diligence”) koskevat tulevat aloitteet

Työ- ja elinkeinoministeriö: Arviomuistio asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta, Kansallisen yritysvastuulain arviointia: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022:24

Työ- ja elinkeinoministeriö: TEM oppaat ja muut julkaisut: 1/2017: Opas OECD:n toimintaohjeisiin monikansallisille yrityksille

Työ- ja elinkeinoministeriö: TEM raportteja 5/2012: OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

Valtioneuvoston U-kirjelmä U 35/2022 vp: Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävä toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta (KOM(2022) 71 lopullinen)

Muut

Euroopan komissio: COM/2022/71: Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi yritysten kestävä toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta.

EU:n komission tiedonanto KOM (2011) 681 lopullinen: 25.10.2011, Yritysten yhteiskuntavastuuta koskeva uudistettu EU:n strategia vuosiksi 2011–2014

Euroopan parlamentti: Yritysten huolellisuusvelvoite ja vastuuvollisuus, Euroopan parlamentin päätöslauselma 10. maaliskuuta 2021 suosituksista komissiolle yritysten huolellisuusvelvoitteesta ja vastuuvollisuudesta (2020/2129(INL))

European Parliament resolution of 10 March 2021 with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability (2020/2129(INL))

European Parliament: Committee on Legal Affairs Draft Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 (COM (2022)0071 – C9-0050/2022 – 2022/0051(COD))

Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV 1: Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta – Yleisnäkemyks

Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto aiheesta ”Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta”, Euroopan unionin virallinen lehti C 443/81, 22.11.2022

OECD: Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2018

OECD: The implementation of the Polluter Pays Principle 2022

Pariisin ilmastopöytäsohjus: United Nations’ Framework Convention on Climate Change: Adoption of the Paris Agreement. 21st Conference of the Parties, United Nations, Paris 2015

Verkkolähteet

Business & Human Rights Resource Centre: More than 100 companies and investors call for effective EU corporate accountability legislation. Osoitteessa: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/eu-mandatory-due-diligence-2022/> (11.2.2022)

Dittmar & Indrenius: Directive on corporate sustainability due diligence – What, who, and when? Osoitteessa: <https://www.dittmar.fi/insight/corporate-sustainability-dd/> (22.7.2022)

- Edilex: Suomen ensimmäinen ilmasto-oikeudenkäynti vireille – Greenpeace ja Suomen luonnonsuojeluliitto valittavat valtion ilmastopäätöksestä riittämättömien hiilinielutoimien takia. Osoitteessa: <https://www.edilex.fi/uutiset/80281> (29.11.2022)
- Euroopan komissio: Kysymyksiä ja vastauksia: Ehdotus direktiiviksi yritysten kestäväää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta. Osoitteessa: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/qanda_22_1146 (23.2.2022)
- Euroopan komissio: Euroopan vihreän kehityksen ohjelma, Euroopasta ensimmäinen ilmastoneutraali maanosa. Osoitteessa: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_fi
- Euroopan komissio: Lehdistötiedote: Oikeudenmukainen ja kestävä talous: Komissio edellyttää yrityksiltä ihmisoikeuksien ja ympäristön kunnioittamista globaaleissa arvoketjuissa. Osoitteessa: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/ip_22_1145 (23.2.2022)
- Euroopan parlamentti: Toissijaisuusperiaate | Faktatietoja Euroopan unionista | Euroopan parlamentti. Osoitteessa: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/fi/sheet/7/the-principle-of-subsidiarity> (4/2023)
- Euroopan parlamentti: Final Draft Agenda, Sitzings of 31/05/2023 - 01/06/2023, Session Brussels. Osoitteessa: https://www.europarl.europa.eu/sedcms/documents/PRIORITY_INFO/1014/SYN_PDOJ_May%20II_BRU_EN.pdf (16.5.2023)
- European Coalition for Corporate Justice: Comparative table: Corporate due diligence laws and legislative proposals in Europe. Osoitteessa: <https://corporatejustice.org/publications/comparative-table-corporate-due-diligence-laws-and-legislative-proposals-in-europe-2/> (21.3.2022)
- European parliament: Press Release: Corporate sustainability: firms to tackle impact on human rights and environment. Osoitteessa: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230424IPR82008/corporate-sustainability-firms-to-tackle-impact-on-human-rights-and-environment> (25.4.2023)
- Finnwatch: Yritysvastuulaki. Suomi yritysvastuun ykkösketjuun -kampanja, 2019. Osoitteessa; <https://finnwatch.org/fi/teemat/645-yritysvastuulaki>

IPCC: AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. Osoitteessa: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>

Keskuskauppakamari: Yritysvastuulainsäädäntö toteutettava yhtenäisenä koko EU:ssa. Osoitteessa: <https://kauppakamari.fi/tiedote/yritysvastuulainsaadanto-toteutettava-yhtenaisena-koko-eussa/> (23.02.2022)

Travers Smiths: Corporate Sustainability Due Diligence: A long-awaited proposal revealed, Osoitteessa: <https://www.traverssmith.com/knowledge/knowledge-container/corporate-sustainability-due-diligence-a-long-awaited-proposal-revealed/> (4.11.2022)

Ulkoministeriö: Valmisteilla oleva yritysvastuulaki herättää kysymyksiä. Osoitteessa: <https://eurooppatiedotus.fi/2023/05/11/valmisteilla-oleva-yritysvastuulaki-herattaa-kysymyksiä/> (11.5.2023)

Ulkoministeriö: Tutkimus: EU:n yritysvastuusäätely tervetullutta, mutta lisätoimia tarvitaan tahattomien haittavaikutusten ehkäisemiseksi (27.3.2023)

United Nations: Global Compact. Osoitteessa: <https://unglobalcompact.org/>

United Nations: 17 Sustainable Development Goals. Osoitteessa: <https://sdgs.un.org/goals>

Valtioneuvosto: Kansallinen yritysvastuulaki on mahdollinen, mutta olisiko EU-sääntely vaikuttavampaa? Osoitteessa: <https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/kansallinen-yritysvastuulaki-on-mahdollinen-mutta-olisiko-eu-saantely-vaikuttavampaa-> (18.3.2022)

Valtioneuvosto: Valtioneuvosto tukee komission ehdotusta EU:n yritysvastuulainsäädännöstä. Osoitteessa: https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410877/government-supports-commission-s-proposed-legislation-on-corporate-social-responsibility?languageId=fi_FI (5.5.2022)

YK: YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights). Osoitteessa: <https://www.globalcompact.fi/kymmenen-periaatetta>

Yritysvastuuoikeuden yhdistys: Yritysvastuuoikeuden yhdistyksen lausunto yritysvastuulain oikeudellisesta selvityksestä. Osoitteessa: <https://yritysvastuuoikeus.fi/hallitus-copy-copy/> (30.9.2020)

Oikeuskäytäntö

Suomi

KKO 1999:124

KKO 2001:61

KKO 2011:62

KKO 2012:29

Ruotsi

Arica Victims KB v. Boliden Minerals AB, Skellefteå tingsrätt, T 1012-13.

Arica Victims KB v Boliden Mineral AB, Mål: T 294–18

Muut

Jabir and others v. KiK Textilien und Non-Food GmbH Case No. 7 O 95/15.

Lungowe v Vedanta Resources plc [2019] UKSC 20.

Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc., ECLI:NL:RBDHA:2021:5339

Okpabi & Others v Royal Dutch Shell Plc & Another [2021] UKSC 3

Lyhenteet

EU	Euroopan Unioni
HE	Hallituksen esitys eduskunnalle
ILO	Kansainvälinen työjärjestö, International Labour Organization
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
KKO	Korkein oikeus
OECD	The Organisation for Economic Co-operation and Development
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OYL	Osakeyhtiölaki (624/2006)

PL	Perustuslaki (731/1999)
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö
UNCG	United Nations Global Compact
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change
UNGP	United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights
VahKL	Vahingonkorvauslaki (412/1974)
vp.	Valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YVL	Ympäristövahinkolaki (laki ympäristövahinkojen korvaamisesta) (737/1994)

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aiheesta

Ympäristö- ja ilmastokriisit moninaisine ongelmineen ovat tuoneet viime vuosikymmeninä paljon uusia oikeudellisia kysymyksiä pohdittavaksi lainsäätäjien pöydälle. Kriisit ovat laajuudeltaan globaaleja ja ne koskettavat meitä kaikkia. Valtioiden ja muiden julkisten toimijoiden rinnalla yritykset ovat vaikutusvaltaisia yhteiskunnallisia toimijoita, joiden toiminnasta aiheutuu usein jonkin asteista haittaa ympäristölle. Viime vuosina onkin puhuttu paljon yritysvastuusta ja erityisesti siitä, että yritystoiminnan haittavaikutuksia on tärkeää rajoittaa oikeudellisin keinoin. Yritystoiminnasta aiheutuneista ympäristövahingoista tulisi myös maksaa vahingosta kärsiville riittävää korvausta. Usein ympäristölle haitalliset vaikutukset eivät näy suoraan suurten yritysten oman toiminnan piirissä, vaan ympäristövahingot saattavat aiheutua vasta tytäryhtiön tai alempana toimintaketjussa olevan yrityksen toiminnasta. Yritysvastuun ytimessä onkin juuri länsimaisten yritysten toimintaketjut ja erityisesti toiminta kehittyvissä maissa.¹ Vahingonkärsijöiden oikeussuojan sekä ympäristöllisen kestävyuden kannalta olisi tärkeää, että toimintaketjun johtoyritys saatettaisiin kohtuuden mukaan vastuuseen myös näistä vahingoista. Johtoyrityksellä on tilaajana vaikutusvaltaa toimintaketjuyrityksen toimintaan ja sitä kautta monesti myös mahdollisuus hallinnoida tai valvoa toimintaketjuunsa kuuluvan yrityksen toimintaa ja minimoida vahinkoriskejä.

Kansainvälisten ympäristöongelmien ratkaisemiseksi tarvitaan sekä kansallista, että kansainvälistä sääntelyä. Viime vuosina onkin säädetty paljon uusia kansallisia yritysvastuulakeja, ja uusia säädöksiä on myös valmisteilla eri puolilla maailmaa.² Nämä yritysvastuusäädökset ovat kuitenkin sisällöltään keskenään erilaisia, eikä kaikissa ole säädelty ympäristövastuusta lainkaan. Tällä hetkellä EU:ssa ja useissa sen jäsenvaltioissa kuten Suomessa on valmisteilla ja suunnitteilla

¹ Karhu 2019, s. 421.

² Yritysvastuusäädöksiä on säädetty mm. Ranskassa, Saksassa, Hollannissa ja Norjassa. Ranskassa yritysvastuulaki loi n°2017–399 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d’ordre (”loi de vigilance”) hyväksyttiin 27.3.2017. Saksan yritysvastuulaki (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz) hyväksyttiin 11.6.2021. Hollannissa hyväksyttiin vuonna 2019 ihmisoikeuksia koskeva yritysvastuulaki Dutch Child Labour Due Diligence Law. Norjassa puolestaan tuli vuonna 2022 voimaan ihmisoikeuksia koskeva laki, joka velvoittaa asianmukaiseen huolellisuuteen, Act relating to enterprises’ transparency and work on fundamental human rights and decent working conditions (Transparency Act). Muita Euroopassa valmisteilla olevia säädöksiä listattu sivulla: European Coalition for Corporate Justice: Comparative table: Corporate due diligence laws and legislative proposals in Europe, osoitteessa: <https://corporatejustice.org/publications/comparative-table-corporate-due-diligence-laws-and-legislative-proposals-in-europe-2/>. Euroopan ulkopuolelta myös mm. Yhdysvalloissa (Transparency in Supply Chains Act (2010)) ja Australiassa (Modern Slavery Act (2018)) on säädetty yritysvastuusäädöksiä.

yritysvastuusäädöksiä, jotka tuovat yritykselle velvollisuuden noudattaa asianmukaista huolellisuutta toimintaketjujensa hallinnassa. EU:n ja Suomen yritysvastuusäädöksiin on myös tarkoitus ottaa vahingonkorvausvelvollisuutta koskeva säännös, joka laajentaisi tietyissä tilanteissa johtoyrityksen vahingonkorvausvastuun kattamaan myös toimintaketjuyritysten toiminnasta aiheutuneet vahingot.

Ympäristövahinkojen korvauksensaaja ja oikeudellisen suojan kohteena oleva taho on yleensä oikeussubjekti kuten yksityishenkilö tai julkisoikeudellinen henkilö. Korvaukset mitataan ja suoritetaan rahamääräisinä sen mukaan, kuinka suuri taloudellinen menetys vahingonkärsijälle on aiheutunut.³ Yksityisoikeudellinen sääntely ei siis suoraan ota huomioon ”pelkästään” ympäristölle aiheutuvaa vahinkoa.⁴ Ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korvaus sellaisenaan toteutetaan julkisoikeuden kautta. Vahingonkorvaus ja julkisoikeuden alaan luettava luontovahinkojen korvaus eivät kuitenkaan ole toisistaan täysin erillisiä asioita, vaan vahingonkorvaus turvaa sekä yksittäisen vahingon kärsijän oikeuksia että ympäristön suojelua ennakollisesti. Vaikka vahingonkorvausvastuu suojelee ensisijaisesti yksityisiä intressejä, sillä voi olla myös ympäristön pilaamista ennaltaehkäisevä vaikutus.⁵

Yritysvastuu on nähty viime vuosiin asti yrityksille pitkälti vapaaehtoisena ja sääntely on perustunut soft law -normeihin, eli ohjeisiin, julistuksiin tai suosituksiin, joihin sisältyy erilaisia periaatteita ja tavoitteita. Näillä ei ole oikeudellista sitovuutta. Yrityksiin kohdistuvat yhteiskunnalliset vastuullisuusvaatimukset ovat kuitenkin nykyään koko ajan kovemmat, joten yritysvastuuta onkin alettu ohjaamaan yhä enenevässä määrin myös pakottavin oikeudellisin keinoin. Tähän mennessä kansainvälisesti pakottavin yritysvastuusäädöksiin on säännelty lähinnä erityisen riskipitoisia toimialoja.⁶ Pakottavan lainsäädännön lisäämisen taustalla vaikuttavat myös tutkimukset, joiden mukaan ilmastonmuutoksen, luontokadon jne. estämiseen tarvitaan tehokkaampia toimenpiteitä, eivätkä vapaaehtoiset toimet riitä enää.⁷ Onkin sanottu, että yritysvastuudirektiivi muuttaa voimaantullessaan suuren määrän soft law -normistosta ”hard law” säännöksiksi.⁸

Aihe on tärkeä ja ajankohtainen siksi, että se koskettaa suurta määrää suomalaisia yrityksiä. Vastuullisuudesta on tulossa yhä laajemmin yrityksille pakollista, mutta sen lisäksi vastuullinen toiminta on myös usein yrityksille järkevää liiketoimintaa.⁹ Tulevaisuudessa ja jo nyt etenkin

³ Saarnilehto ym. 2001 (kirjailija päivittänyt tekstin 17.1.2011.), kohdassa: Vahinko tapahtumakulkujen erotuksena.

⁴ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan luvussa VIII Ympäristövastuu – Korvausvastuu.

⁵ HE 165/1992 vp, s. 3.

⁶ TEM 2020:42, s. 3.

⁷ Ristaniemi 2022, s. 827 ja Euroopan komissio COM/2022/71, s. 3 sekä mm. IPCC: AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023.

⁸ Dittmar & Indrenius 22.7.2022: Directive on corporate sustainability due diligence – What, who, and when?

⁹ TEM 5/2012, s. 32.

yritysten kanssa työskentelevältä juristilta odotetaan varmasti neuvoja juuri vastuullisuusvelvoitteisiin liittyen. Juha Karhu onkin todennut artikkelissaan yhteiskuntavastuun olevan yksi 2000-luvun alun keskeisimmistä juridista haasteista.¹⁰

1.2 Tutkimusongelma, aiheen rajausta ja tutkielma rakenne

Tutkielmani tarkoitus on selvittää yritys vastuusääntelyn vaikutusta johtoyrityksen vastuuseen sen toimintaketjuissa aiheutuvista ympäristövahingoista. Koska suomalaisia yrityksiä velvoittavat yritys vastuusäädökset ovat vasta valmisteilla, selvitän tutkielmassa vaihtoehtoja, miten suunnitteilla olevat lainsäädännölliset ratkaisut mahdollisesti tulevat vaikuttamaan vahingonkorvaus vastuuseen. Vastuun laajentaminen toimintaketjussa aiheutuneisiin vahinkoihin ei kuitenkaan ole ongelmatonta, vaan vakiintuneet vahingonkorvausoikeudelliset, ympäristöoikeudelliset ja yhtiöoikeudelliset säännöt ja periaatteet tuntuvat haastavan yritys vastuusäädösten tavoiteltua sisältöä monin tavoin. Näitä sääntöjä ja periaatteita on tarpeen tarkastella, punnita ja tarvittaessa venyttää painavan yhteiskunnallisen tarpeen edessä. Myös työ- ja elinkeinoministeriön arviomuistiossa on todettu, että yritys vastuulain säätäminen edellyttäisi erityisesti vahingonkorvausoikeudellista jatkoselvitystä.¹¹

Tarkastelun kohteena tutkielmassani ovat erityisesti seuraavat kysymykset:

1. Vahingonkorvauksen yleiset edellytykset:
 - a) Onko johtoyritys tuottamus vastuussa vai ankarassa vastuussa vahingosta?
 - b) Miten syy-yhteysvaatimus voisi toteutua toimintaketjussa aiheutuneen vahingon kohdalla?
 - c) Minkälaiset vahingot tulevat korvattavaksi ja minkä suuruisina?
 - d) Kenellä on todistustaakka vahingosta, syy-yhteydestä ja tuottamuksesta?
2. Kuka tai ketkä ovat korvausvelvollisia vahingosta?
3. Voiko yhtiön johto joutua korvausvelvolliseksi toimintaketjussa aiheutuneesta ympäristövahingoista?
4. Kuinka pitkälle johtoyrityksen vastuu ulottuu toimintaketjussa?

¹⁰ Karhu 2019, s. 428.

¹¹ TEM 2022:24, s. 141.

Tutkielman aihe on rajattu käsittelemään yritysvastuun ympäristöllistä osaa. Tarkennan aiheen rajausta vielä niin, että tutkielma keskittyy ympäristövastuun yksityisoikeudelliseen puoleen ja tarkemmin juuri yritysten toimintaketjuissa aiheutuneisiin ympäristövahinkoihin ja vahingonkorvaukseen. Korvaus vahingoista voi olla sopimusperusteista tai sopimuksen ulkoista. Tutkielmassa tarkastellaan sopimuksen ulkoista korvausvastuuta, eli vahingonkorvausta toiminnan ulkopuolisille kolmansille, jotka kärsivät ympäristövahingosta. Tutkimuksen kohteena on selvittää ensisijaisesti suomalaisen yrityksen vahingonkorvausvastuuta. Koska yritysten ympäristövastuu on korostuneen kansainvälinen aihe, on kansainvälisellä sääntelyllä aiheen käsittelyssä kuitenkin myös suuri merkitys. Kansainväliset sopimukset ja erityisesti Euroopan Unionin sääntely vaikuttaakin vahvasti myös kansallisen lainsäädännön taustalla. Todettakoon aiheen rajauksesta vielä se, että vaikka tässä tutkielmassa puhutaan yleisesti toimintaketjuun kuuluvista yrityksistä, yritysvastuusäädökset koskevat myös yhtiön tytäryhtiöiden toimintaa.¹² En ota kuitenkaan tutkielmassa tarkemmin kantaa emoyhtiön ja tytäryhtiön suhteen erityistilanteisiin, vaan tutkielma keskittyy erityisesti toimintaketjua koskevan vastuun määrittämiseen.

Tutkielma sisältää johdantoluvun lisäksi kolme käsittelylukua ja johtopäätösluvun. Johdantoluvussa selvitetään tutkielman lähtökohdat, tutkimuksen metodi ja tutkielman aiheen kannalta keskeiset määritelmät ja periaatteet. Toisessa luvussa käyn läpi yrityksen vastuuta ympäristövahingoista voimassa olevan oikeuden kautta, tarkastellen erityisesti niitä elementtejä, joita joudutaan tulevan yritysvastuusääntelyn vuoksi tulkitsemaan. Kolmannessa luvussa käyn läpi tulevien yritysvastuusäädösten ehdotettua sisältöä EU:n ja Suomen tasolla sekä niistä seuraavia vahingonkorvausoikeudellisia kysymyksiä. Neljännessä luvussa on katsaus näitä edellä mainittuja kysymyksiä käsitteleviin ensimmäisiin kansainvälisiin ja kansallisiin oikeustapausksiin. Viimeisessä osiossa on tutkielman johtopäätökset, arviota mahdollisista parhaista ratkaisuvaihtoehdoista, sekä muita mielestäni aiheen kannalta mielenkiintoisia ja tärkeitä havaintoja.

1.3 Metodit

Tutkielman alussa on tärkeää määrittää mitä metodeja tutkimuksessa käytetään. On vastattava kysymykseen siitä, millä menetelmillä tutkimusaihetta lähestytään, eli miten tutkimus tehdään. Vaikka tutkielmassa käytettävää metodologia ei pohdittaisi sen tarkemmin, jotakin metodologia joka

¹² Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 1.

tapauksessa käytetään.¹³ Tässä tutkimuksessa käytetyt metodit ovat lainoppi ja de lege ferenda -tutkimus.

Lainopissa eli oikeusdogmatiikassa kysymys on erityisesti voimassa olevan oikeuden ja sen sisällön selvittämisestä ja tulkitsemisesta. Lainopillisen tutkimuksen tuottama tieto on luonteeltaan normatiivista ja sen tarkoitus on vastata epäselvään oikeustilaan tuottamalla tietoa olemassa olevista normeista.¹⁴ Lainopilla on kaksi tehtävää, tulkinta ja systematisointi. Tulkintaa voidaan myös kutsua käytännölliseksi lainopiksi ja systematisointia taas teoreettiseksi lainopiksi. Lainopillisessa tutkielmassa on kyse oikeusnormien jäsentelystä eli teoreettisessa lainopissa. Toisaalta tutkielman tavoitteena on olemassa olevien lähteiden esittelyn lisäksi, tuottaa uusia näkökulmia ja tuoda esille tutkimuksen tekijän omaa ajattelua aiheesta. Tällöin puhutaan käytännöllisestä lainopista, eli oikeuslähteiden tulkinnasta. Aarnion mukaan käytännöllistä ja teoreettista lainoppia ei kuitenkaan käytetä erikseen vaan ne toimivat vuorovaikutteisesti.¹⁵ Näin myös tässä tutkielmassa. Tutkielmassa systematisoin ja tulkitseen erityisesti vahingonkorvaus- ja ympäristöoikeudellisia normeja.

Voimassa olevan oikeuden (de lege lata) lisäksi tässä tutkielmassa keskeisessä asemassa ovat vasta valmisteilla olevat yritysvastuusäädökset. Tutkielmassani on siis myös oikeuspoliittinen, eli de lege ferenda -tutkimuksen näkökulma. Tutkimustapa ei ole yhtä vakiintuneesti esiintynyt oikeustieteen metodeja käsittelevässä kirjallisuudessa kuin muut vakiintuneemmat metodit.¹⁶ De lege ferenda -tutkimuksen kohteena on tyypillisesti yhteiskunnallinen ongelma ja tutkimuksen tarkoitus on arvioida lainsäädännöllisiä ratkaisumalleja, joilla tähän yhteiskunnalliseen ongelmaan pyritään vastaamaan.¹⁷ Tutkimuksessa yhdistyy oikeuden tulkintatieteellinen sekä oikeuden yhteiskuntatieteellinen analyysi, koska tutkimusaihetta lähestytään myös sen yhteiskunnallisten vaikutusten kautta.¹⁸ De lege ferenda -tutkimusta hyödynnetään usein lainopin rinnalla ja ratkaisuehdotukset esitetään tulkinnan ja systematisoinnin tuotteena.¹⁹ Tutkielmassa de lege ferenda -osio on usein tutkimuksen loppupuolella ja näin myös tässä tutkielmassa.²⁰ Linnan mukaan de lege ferenda -tutkimuksen kohteena ja johtopäätöksenä ei ole niinkään tuleva laki ja sen tulkinta, vaan lain valmistelussa esiintyvät ongelmat ja niiden mahdolliset ratkaisut ja näiden arviointi.²¹ Tutkielmassa selvitetään siis voimassa olevan ympäristövahinkosäätelyn sisältöä sekä sen suhdetta suunnitteilla olevista yritysvastuusäädöksistä

¹³ Hirvonen 2011, s. 6.

¹⁴ Hirvonen 2011, s. 24.

¹⁵ Aarnio 1997, s. 37.

¹⁶ Leskinen 2022, s. 1162.

¹⁷ Linna 1987, s. 9.

¹⁸ Siltala 2003, s. 106.

¹⁹ Kolehmainen 2015, s. 3.

²⁰ Kolehmainen 2015, s. 18.

²¹ Linna 1987, s. 10.

kirjoitettuihin esityksiin ja lausuntoihin. Tutkimuksen lopuksi esitän johtopäätökset aiheesta sekä arvioni parhaista lainsäädäntöratkaisuksista. Kuten Linna väitöskirjassaan toteaa, de lege ferenda - tutkimuksessa ei ole välttämätöntä päätyä yhteen suositukseen, vaan tiedonintressissä on erilaisten vaihtoehtojen punninta.²² Pyrin siis ensisijaisesti esittelemään mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja laajasti sen sijaan että painopiste olisi parhaan mahdollisen ratkaisun valinnassa.

Tutkielma käsittelee globaalia yhteiskunnallista ja oikeudellista ongelmaa, joten tutkielmassa täytyy väistämättä käydä läpi ulkomaisia ja kansainvälisiä säädöksiä, sopimuksia, lain valmisteluaineistoa ja oikeustapauksia. Tutkielmaa ei silti ole luettavissa puhtaaksi oikeusvertailevaksi tutkimukseksi, vaan tutkimuksen kohteena ovat erityisesti kansallisen oikeuden ongelmat. Kansainväliset lähteet tarjoavat tutkimukseen lähinnä näkökulmia, tuovat tukea perusteluille ja taustoittavat tutkimuskysymyksiä. EU-oikeuden osalta voidaan todeta, että direktiivit sitovat jäsenvaltioita saavutettavaan tulokseen nähden, eli sen sisällöstä tulee lopulta osa kansallista lainsäädäntöä, jäsenvaltion valitsemalla tavalla.²³ Näin ollen EU-oikeuden normien tarkastelukaan ei mielestäni tuo tutkimukseen oikeusvertailevan tutkimuksen näkökulmaa. Puhtaassa oikeusvertailevassa tutkimuksessa keskityttäisiin laajemmin mm. kotimaisen oikeusjärjestyksen ja normien ja muiden valtioiden oikeusjärjestysten ja normien vertailuun.²⁴

1.4 Yritysvastuun historiasta

Koska käyn tutkielmassani läpi yritysvastuun tulevaa ja odotettavaa lainsäädännön kehitystä, katson relevantiksi myös lyhyen katsauksen tekemisen yritysvastuun sääntelyn historiaan. Yritysvastuuta koskeva lainsäädäntö on lisääntynyt vastauksena siihen, että yritysten toiminnasta luonnolle, ympäristölle ja ihmisille aiheutuneet haitat on tiedostettu yhteiskunnallisesti. Yrityksillä on ollut joidenkin ympäristösäädösten perusteella jo pitkään velvollisuus ottaa ympäristöasiat huomioon toiminnassaan, mutta enimmäkseen yritysvastuullisuussääntely on kuitenkin ollut tähän mennessä suosituksiin ja ohjeistuksiin perustuvaa.

Yritysvastuun kehitykseen länsimaissa ovat vaikuttaneet erilaiset ajanjaksot, kuten teollistuminen, kansainvälisen kaupan kasvu ja globalisaation aika.²⁵ Teollisuuden alkuaikoina yritysvastuuasioissa huomio keskittyi erityisesti sosiaalisiin ongelmiin työntekijöiden olosuhteissa, mutta samanaikaisesti

²² Linna 1987, s. 10.

²³ Raitio – Tuominen 2020 s. 81.

²⁴ Hirvonen 2011, s. 26.

²⁵ Harmaala – Jallinoja 2012, s. 24.

alettiin kiinnittää huomiota myös esim. tehtaiden päästöistä johtuviin ympäristöongelmiin ja ympäristövahinkoihin lähiympäristössä. Myös teollistumisen aikana kasvanut kulutus aiheutti haitallisia vaikutuksia ympäristöön. Ratkaisuna näihin ongelmiin, alettiin yrityksiin palkata ympäristöasiantuntijoita.²⁶

1980-luvulla tapahtuneet suuret ympäristöonnettomuudet lisäsivät halukkuutta kansainväliseen yhteistyöhön yritysvastuun saralla.²⁷ Tuohon aikaan perustettiin mm. EU:n ympäristön pääosasto (1981) ja kansainvälinen ilmastopaneeli IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change, 1988). YK:ssa pidettiin ympäristö- ja kehityskokouksia kuten Rio de Janeiron vuoden 1992 yleiskokous, jossa solmittiin YK:n ilmastonsuojelun puitesopimus (UNFCCC, United Nations Framework Convention on Climate Change). Rion kokouksessa luotiin perusta kansainvälisille ympäristösopimuksille, joilla pyrittiin määrittelemään selkeät ja aiempaa korkeammat ilmastotavoitteet. Näillä ohjattiin jo tuolloin ainakin välillisesti myös yritysten toimintaa.²⁸

Vuosituhanen vaihteessa globalisaation myötä yritystoiminta muuttui siihen suuntaan, että, liiketoiminnan osatoimintoja alettiin siirtää länsimaista matalamman kustannustason maihin, joissa ei välttämättä ollut yhtä tiukkaa lainsäädäntöä. Yritysten toimintaketjut kansainvälistyivät ja muuttuivat yhä monimutkaisimmiksi.²⁹ Tällöin vastauksena ympäristöongelmiin ja mm. työntekijöiden huonoihin työoloihin annettiin kansainvälisten järjestöjen YK:n, OECD:n ja ILO:n yritysten vastuullisuutta koskevia ohjeistuksia.³⁰ Nämä ohjeistukset ovat merkittäviä yhä edelleen ja monet yritysvastuusäädökset pohjautuvatkin näihin ohjeistuksiin.

Viime aikoina yritysvastuun trendinä on ollut pakottavin säädösten lisääminen tehokkaampien vaikutusten aikaansaamiseksi. Vapaaehtoiset säädökset eivät ole olleet riittäviä, joten pakottavalle, selkeämpiä velvollisuuksia sisältävälle sääntelylle on ollut tarvetta. Aikoinaan ympäristösäännösten katsottiin lähinnä rajoittavan omistajan vapautta ja oikeutta määrätä omaisuudestaan. Tästä lähtökohdasta on tultu eteenpäin ja nykyään vastuu ympäristöstä katsotaan luonnolliseksi osaksi omistamiseen kuuluvaa vastuuta.³¹ Vastuullisuudesta puhutaan paljon myös liiketoiminnan mahdollisuutena eikä pelkästään rajoitteena.³²

²⁶ Juutinen 2019, s. 562.

²⁷ Näitä onnettomuuksia olivat esim. Three Mile Islandin eli Harrisburgin onnettomuus Yhdysvalloissa vuonna 1979, Tšernobylin onnettomuus Ukrainassa 1986 ja Yhdysvaltojen silloisen historian toiseksi vakavin öljyturma, Alaskassa 1989.

²⁸ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 218.

²⁹ Salminen 2019, s. 422.

³⁰ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 26–28.

³¹ Karhu 2019, s. 428.

³² Juutinen 2019, s. 562.

1.5 Määritelmät

1.5.1 Yritysvastuu

Yritysvastuulla (corporate responsibility) tarkoitetaan yritysten vastuullista toimintaa, jossa otetaan huomioon erityisesti yrityksen toiminnan ympäristöllinen, sosiaalinen ja hallinnollinen vastuu ja vaikuttavuus. Yritysvastuu tunnetaan myös usein rahoitusmaailmasta tulleella termillä ESG (environmental, social and governance). Yritysvastuuseen liittyy myös laajemmin esim. kestävään kehitykseen liittyvät näkökohdat.³³

Yritysvastuu voidaan nähdä myös yrityksen kokonaisvaltaisena vastuuna yhteiskuntaa kohtaan.³⁴ Yritysvastuun lisäksi voidaankin puhua esim. yrityksen yhteiskuntavastuusta (corporate social responsibility). Yhteiskuntavastuulla viitataan yrityksen yhteiskunnallisiin ja yhteisöllisiin velvoitteisiin.³⁵ EU:n komissio on vuonna 2011 määritellyt yrityksen yhteiskuntavastuun tarkoittavan yrityksen yhteiskuntavastuuta omista yhteiskunnallisista vaikutuksistaan.³⁶ Tarkastelen tutkielmassa ainoastaan yritysvastuun/yhteiskuntavastuun ympäristöllistä osaa.

Pitkään ajateltiin niin, että yritysvastuusta puhutaan, mikäli yhtiö ylittää siltä pakollisina vaadittavat toimet.³⁷ Yritysvastuu on kuitenkin muuttumassa. Tähän mennessä yritysvastuusta pitkälti annettu ohjeistuksiin, julistuksiin ja suosituksiin perustuvaa ns. soft-law sääntelyä. Vapaaehtoisen vastuullisuuden lisäksi on kuitenkin odotettavissa enenemissä määrin myös pakottavaa lainsäädäntöä sekä kansallisella, että kansainvälisellä tasolla.

1.5.2 Ympäristövastuu

Ympäristövastuu voidaan määritellä monin eri tavoin. Yritysten näkökulmasta on kyse yritysvastuun ympäristöllisestä osasta, eli vastuusta toimia ympäristön kannalta parhaalla mahdollisella tavalla.³⁸ Ympäristöoikeudellisesta näkökulmasta käsitteellä taas tarkoitetaan tarkemmin toiminnan harjoittajien ja esim. kiinteistön omistajien vastuuta huomioida ympäristö.³⁹ Ympäristövastuu

³³ esim. Kokko – Mähönen 2015, s. 40–41.

³⁴ Kokko – Mähönen, 2015, s. 36.

³⁵ Karhu 2019, s. 419.

³⁶ EU:n komission tiedonanto KOM (2011) 681 lopullinen: 25.10.2011, Yritysten yhteiskuntavastuuta koskeva uudistettu EU:n strategia vuosiksi 2011–2014, kohta 3.1.

³⁷ Lautjärvi 2019, s. 430.

³⁸ Harmaala – Jallinoja 2012, s. 22.

³⁹ Kokko– Mähönen 2015, s. 36.

voidaan nähdä suppeasti oikeudellisena vastuuna ja toisaalta myös laajemmin sosiaalisen vastuun sisältävänä vastuuna. Sosiaalisen vastuun näkökulmasta otetaan huomioon myös vastuu ympäristön kestävästä käytöstä tulevien sukupolvien kannalta.⁴⁰

Vastuu ympäristöstä perustuu Suomessa perustuslain tasoisesti perustuslain 20.1 §:n. Sen mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Vastuu ympäristöstä koskee siis myös yrityksiä. Ympäristöperusoikeuden voidaan katsoa rajoittavan PL 18.1 §:n mukaista elinkeinovapautta⁴¹, joten näitä perusoikeuksia on siis punnittava suhteessa toisiinsa.⁴²

Perustuslain 20 §:ää ei ole tarkoitettu suoraan sovellettavaksi, vaan vastuu määrittyy tarkemmin muiden lakien kautta, kuten ympäristövahinkolain kautta. Vastuu ympäristöstä voi toteutua julkisoikeuden, yksityisoikeuden tai rikosoikeuden keinoin. Julkisoikeudellinen osa suojaa ympäristöä yleisenä etuna ja rikos- ja yksityisoikeus taas suojaavat ympäristöä välillisesti.⁴³ Jotta yritysten toimintaa rajoittavat säädökset olisivat tehokkaita, säädösten rikkomisesta täytyy olla jokin seuraus, joka voi olla esim. rikosoikeudellinen vastuu tai siviilioikeudellinen vastuu.⁴⁴ Yksityisoikeudellisessa ympäristövastuussa on kyse yleensä yksityiselle taholle haittaa aiheuttavasta ympäristön muutoksesta, joka täytyy korvata vahingonkorvauksena.⁴⁵ Tutkielma keskittyy ympäristövastuun yksityisoikeudelliseen puoleen ja tarkemmin juuri yritysten toimintaketjuissa aiheutuneisiin ympäristövahinkoihin ja vahingonkorvaukseen.

1.5.3 Ympäristövahinko

Ympäristöoikeudessa ympäristövahingolla tarkoitetaan ensinnäkin toiminnan harjoittamisesta aiheutunutta onnettomuutta tai satunnaista tapahtumaketjua, joka saa aikaan haitallisen ympäristöllisen muutoksen. Ympäristövahinkolain 1.1 §:n mukaan ympäristövahinkona pidetään tietyllä alueella harjoitetusta toiminnasta johtuvaa vahinkoa, joka on aiheutunut ympäristössä 1) veden, ilman tai maaperän pilaantumisesta, 2) melusta, tärinästä, säteilystä, valosta, lämmöstä tai hajusta taikka 3) muusta vastaavasta häiriöstä. Ympäristövahinko koostuu siis tapahtumaketjusta,

⁴⁰ Pihalehto 2020, s. 200.

⁴¹ PL 18.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta.

⁴² Kokko – Mähönen 2015, s. 37.

⁴³ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan luvusta: VIII Ympäristövastuu – Ympäristövastuun perusteet.

⁴⁴ Kokko – Mähönen 2015, s. 38.

⁴⁵ Kokko – Mähönen 2015, s. 50.

johon kuuluu toiminnasta aiheutunut tapahtuma, joka saa aikaa häiriön, josta taas aiheutuu vahinko ympäristöön. Tässä on kyse myös syy-yhteysketjusta, johon palataan tutkielmassa myöhemmin syy-yhteyttä käsittelevissä kappaleissa.⁴⁶

Ympäristövahingolla voidaan toisaalta tarkoittaa myös ympäristössä tapahtuvaa kielteistä muutosta, esim. pilaantumista, biologisen monimuotoisuuden heikkenemistä tai tulvaa. Laajimmin ymmärrettynä ympäristövahingon käsite siis kattaa kaikki ympäristöön kohdistuvat kielteiset vaikutukset eli sekä yleisiin että yksityisiin etuihin kohdistuvat kielteiset vaikutukset.⁴⁷ Vahingonkorvausoikeudellisesti ympäristövahinkona korvataan kuitenkin vain suojattuihin etuihin kohdistuvat yksilölliset menetykset. Jos vahinko kohdistuu ”vain” ympäristöön, eikä kukaan todistettavasti kärsi siitä, ei vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta ole syntynyt korvattavaa ympäristövahinkoa.⁴⁸

1.5.4 Yritysvastuusäädökset

Yritysvastuusäädöksiä on säädetty viime vuosina kiihtyvällä tahdilla eri puolilla maailmaa.⁴⁹ Syynä tähän voidaan nähdä kasvanut tietoisuus toimintaketjuihin liittyvistä ongelmista.⁵⁰ Edellä kerrotuin tavoin myös Suomessa suunnitellaan yritysvastuulakia ja Euroopan Unionissa yritysvastuudirektiiviä. Käyn näitä säädöksiä ja niiden arvioituja aikatauluja tarkemmin läpi myöhemmin omissa osioissaan.

Yritysvastuusäädökset velvoittavat yrityksiä ottamaan selvää ja antamaan tietoja toimintaketjujensa vastuullisuudesta ja laajentavat niiden vastuuta oman toiminnan ulkopuolelle. Yritysvastuulakien katsotaan läpivalaisevan ylikansallisten yritysten toimintaketjujen toiminnan, ja näin ollen ehkäisevän toimintaketjuissa tapahtuvia väärinkäytöksiä. Käytännössä tämä tarkoittaa esim. yritysvastuudirektiivin kohdalla sitä, että johtoyritykselle syntyy asianmukaisen huolellisuuden velvoite, eli mm. selonottovelvollisuus toimintaketjun riskeistä, jotka liittyvät ympäristöön tai esim. ihmisoikeuksiin. Yrityksen on laadittava riskienhallintamekanismeja ja tiedotettava niistä sidosryhmilleen kuten asiakkaille, kuluttajille ja sijoittajille.⁵¹ Yritysvastuulakien säännökset

⁴⁶ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 17.

⁴⁷ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 2.

⁴⁸ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 2.

⁴⁹ Kuten mainittu edellä viitteessä 2: esim. Ranskassa, Saksassa, Hollannissa, Norjassa, Yhdysvalloissa ja Australiassa on säädetty yritysvastuusäädöksiä.

⁵⁰ Salminen – Rajavuori 2019, s. 396.

⁵¹ Salminen – Rajavuori 2019, s. 393–394 ja 399.

kohdistuvat erityisesti suuriin johtoyrityksiin ja pienet yritykset saattavat rajautua lakien soveltamisalan ulkopuolelle.⁵²

Yritysvastuusäädöksissä on usein yhtenä jälkivalvonnan keinona säädetty vahingonkorvausvastuusta. Yritysvastuulaeissa säädetty vahingonkorvausvastuu laajentaa yrityksen vahingonkorvausvastuun koskemaan myös toimintaketjussa aiheutuneita vahinkoja. Yritys voi siis joutua tietyin edellytyksin korvaamaan omasta toiminnastaan aiheutuneiden vahinkojen lisäksi myös toimintaketjuunsa kuuluvan yrityksen aiheuttaman ympäristövahingon.

1.5.5 Toimintaketju ja johtoyritys

Yritysvastuusäädösten sääntelykohteena on yrityksen *toimintaketju*.⁵³ Tällä tarkoitetaan kaupan ja tuotannon rakennetta.⁵⁴ Kyse on yrityksen yhteistyöverkostosta, jonka muodostavat raaka-ainetuottajat, valmistava teollisuus, logistiikkayhtiöt, kauppa, kaupan jakelukanavat ja asiakkaat.⁵⁵ Viime vuosikymmeninä yritykset ovat hajauttaneet tuotantoaan maantieteellisesti ja niiden tuotantoverkostot voivatkin olla hyvin monimutkaisia ja kansainvälisiä.⁵⁶ Yrityksen toimintaketjut kattavat sen omat sopimuskumppanit ja sen lisäksi toimintaketjuun kuuluu yleensä myös näiden sopimuskumppaneiden omia sopimuskumppaneita, joihin alkuperäisellä johtoyrityksellä ei ole suoraa suhdetta.

Yrityksen sopimussuhteiden ketjusta voidaan käyttää esimerkiksi nimitystä tuotantoketju, arvoketju, toimintaketju, hankintaketju tai toimitusketju. Käytetty nimitys vaihtelee, mutta näillä kaikilla viitataan samaan liiketoimintasuhteista muodostuvaan ketjumaiseen rakenteeseen.⁵⁷ Lainsäädännössä tästä ketjurakenteesta käytetty määritelmä saattaa kuitenkin lainsäädännöllisistä syistä vaihdella ja se usein lain soveltamisalan yhteydessä määritellä tarkoittamaan jotakin rajattua joukkoa yrityksiä.

Komission direktiiviehdotuksessa nimitykseksi on valittu nimenomaisesti arvoketju. Ehdotuksessa termin määrittämään tarkoitettavan yrityksen tuotteiden tuotantoon tai palvelujen tarjoamiseen liittyvää toimintaa, mukaan lukien tuotteen tai palvelun kehittämistä ja tuotteen käyttöä ja käytöstä poistamista sekä yrityksen arvoketjun alku- ja loppupään vakiintuneiden liikesuhteiden tähän liittyvää

⁵² Salminen – Rajavuori 2019, s. 405.

⁵³ Salminen – Rajavuori 2019, s. 405.

⁵⁴ Salminen – Rajavuori 2019, s. 534.

⁵⁵ Peltola – Neilimo – Mitronen – Kuusela 2022, s. 190.

⁵⁶ Salminen – Rajavuori 2019, s. 534.

⁵⁷ TEM 2020:42, s. 51 ja Salminen 2017, s. 135.

toimintaa.⁵⁸ Neuvoston kannasta ilmenee, että jäsenvaltiot halusivat muokata tätä määritelmää. Neuvoston kannassa arvoketju on korvattu neutraalimmalla ja suppeammalla termillä toimintaketju. Tällä muutoksella haluttiin tarkentaa sitä, että käsitteen ulkopuolelle rajataan kokonaan pois yrityksen tuotteiden käyttövaihe tai palvelujen tarjoaminen. Asian selventämiseksi toimintaketjun määritelmään sisällytettiin luettelo sellaisista liikekumppanien toiminnoista, jotka luetaan mukaan toimintaketjuun.⁵⁹ Parlamentin kantaa ei tutkielmaa palauttaessa ole vielä julkaistu, mutta parlamentin oikeudellisten asioiden valiokunta on käyttänyt mietinnössään määritelmää arvoketju.⁶⁰ YK:n ohjaavissa periaatteissa taas on käytetty nimikettä arvoketju⁶¹ ja OECD:n ohjeissa toimitusketju⁶². Kansallisen yritysvastuulain selvityksissä käytetty termi on ollut myös toimitusketju.⁶³ Käytän tutkielmassa yleisesti neuvoston ehdotuksen mukaista termiä toimintaketju, koska se on viimeisin direktiivin valmisteluaineistoissa käytetty määritelmä ja se kuvaa mielestäni liikesuhteiden rakennetta paremmin kuin toimitusketju tai arvoketju. Joissakin kohdissa, joissa viitataan suoraan johonkin tiettyyn valmisteluaineistoissa lausuttuun, käytän kuitenkin näissä käytettyjä määritelmiä.

Yritysten toimintaketjuissa saattaa aiheutua vahinkoja, joista yritys joutuu vastuuseen, sen liiketoimintasuhteiden vuoksi. *Johtoyrityksellä* viitataan tässä siihen toimijaan, jolta vahingonkorvausta yleensä vaaditaan. Johtoyritys ei ole tavanomaisesti aiheuttanut vahinkoa välittömästi omalla toiminnallaan, mutta se toimii välillisenä vaikuttajana esim. tilaajan roolissa.⁶⁴ Johtoyritykseltä vaaditaan siis toimintaketjunsä riittävää hallintaa ja toimivia toimintaketjunhallintamekanismeja⁶⁵ ja mikäli se laiminlyö sille kuuluvan huolellisuusvelvollisuuden se saattaa joutua korvausvelvolliseksi toimintaketjussaan tapahtuneesta vahingosta. Koska mitä luultavimmin yritysvastuusäädösten soveltamisala rajataan kattamaan vain tietyt yrityksen kokoon

⁵⁸ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 3 alakohta g.

⁵⁹ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV 1, johdannon kohta 18 ja artikla 3 alakohta g. Artiklan 3 alakohdassa g) 'toimintaketjulla' tarkoitetaan i) yrityksen tuotantoketjun alkupäässä olevien liikekumppaneiden toimintaa, joka liittyy tuotteiden tuotantoon tai palvelujen tarjoamiseen yrityksen toimesta, mukaan lukien raaka-aineiden, tuotteiden tai tuotteiden osien suunnittelu, louhinta, valmistus, kuljetus, varastointi ja toimitus sekä tuotteen tai palvelun kehittäminen, ja ii) yrityksen tuotantoketjun loppupäässä olevien liikekumppaneiden toimintaa, joka liittyy tuotteen jakeluun, kuljetukseen, varastointiin ja hävittämiseen, mukaan lukien purkaminen, kierrätys, kompostointi tai kaatopaikalle vieminen, jos liikekumppanit suorittavat näitä toimia yrityksen puolesta tai yrityksen puolesta, lukuun ottamatta tuotteen hävittämistä kuluttajien toimesta ja Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) 2021/821 mukaisen vientivalvonnan tai aseiden, ammusten tai sotatarvikkeiden vientivalvonnan piiriin kuuluvan tuotteen jakelua, kuljetusta, varastointia ja hävittämistä sen jälkeen, kun tuotteen vienti on sallittu.

⁶⁰ Euroopan parlamentti 2022/0051(COD), s. 56, Artikla 3 kohta 1 alakohta g.

⁶¹ YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights), Osoitteessa: <https://www.globalcompact.fi/kymmenen-periaatetta>, periaate 13.

⁶² Työ- ja elinkeinoministeriö: TEM raportteja 5/2012: OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.

⁶³ Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksissä TEM 2020:42, ja TEM 2022:24 on käytetty termiä toimitusketju.

⁶⁴ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 181.

⁶⁵ Salminen – Rajavuori 2019, Lakimies 3–4/2019, s. 405 ja Salminen – Rajavuori 2019, Defensor Legis, s. 534.

liittyvät raja-arvot ylittävät yritykset, voidaan ajatella, että johtoyrityksellä tarkoitetaan tässä yhteydessä nimenomaan suuria yrityksiä.

1.5.6 Liikekumppanit ja vakiintuneet liikesuhteet

Yritysvastuudirektiivin valmisteluaineistossa määritellään, mitkä yritykset lasketaan johtoyrityksen liikekumppaneiksi. Johtoyrityksen vastuun kattavuuden kannalta määrittely on tärkeää, koska yrityksen katsotaan olevan vastuussa nimenomaan näistä liikesuhteista.⁶⁶

Komission direktiiviehdotuksessa puhutaan vakiintuneista liikesuhteista.⁶⁷ Tällä tarkoitettaisiin sellaisia suoria tai välillisiä liikesuhteita, jotka vahvuutensa tai kestoensa vuoksi ovat pysyviä tai jotka eivät ole merkitykseltään hyvin vähäpätöisiä tai liitännäisiä osia arvoketjussa.⁶⁸ Lisäksi todetaan, että jos yrityksellä on suora liikesuhde, siihen liittyvät välilliset liikesuhteet luetaan myös vakiintuneiksi kyseisen yrityksen osalta.⁶⁹ Vakiintuneiden liikesuhteiden määritelmä on saanut kritiikkiä siitä, että yrityksille jää mahdollisuus kiertää säädös vaihtamalla toimittajiaan säännöllisesti ja olemaan näin muodostamatta vakiintuneita liikesuhteita.⁷⁰ Euroopan talous- ja sosiaalikomitea on kiinnittänyt huomiota, että vakiintuneiden liikesuhteiden määritelmän tulisi olla selkeä, koska se määrittelee myös vahingonkorvausvastuun laajuutta.⁷¹

Neuvoston kannassa vakiintuneet liikesuhteet on korvattu termillä liikekumppanit.⁷² Tällä viitataan oikeushenkilöön, jonka kanssa yhtiöllä on kaupallinen sopimus, joka liittyy yhtiön toimintaan, tuotteisiin tai palveluihin tai jolle yhtiö tarjoaa artiklan 3 alakohdan g mukaisia palveluja, (suora liikekumppani), tai joka ei ole suora liikekumppani mutta joka harjoittaa yrityksen toimintoihin, tuotteisiin tai palveluihin liittyvää liiketoimintaa (välillinen liikekumppani).⁷³ Käytän tutkielmassa ensisijaisesti termejä liikekumppanit ja liikesuhteet, mutta joissakin komission ehdotukseen

⁶⁶ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 1 ja Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV 1, artikla 1.

⁶⁷ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 1 ja mm. s. 18 ja 35.

⁶⁸ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 3 kohta f.

⁶⁹ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 35.

⁷⁰ Travers Smiths (4.11.2022): Corporate Sustainability Due Diligence: A long-awaited proposal revealed, kohdassa: Criticism and reception.

⁷¹ Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto 22.11.2022, Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusveloitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta 22.11.2022.

⁷² Myös parlamentin oikeudellisten asioiden valiokunnan mietinnöstä on poistettu vakiintuneiden liikesuhteiden määritelmä, Euroopan parlamentti, 2022/0051(COD), s. 56.

⁷³ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, 1 artikla 3 alakohta e.

viittaavissa kohdissa olen katsonut tarkoituksenmukaiseksi käyttää ehdotuksessa olevaa tarkkaa ilmaisua vakiintuneet liikesuhteet.

1.6 Keskeiset oikeusperiaatteet

Ympäristöoikeudessa ja vahingonkorvausoikeudessa periaatteet ovat keskeisessä asemassa. Monet periaatteet vaikuttavat yrityksen ympäristövastuun ja vahingonkorvausvastuun määrittämiseen ja siksi käyn tutkielman aiheen kannalta tärkeimmät periaatteet seuraavaksi läpi. Oikeusperiaatteiden painoarvoa ratkaisuperusteina pidetään yleisesti heikompana kuin pakottavien säädösten, koska niistä ei seuraa toiminnan harjoittajalle konkreettisia velvoitteita.⁷⁴ Oikeusperiaatteilla on kuitenkin yksittäistä sääntöä laajempi vaikuttavuus, ja ne ohjaavat lainsäädäntöä ja ratkaisutoimintaa.⁷⁵ Lainsäätämiseen liittyy usein vaikeita arvovalintoja, jolloin periaatteista on apua päätösten tekemisessä. Monesti periaatteet saattavat olla myös ristiriidassa keskenään, niin myös tutkielman aihetta käsitellessä.

1.6.1 Aiheuttamisperiaate

Aiheuttamisperiaate (pilaaja maksaa -periaate, polluter pays principle) on keskeinen periaate sekä ympäristöoikeuden, että vahingonkorvausoikeuden alalla. Suomen oikeudessa se on hyväksytty periaatteena jo pitkään ja se esiintyy mm. ympäristönsuojelulaissa, jätelaissa ja laissa ympäristövahinkojen korvaamisesta. Aiheuttamisperiaate on myös kansainvälisesti tunnettu periaate ja esim. OECD on antanut sitä koskien useita ohjeita.⁷⁶

Aiheuttamisperiaatteen mukaan ympäristövahingoista aiheutuneet kustannukset sekä vahingon ehkäisystä aiheutuneet kustannukset kuuluvat pilaajan maksettavaksi.⁷⁷ Aiheuttamisperiaatteen taustalla on ajatus oikeudenmukaisesta kustannustenjaosta sekä toisaalta vahinkojen ennaltaehkäisystä. Kun pilaaja maksaa vahingot eivät kustannukset jää yhteiskunnan korvattaviksi.

Periaatteella on myös vahinkoja ennaltaehkäisevä vaikutus, kun toiminnanharjoittajat pyrkivät ehkäisemään vahinkoja välttääkseen korvausvelvollisuuden. Aiheuttamisperiaatteen mukaan kukin

⁷⁴ Mielityinen 2006, s. 108.

⁷⁵ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 231.

⁷⁶ esim. OECD: The implementation of the Polluter Pays Principle 2022.

⁷⁷ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 230.

toiminnanharjoittaja vastaa kuitenkin vain omasta osuudestaan vahingosta, eikä siis esim. muiden yhteisvastuullisten toiminnanharjoittajien osuuksista.⁷⁸ Aiheuttamisperiaate vie tutkielman aihetta käsitellessä tulkintaa jopa siihen suuntaan, että jokainen toimintaketjuun kuuluva yritys vastaisi itsenäisesti aiheuttamiensa vahinkojen korvaamisesta.

1.6.2 Oikeushenkilön erillismvastuun periaate

Oikeushenkilön erillismvastuun periaate esiintyy yritysvastuulaista kirjoitetuissa selvityksissä. Periaate esitetään voimassa olevana vahingonkorvausoikeudellisena periaatteena, mutta se ei kuitenkaan esiinny tässä nimellisessä kirjoitusasussa vanhemmassa vahingonkorvausoikeudellisessa kirjallisuudessa.⁷⁹ Vaikka periaate on saadut yritysvastuulain valmistelussa uuden kirjoitusasun, kyse on kuitenkin jo olemassa olevasta osakeyhtiö- ja vahingonkorvausoikeudellisesta periaatteesta.

Osakeyhtiöoikeudessa oikeushenkilön erillisyyden rajoitettu vastuu on vakiintunut periaate. OYL 1:2 §:n mukaan osakeyhtiö on osakkeenomistajistaan erillinen oikeushenkilö. Osakkeenomistajat eivät myöskään vastaa henkilökohtaisesti yhtiön velvoitteista. Kyse on siis osakeyhtiön vastuunrajoituksesta, eli siitä, että osakkeenomistajat ja yhtiö eivät puolin ja toisin vastaa toistensa velvoitteista.⁸⁰ Yritysvastuulain selvityksissä käytetty oikeushenkilön erillismvastuun periaate juontaa juurensa tähän osakeyhtiölain mukaiseen periaatteeseen.

Erillisyyden periaate esiintyy myös vahingonkorvausoikeudellisessa kirjallisuudessa ja sillä viitataan siihen, ettei yrityksellä ole lähtökohtaisesti sopimussuhteen tai omistussuhteen perusteella vastuuta toisesta toimijasta.⁸¹ Tytäryhtiöt vastaavat lähtökohtaisesti emoyhtiöstä itsenäisesti toimintaansa koskevien velvoitteidensa noudattamisesta ja muista vastuukysymyksistä.⁸² Vastuu voi kuitenkin siirtyä emoyhtiölle poikkeustilanteissa, esim. jos emoyhtiö on toiminnallaan antanut ymmärtää vastaavansa tytäryhtiön velvoitteista tai jos se toimii tytäryrityksen tosiasiallisena johtajana.⁸³ Konsernisuhteissa asetelma onkin usein niin, että emoyhtiö ohjaa tytäryhtiöidensä taloudellista toimintaa ja emoyhtiön vastuuta voidaan näin ollen arvioida tiukemmin kuin tavallisten osakkaiden. Lähtökohta on kuitenkin se, että yhtiöt vastaavat toisistaan erillisesti omista velvoitteistaan.⁸⁴

⁷⁸ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 241.

⁷⁹ Puharinen – Belinskij – Sojamo 2021, s. 200.

⁸⁰ Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2021, s. 38.

⁸¹ Salminen – Rajavuori 2019, s. 536.

⁸² Puharinen – Belinskij – Sojamo 2021, s. 200.

⁸³ Savela 2015, s. 371.

⁸⁴ Savela 2015, s. 372.

Emoyhtiön vastuuta tytäryhtiön toimista on säännelty jo pidempään, mutta johtoyrityksen vastuu toimintaketjuun kuuluvien yritysten toiminnasta on uudempi oikeudellinen kysymys.⁸⁵

Joka tapauksessa oikeushenkilön erillisvastuun periaate soveltuu aiheen käsittelyyn hyvin. Yritysvastuusäädöksiä arvioidessa periaate viittaa erityisesti toimintaketjun yritysten erillisyyteen, ei ainoastaan tytäryhtiöiden erillisyyteen. Periaate voidaan siis ymmärtää niin, että sillä tarkoitetaan, että jokainen oikeushenkilö olisi lähtökohtaisesti vastuussa aiheuttamistaan vahingoista. Se vie siis tulkintaa samaan suuntaan aiheuttamisperiaatteen kanssa.

Kun pohditaan johtoyrityksen korvausvastuun laajentamista, erillisvastuun periaate asettuu vastakkain vahingonkärsijöiden oikeuksien suojaamisintressin ja laajennetun huolellisuusperiaatteen kanssa. Erillisvastuun periaate vie tulkintaa siihen suuntaan, ettei yrityksen tulisi lähtökohtaisesti vastata toimintaketjuun kuuluvien toisten yritysten aiheuttamista vahingoista.⁸⁶ Periaate toimii siis johtoyrityksen vastuuta rajoittavana tekijänä lainsäädännöllisiä ratkaisuvaihtoehtoja tarkasteltaessa. On sanottu, että yritysvastuulakiin mahdollisesti sisällytettävä vahingonkorvausvelvollisuus toisi merkittävän vahingonkorvausoikeudellisen systematiikan muutoksen, jossa poikettaisiin tästä vakiintuneesta erillisyyden periaatteesta.⁸⁷

1.6.3 Ennaltaehkäisyn periaate ja huolellisuusperiaate

Ennaltaehkäisyn periaate on tunnetuimpia ympäristöoikeudellisia periaatteita. Se on mainittu jo vuosikymmenet kansainvälisisissä julistuksissa ja sopimuksissa, joissa se ohjaa ympäristön pilaantumisen torjuntaa. Suomessa se on mainittu esim. ympäristönsuojelulain (527/2014) 7 §:ssä.⁸⁸ Ennaltaehkäisyssä on kyse siitä, että toiminnanharjoittajat tunnistavat toimintansa mahdolliset haitalliset vaikutukset ja ehkäisevät ja rajoittavat niitä.⁸⁹ Uhka vahingonkorvausvelvollisuudesta ohjaa yrityksiä toimimaan mahdollisia haittavaikutuksia ennalta ehkäisevästi.

Ennaltaehkäisyn periaatteen tarkoitus on ensisijaisesti suojella niitä, joihin haittavaikutukset mahdollisesti kohdistuvat, mutta periaatteeseen liittyy myös taloudellinen puoli. Toiminnasta aiheutuvien haittavaikutusten ennalta ehkäiseminen on usein tehokkaampaa kuin vahinkojen jälkikäteinen korjaaminen. Vaikka vahinkojen välttäminen ja ehkäiseminen aiheuttaa usein

⁸⁵ Salminen – Rajavuori 2019, s. 536.

⁸⁶ TEM 2022:24, s. 128 ja TEM 2020:42 s. 66.

⁸⁷ Yritysvastuuoikeuden yhdistyksen lausunto yritysvastuulain oikeudellisesta selvityksestä 30.9.2020, s. 6.

⁸⁸ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 230.

⁸⁹ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan kohdassa: Pilaantumisen ehkäisemisen yleiset periaatteet – ennaltaehkäisy.

yritykselle kustannuksia, on vahinkojen korvaaminen lopulta yritykselle paljon tätä kalliimpaa. Pelkästään vahingonkorvauskustannukset voivat olla suuria, mutta tämän lisäksi vahingoista aiheutuva mainehaitta voi lopulta rapauttaa yrityksen taloutta.⁹⁰

Ennaltaehkäisyn periaatteeseen liittyy myös ennalta varautumisen periaate, joka edellyttää toimintaa sellaisissakin tilanteissa, joissa ei ole varmaa näyttöä siitä, että toiminnasta voisi syntyä haittoja. Sen mukaan ympäristön pilaantumisen vaaraa aiheuttavassa toiminnassa tulee menetellä toiminnan laadun edellyttämällä huolellisuudella ja varovaisuudella ympäristön pilaantumisen ehkäisemiseksi sekä ottaa huomioon toiminnan aiheuttaman pilaantumisen vaaran todennäköisyys, onnettomuusriski sekä mahdollisuudet onnettomuuksien estämiseen ja niiden vaikutusten rajoittamiseen.⁹¹

Myös huolellisuusperiaate on vakiintunut ympäristöoikeudellinen periaate.⁹² Periaatteella viitataan velvollisuuteen estää, ennaltaehkäistä, rajoittaa ja minimoida haittojen syntymistä. Lisäksi huolellisuusperiaate sisältää velvollisuuden olla selvillä toiminnan haitallisista ympäristövaikutuksista ja mahdollisuuksista ehkäistä ja rajoittaa niitä. Huolellisuusperiaate ja varautumisperiaate ovat pitkälti saman suuntaisia.⁹³ Yritysvastuusäännöksissä keskeinen sisältö on asianmukaisen huolellisuuden velvoite. Kysymys on pitkälti ympäristöoikeudellisen huolellisuusperiaatteen ja varautumisperiaatteen kaltaisesta sisällöstä.

1.6.4 Täyden korvauksen periaate

Vahingonkorvausoikeudessa vahingon korvaamisen perustana pidetään täyden korvauksen periaatetta. Sen mukaan vahinko on korvattava kokonaisuudessaan, eli korvausta tulee siis suorittaa niin suuri määrä, että vahingonkärsijä pääsee asemaan, jossa hän olisi ollut, mikäli vahinkoa ei olisi lainkaan tapahtunut. Toisaalta korvausta ei myöskään tule suorittaa enempää kuin vahingosta on aiheutunut korvattavia kustannuksia. Tätä kutsutaan Suomessa rikastumiskielloksi.⁹⁴

Joissakin säädöksissä, kuten ympäristövahinkolaissa täyden korvauksen periaatteesta on haluttu tehdä poikkeuksia säätämällä korvaus esim. kohtuulliseen määrään tai rajaamalla korvauksen ulkopuolelle ”vain vähäiset vahingot”.⁹⁵ Periaate on tutkielman kannalta tärkeä siksi, että yritysvastuudirektiivin

⁹⁰ YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, periaate 7.

⁹¹ kts. esim. Kuusiniemi ym. 2013, kirjan kohdassa yleiset ympäristöperiaatteet – varovaisuusperiaate.

⁹² Hollo 2009, s. 22.

⁹³ Hollo 2009, s. 25.

⁹⁴ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 451.

⁹⁵ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 451 ja YVL 5.1§.

ja yritysvastuulain valmistelussa on pohdittu korvausvastuun lähtökohtia. Tällä hetkellä näyttää siltä, että ainakin direktiivissä oltaisiin kallistumassa täyden korvauksen periaatteen mukaiseen laskentatapaan. Direktiivin valmisteluaineistoissa on myös korostettu sitä, ettei täyttä korvausta ylittävää määrää tule kuitenkaan maksaa.⁹⁶

1.6.5 Toissijaisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate

Toissijaisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate ohjaavat EU:n lainsäädäntöä ja päätöksentekoa ja liittyvät vahvasti toisiinsa. Toissijaisuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että EU:n ei tule puuttua sellaisiin asioihin, jotka jäsenvaltiot voivat tehokkaasti hoitaa itsenäisesti ja jotka eivät kuulu sen yksinomaiseen toimivaltaan.⁹⁷ Yritysvastuusääntelyn ei ole katsottu olevan riittävän tehokasta, mikäli siitä säädettäisiin jäsenvaltioiden tasolla.⁹⁸ Joitakin osia saatetaan kuitenkin toissijaisuusperiaatteen mukaisesti jättää jäsenvaltioiden päätettäväksi. Vahingonkorvausvelvollisuuden tarkempaan määrittämiseen liittyy monia tällaisia asioita.

Suhteellisuusperiaatteella taas tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, että esim. lainsäädännöllisten ratkaisujen on oltava oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden.⁹⁹ Tämän tutkielman kontekstissa se esiintyy EU-oikeudellisena periaatteena toissijaisuusperiaatteen rinnalla. Yritysvastuusäännöksissä suhteellisuusperiaate näkyy siinä, että säädöksestä yrityksille koituvia velvoitteita on pyritty suhteuttamaan yritysten kokoon, resursseihin, toiminnan riskeihin ja vahinkojen todennäköisyyteen. Suurin osa yrityksistä, eli pienet ja keskisuuret yritykset todennäköisesti jätetään kokonaan säädösten soveltamisalan ulkopuolelle. On katsottu, että niille yritysvastuudirektiivin velvoitteet aiheuttaisivat kohtuuttoman paljon kustannuksia, toisin kuin suurimmille yrityksille, jossa tällaisia prosesseja saattaa jo jossain määrin olla käytössä.¹⁰⁰

1.6.6 Ympäristöllisen kestävyuden periaate ja kestävä kehitys

Viimeisenä mielestäni tutkielman aiheen kannalta tärkeänä periaatteena haluan mainita Janne Kaiston artikkelissaan esittelemän ympäristöllisen kestävyuden periaatteen. Sen tarkoitus on ohjata toimintaa

⁹⁶ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV 1, artikla 22 kohta 2.

⁹⁷ Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 5 artiklan 3 kohta ja pöytäkirja N:o 2 sekä Euroopan parlamentti: Toissijaisuusperiaate | Faktatietoja Euroopan unionista | Euroopan parlamentti.

⁹⁸ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 14.

⁹⁹ esim. Raitio – Tuominen 2020 s. 200.

¹⁰⁰ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 15.

siten, että ympäristöä vähemmän kuormittavia ja vähemmän luonnonvaroja vieviä toimintatapoja tulisi suosia.¹⁰¹ Ympäristöllisen kestävyuden periaate ei ole täysin vakiintunut sopimusoikeuden tai vahingonkorvauksen alalla ja sen painoarvon katsotaan vielä olevan vähäinen.¹⁰² Periaate heijastuu tutkielman aiheeseen siten, että mitä helpommin johtoyritys joutuu vastuuseen toimintaketjuissan aiheutuneista ympäristövahingoista, sitä suurempi motivaatio sillä on selvittää toimintaketjuun liittyvät vastuullisuusasiat, valita ympäristön kannalta kestäviä toimintatapoja sekä ennaltaehkäistä ympäristövahinkoja.

Myös kestävä kehitys voidaan nähdä ympäristön käyttöä ohjaavana periaatteena. Suomessa kestävä kehitys on tunnustettu oikeusperiaatteena ja se perustuu perustuslain 20 § ympäristöperusoikeuteen.¹⁰³ Kestävän kehityksen periaatteen ajatus on, että ihmiskunnan nykyiset perustarpeet tulisi täyttää, viemättä tulevilta sukupolvilta samaa mahdollisuutta.¹⁰⁴ Kestävä kehitys sisältyy lukuisiin kansainvälisiin sopimuksiin, kansallisiin lakeihin sekä yritysten liiketoimintastrategioihin. Usein se esiintyy kuitenkin ensisijaisesti tavoitteena eikä niinkään periaatteena. Vaikka sitä ei tunnustettaisi oikeusperiaatteena, se vaikuttaa kuitenkin oikeusperiaatteen tavoin mm. sääntelyn kehitykseen ja sopimusten tulkintaan. Yritysvastuusäädöksissä se vaikuttaa yrityksiltä vaadittavan asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen taustalla.

2 Ympäristövahinkojen korvaaminen voimassa olevan lainsäädännön mukaan

2.1 Ympäristövahinkolain mukainen korvausvastuu

Vaikka Suomessa ei ole vielä yritysvastuulakia, on yritysten toiminnan vastuullisuutta säännelty monin eri tavoin kansallisten lakien kautta jo pitkään.¹⁰⁵ Voimassa olevista säädöksistä ei varsinaisesti puhuta yritysvastuusäädöksiä, mutta ne ohjaavat todellisuudessa yhtä lailla yrityksiä toimimaan vastuullisemmin. Yritysten korvausvelvollisuus aiheuttamista ympäristövahingoista ja jossain määrin myös muiden toimijoiden aiheuttamista ympäristövahingoista ei myöskään ole uusi asia. Ympäristövahinkojen korvaamisesta säädetään Suomessa laissa ympäristövahinkojen

¹⁰¹ Kaisto 2021, s. 92.

¹⁰² Kaisto 2021, s. 95.

¹⁰³ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 233.

¹⁰⁴ esim. Ekroos ym. 2012, s. 21–22.

¹⁰⁵ Yritystentoiminnan vastuullisuutta ohjaaviksi laeiksi voidaan katsoa mielestäni esim. ympäristönsuojelulaki, ympäristövahinkolaki sekä työntekijöiden oikeuksia käsittelevät lait kuten työsopimuslaki ja työaikalaki.

korvaamisesta (737/1994). Tutkielmassa tarkastelun kohteena on nimenomaan sopimuksen ulkoinen korvausvastuu ja myös ympäristövahinkolaissa on rajattu sopimusperusteinen vahingonkorvaus lain soveltamisalan ulkopuolelle (YVL 1.3 §).

Vahingonkorvaus on keskeinen oikeudellinen tapa tasata haitallisia seurauksia vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän kesken. Sen lisäksi, että vahingonkorvaus jälkivalvonnan keinona tuo vahingonkärsijälle hyvityksen vahinkotapahtuman jälkeen, se toimii myös ennakkovalvonnan keinona. Pelkkä uhka vahingonkorvausvelvollisuudesta ohjaa toimimaan siten, että vahinkoja pyritään välttämään.¹⁰⁶ Vahingonkorvaus suojaa siis sekä yksityisiä intressejä, että yleisiä intressejä, eli tässä tapauksessa yksityisiä ympäristövahingosta kärsiviä tahoja ja ympäristöä yleisesti.

2.1.1 Ympäristövahinkolain soveltamisalasta ja suhteesta muihin lakeihin

Ympäristövahinkolain 1 §:ssä on määritelty lain soveltamisala. Ensinnäkin lakia sovelletaan vain sopimuksen ulkoisiin vahinkoihin. Toiseksi lain 1.1 §:ssä on määritelty syy-yhteysketju, jonka edellytykset täyttävät vahingot kuuluvat lain soveltamisalaan ja korvauksen piiriin. Sen mukaan laissa tarkoitettuna ympäristövahinkona korvataan tietyllä alueella harjoitetusta toiminnasta johtuva vahinko, joka on ympäristössä aiheutunut tietyn laissa määritellyn häiriön seurauksena. Lakia sovelletaan siis vain alueellisesti kohdennettaviin paikkoihin, ei esim. liikkuviin kuljetuksiin.¹⁰⁷

Ympäristövahinko voi olla myös muiden lakien nojalla korvattavaa. Jos YVL:n edellytykset eivät täyty, sovelletaan vahingonkorvauslakia (412/1974). Vahingonkorvauslaki on vahingonkorvausoikeuden yleislaki ja ympäristövahinkolaki taas erityislaki (YVL 2.5 §). Ympäristövahinkolaki ei myöskään koske sellaisia vahinkoja, joista säädetään muissa erityislaeissa (YVL 2.1 §). Näitä muita lakeja ovat esimerkiksi ydinvastuulaki ja sähkölaki. Liikkuviin kuljetuksiin liittyvät ympäristövahingot voivat tulla korvattaviksi esim. liikennevakuutuslain mukaan (460/2016).¹⁰⁸

¹⁰⁶ TEM 2020:42, s. 63 ja HE 165/1992 vp, s. 3.

¹⁰⁷ YVL 1 §:n mukaan tässä laissa tarkoitettuna ympäristövahinkona korvataan tietyllä alueella harjoitetusta toiminnasta johtuva vahinko, joka on ympäristössä aiheutunut: 1) veden, ilman tai maaperän pilaantumisesta; 2) melusta, tärinästä, säteilystä, valosta, lämmöstä tai hajusta; taikka 3) muusta vastaavasta häiriöstä. Edellä 1 momentissa tarkoitettua toiminnan harjoittamista on myös tien, rautatien, sataman, lentoaseman tai muun näihin verrattavan liikennealueen pitäminen. Tämä laki ei koske sopimukseen perustuvaa korvausvastuuta.

¹⁰⁸ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 85.

2.1.2 Vahingonkorvauksen yleiset edellytykset

Vahingonkorvausvastuuta ympäristövahingoista määrittävät vahingonkorvauksen yleiset edellytykset. Edellytyksenä on, että on aiheutunut vahinko, on olemassa vastuuperuste ja kärsitty vahinko aiheutui teon tai laiminlyönnin seurauksena, eli on olemassa syy-yhteys. Vahinko täytyy myös pystyä näyttämään toteen. Käsittelen seuraavassa tarkemmin näitä edellytyksiä.

2.1.2.1 Vastuuperuste

Vahingonkorvauslaissa korvauksen edellytyksenä on lähtökohtaisesti, että vahinko on aiheutettu tuottamuksellisesti (VahKL 2:1 §). Tuottamusvastuussa on kyse siitä, että laiminlyönti tai moitittava teko on aiheuttanut vahingon.¹⁰⁹ Suomessa tuottamusvastuun arviointiin on käytetty kahta vaihtoehtoista tapaa. Ensinnäkin vahingonaiheuttajan voidaan katsoa olevan velvollinen korvaamaan vahingot, jos hän on rikkonut jotakin häntä velvoittavaa käyttäytymisnormia. Toinen tapa on riskiperusteinen tuottamusarviointi. Tällöin ei ole varsinaisesti kyse normin rikkomisesta, vaan siitä, ettei vahingonaiheuttaja ole ryhtynyt riittäviin varotoimenpiteisiin vahingon estämiseksi. Tällöin korvattavuutta arvioidaan tapauskohtaisesti ja otetaan huomioon varotoimenpiteistä aiheutuvat kustannukset, vahinkoriski ja vahingon vakavuus.¹¹⁰ Riittävä huolellisuuden sisältö ja toteutustapa ei ole siis sama kaikille toimijoille.¹¹¹ Riskiperusteisessa arvioinnissa on lisäksi kyse siitä, että otetaan kantaa riskin ja toiminnalla tavoitellun hyödyn suhteeseen. Ajattelutavan mukaan tuottamuksellisessa toiminnassa on kyse kokonaistaloudellisesti epäedullisiin toimiin ryhtymisestä.¹¹²

Toiminnanharjoittaja tai toiminnanharjoittajaan rinnastettava taho voi joutua korvausvelvolliseksi myös tuottamuksesta riippumatta. Tällöin puhutaan ankarasta vastuusta. Ankarassa vastuussa on siis kyse siitä, että vahingonaiheuttaja joutuu korvausvelvolliseksi, vaikka hän ei olisikaan toiminut huolimattomasti. Ankaran vastuu tunnetaan muutamissa erityislakeissa¹¹³ ja sitä on perusteltu useimmiten niin, että toimintaan liittyy erityinen vahinkoriski.¹¹⁴ Toiminnanharjoittajan on tunnettava ja hallittava omasta toiminnastaan aiheutuvat riskit (know your business -periaate). Yleensä kyse on toiminnasta, jossa vahingonkärsijöiden on vaikea välttää vahinkoa ja

¹⁰⁹ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022 s. 180.

¹¹⁰ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022 s. 181.

¹¹¹ TEM 2020:42, s. 47.

¹¹² Saarnilehto ym. 2001 (kirjailija päivittänyt tekstin 17.1.2011.), kirjan kohdassa: riskiperusteinen tarkastelu.

¹¹³ Ankarasta vastuusta on kysymys esimerkiksi tuotevastuulain, ympäristövahinkolain, ydinvastuulain ja raideliikennevastuulain kohdalla. Hemmo 2005, s. 91–93.

¹¹⁴ TEM 2020:42, s. 65.

vahingonaiheuttaja taas tavoittelee taloudellista hyötyä esim. muiden turvallisuutta tai ympäristöarvoja heikentäen.¹¹⁵ Ankanvastuun tilanteissa toiminnanharjoittaja ei siis voi välttää vahingonkorvausvastuuta vain huolellisesti toimimalla.

Ympäristövahinkolaki perustuu ankaralle vastuulle (YVL 7§). Voimaan tullessaan laki erosikin aiemmista korvausjärjestelmistä juuri ankan vastuun osalta.¹¹⁶ Ankan vastuun säätämisen taustalla vaikutti useita tekijöitä, joista tärkeimpänä on esitetty vahingonkärsijän hankala asema. Hallituksen esityksessä on katsottu, että vahingonkorvauslaki ei turvaa riittävästi vahingonkärsijöiden asemaa ja siksi ympäristövahinkolaissa lähtökohdaksi on otettu ankara vastuu.¹¹⁷ Ympäristövahingoissa vahingonkärsijän on tyypillisesti vaikea esittää näyttöä tuottamuksesta, koska tuottamus on usein tapahtunut vahingonkärsijän kokemuspirin ja vallintavallan ulkopuolella. Lisäksi ankan vastuun taustalla vaikutti se, että ympäristövahinkotapauksissa vahingot ovat usein hyvin suuria ja laajoja, eikä niitä ole yleensä helppo ennallistaa. Ankan vastuun myötä vahingonkärsijä vapautuu siis todistustaakasta tuottamuksen osalta.¹¹⁸

Ankara vastuu ei ole kuitenkaan ehdotonta. YVL 7.2 §:n mukaan toiminnan harjoittajaan rinnastettavan tahon osalta korvausvastuuta arvioitaessa on otettava huomioon henkilön määräysvalta, hänen taloudelliset suhteensa toiminnan harjoittajaan ja hänen toiminnasta tavoittelemansa taloudellinen etu. Tällaisessa asetelmassa on usein kyse esim. siitä, että vahingon aiheuttaneen yrityksen toimintaa harjoitetaan tosiasiallisesti toisen lukuun.¹¹⁹ Mitä vähäisempi rinnastettavan tahon määräysvalta siis on, sitä heikommin ankara vastuu on perusteltavissa. Yritysvastuusäädöksissä toimintaketjuun kuuluvien liikekumppaneiden toimintaan kohdistuvan vastuu on todennäköisesti tuottamusvastuuta.¹²⁰ Tämä olisi mielestäni pitkälti linjassa YVL 7.2 §:n kanssa, siksi että mitä pidemmällä toimintaketjussa olevasta yrityksestä on kyse, sitä vähäisempää johtoyrityksen määräysvalta on. Tästä aiheesta tarkemmin kappaleessa 3.4.1.1.

2.1.2.2 Syy-yhteys

Vahingonkorvauksen edellytyksenä on, että vahingollinen teko tai toiminta on syy-yhteydessä vahinkoon. Syy-yhteyttä kuvataan usein niin, että vahingon aiheuttaminen johtaa tapahtumakulkujen

¹¹⁵ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 156.

¹¹⁶ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 16.

¹¹⁷ HE 165/1992, s. 15.

¹¹⁸ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 156.

¹¹⁹ HE 165/1992, s. 26.

¹²⁰ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artikla 22 kohta 1 alakohta a.

muuttumiseen. Ilman tekoa tai laiminlyöntiä, olisi toteutunut toisenlainen tapahtumakulku, johon ei olisi sisältynyt tarkasteltavaa vahinkoa. Voidaan kysyä olisiko vahinko aiheutunut, jos vahingon syyksi epäiltävää tapahtumaa ei olisi lainkaan sattunut (vahingon välttämätön syy). Toisaalta kysytään myös, onko syy ollut sellaisenaan riittävän tehokas saamaan aikaan ilmenneen vahingon (vahingon riittävä edellytys). Oikeudellista syy-yhteyttä arvioidaan usein luonnontieteellisin perustein, minkä vuoksi esimerkiksi kemiallisen altistuksen ja sairauden välisen syy-yhteyden toteaminen edellyttää, että tällaista aiheutumissuhdetta pidetään lääketieteellisesti selvitettyinä.¹²¹

Syy-yhteyden määrittäminen ympäristövahingoissa perustuu syy-yhteydetjuun, joka koostuu kolmesta osasta. Osat ovat 1) tietyllä alueella harjoitettava toiminta, 2) tästä seuraava pilaantuminen tai muu häiriö ja 3) tästä aiheutunut VahKL 5 luvun mukainen vahinko.¹²² Tätä voidaan kutsua kaksinkertaiseksi syy-yhteysvaatimukseksi.¹²³ Esimerkkitapauksena voidaan kuvitella tilanne, jossa ympäristöön on päässyt tehtaan jätteitä, josta aiheutuu maaperän ja vesistön pilaantuminen. Tästä taas aiheutuu taloudellinen menetys maatalouskäytössä olevan maan pilaantumisen vuoksi ja toisaalta mahdollisesti terveydellistä haittaa lähiympäristön asukkaille pilaantuneen veden juomisen seurauksena. Ympäristövahinkolaki perustuu ankaralle vastuulle ja ankaran vastuun osalta syy-yhteyden määrittämisessä yksittäiset teot eivät ole yhtä lailla keskeisessä asemassa kuin tuottamusvastuussa. Ankaran vastuun osalta tarkastellaan erityisesti harjoitetun toiminnan ja aiheutuneen vahingon välistä kausaliteettia niin, että vahingon aiheuttamistekijä on erotettavissa olevaa tekoa laajempi kokonaisuus.¹²⁴ Ympäristövahinkolaisissa näyttötaakkaa syy-yhteyden osalta on laskettu todennäköisyyden asteelle, eikä korvausvastuun syntyminen edellytä täyttä näyttöä. Käyn syy-yhteyttä koskevat näyttökysymykset yleisesti läpi todistustaakkaa koskevassa kappaleessa 2.1.2.4.

2.1.2.3 Korvattavat vahingot ja korvauksen määrä

Ympäristövahinkolain nojalla korvattavista vahinkolajeista säädetään lain 5 §:ssä. Ympäristövahinkolain 5 § saa sisältönsä suoraan vahingonkorvauslaista. Vahingonkorvauslaissa tunnettuja vahinkolajeja ovat pääpiirteittäin henkilö-, esine- ja varallisuusvahingot ja samat vahinkolajit tulevat korvattaviksi myös ympäristövahinkolain mukaan.

¹²¹ Hemmo 2005, s. 109–110.

¹²² Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 17.

¹²³ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 162.

¹²⁴ Hemmo 2005, s. 11.

Vahingonkorvauksessa lähtökohtana on täyden korvauksen periaate.¹²⁵ Sellaisten taloudellisten vahinkojen korvaamista, jotka eivät ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon, on rajattu sulkemalla ”vain vähäiset vahingot” sen ulkopuolelle.¹²⁶ YVL 5 § ei kata vahingon kokonaisalaa, vaan usein korvattavaksi tulee myös vahingon torjunta- ja ennallistamiskustannuksia, joista säädetään erikseen YVL 6 §:ssä.

YVL 5.2 §:n sisältönä taas ovat aineettomat vahingot, joita on vaikea luokitella miksiäkään ensimmäisessä momentissa tarkoitetuista vahingoista. Tällaisiksi vahinkolajeiksi, on katsottu esim. kipu tai särky.¹²⁷ Näiden korvaaminen perustuu kohtuusharkintaan. Kohtuusharkinnan mukainen korvaus tarkoittaa poikkeusta täyden korvauksen periaatteesta, eli vahingot voidaan myös korvata vain osittain.¹²⁸ Korvauksen määrää harkittaessa on YVL 5.2 §:n mukaan otettava huomioon häiriön ja vahingon kesto aika sekä vahingonkärsijän mahdollisuus välttää tai torjua vahinko.

Vahingonkorvauslain 5:5 §:n mukaan esinevahinkona on korvattava esineen korjauskustannukset ja vahingosta aiheutuneet muut kulut sekä arvonalennus taikka tuhoutuneen tai hukatun esineen arvo ja lisäksi tulojen tai elatuksen vähentyminen. Esineellä tarkoitetaan ympäristövahinkolaisissa kiinteää tai irtainta omaisuutta tai myös osaa niistä. Vähäisten esinevahinkojen korvaamista rajoittaa kuitenkin ympäristövahinkolain 4 §:n mukainen sietämisvelvollisuus. Sen mukaan ympäristövahinko korvataan vain, jollei häiriön sietämistä ole pidettävä kohtuullisena, ottaen muun ohella huomioon paikalliset olosuhteet ja häiriön syntymiseen johtanut tilanne kokonaisuudessaan sekä häiriön yleisyys vastaavissa olosuhteissa muutoin. Tyypillisiä esinevahinkoja on esim. kiinteistön maaperän saastumisesta johtuva arvon aleneminen ja tulojen väheneminen.¹²⁹

Henkilövahingolla tarkoitetaan ympäristövahinkotapauksissa usein sairautta tai vammaa, jonka YVL 1 §:n mukainen häiriö on aiheuttanut. Henkilövahinko on terveydentilan häiriö, joka todetaan lääketieteellisesti. Vahingonkorvauslain 5:2 §:n mukaan henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista, ansionmenetyksestä, kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, sekä pysyvästä haitasta.¹³⁰ Ympäristövahinkolain 4 §:n mukainen sietämisvelvollisuus ei koske henkilövahinkoja. Tätä on

¹²⁵ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 204.

¹²⁶ HE 165/1992, s. 25.

¹²⁷ HE 165/1992, s. 25.

¹²⁸ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 452.

¹²⁹ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 184.

¹³⁰ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 188.

perusteltu sillä, että osa ihmisistä reagoi herkemmin esimerkiksi ilmansaasteisiin ja mikäli henkilövahinkoihinkin soveltuisi sietämisvelvollisuus, kohdeltaisiin ihmisiä eriarvoisesti.¹³¹

Myös kärsimys luetaan henkilövahingoksi ja se korvataan VahKL 5:1 §:n mukaan. Kärsimys liittyy vahingonkärsineen tunnetilaan, ja se ilmentyy esim. suruna, ahdistuksena tai pelkona. Sen korvaaminen ei vaadi lääketieteellistä näyttöä, mutta korvattavuus on liitetty vain erikseen säädettyihin tilanteisiin. Kärsimys on vahingonkorvauslain mukaan korvattavaa, jos VahKL 5:4 a § tai 5:6 §:n edellytykset täyttyvät. VahKL 5:4 a §:n mukaan surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus saada korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta. Vakavissa ympäristövahingotapauksissa VahKL 5:4 a § voisi tulla sovellettavaksi, jos ympäristövahingosta olisi aiheutunut kuolemantapaus. VahKL 5:6 §:n mukaan vahingonkorvaaminen edellyttää, että vahingonkärsijään on kohdistunut rikos tai muu vakava loukkaus, joka kohdistuu henkilön koskemattomuuteen tai ihmisarvoon. Tämä pykälä tulee harvoin sovellettavaksi ympäristövahingotapauksissa.¹³²

Ympäristövahinkojen korvaamisessa olennainen vahinkolaji on myös puhtaat varallisuusvahingot, eli sellaiset varallisuusvahingot, jotka eivät liity henkilö- tai esinevahinkoon. Ympäristövahinkolaissa korvausvelvollisuus on puhtaiden varallisuusvahinkojenosalta merkittävästi vahingonkorvauslakia laajempi. YVL 5.1 §:n mukaan sellaisesta taloudellisesta ympäristövahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon, on korvausta suoritettava, jos vahinko ei ole vähäinen. Rikoksella aiheutettu vahinko on kuitenkin aina korvattava. YVL 4 §:n sietämisvelvollisuus ei koske tahallisesti tai rikoksella aiheutettua vahinkoa.¹³³

Pelkästään ympäristölle aiheutuneet vahingot eivät suoraan kuuluu mihinkään näistä määritelmistä. Tästä seuraa se, ettei niitä korvata, jollei ole osoitettavissa tahoja, joka olisi kärsinyt henkilö, esine- tai puhdasta varallisuusvahinkoa. Tämä vaikuttaa ensisilmäyksellä puutteelliselta ympäristöllisen kestävyuden näkökulmasta, mutta vahingonkorvaus on lopulta vain yksi oikeudellisista keinoista vastata ympäristön pilaantumisen johtuviin ongelmiin. Tällainen pelkästään ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korvaaminen tapahtuu esim. ympäristövastuudirektiivin kautta, joka velvoittaa korjaamaan luontovahinkoja rahallisen korvauksen sijaan.¹³⁴

¹³¹ Hollo – Utter – Vihervuori, 2018 s. 190 ja LaVM 10/1994 vp s. 5.

¹³² Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 189.

¹³³ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 192–193.

¹³⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/35/EY, ympäristövastuusta ympäristövahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta (ympäristövastuudirektiivi) ja Suvantola, 2006, s. 574.

2.1.2.4 Todistustaakka

Vahingonkorvausoikeudessa yleisenä lähtökohtana on, että vahingonkärsijän on annettava täysi näyttö vaatimuksensa tueksi. Tämän tulisi siis kyetä osoittamaan, että on aiheutunut vahinko, vahingonaiheuttajan toiminta on ollut tuottamuksellista ja on olemassa syy-yhteys.¹³⁵

Ympäristövahinkolaissa todistustaakasta on säädetty vahingonkorvauslaista poikkeavasti. Ympäristövahinkolain mukaan toiminnanharjoittaja on ankarassa vastuussa toiminnastaan. Koska kyse on tuottamuksesta riippumattomasta vastuusta, ei vahingonkärsijällä ole todistustaakkaa tuottamuksen osalta. Vahingon aiheutumisesta ja sen määrästä, vahingonkärsijän kuitenkin esittää täysi näyttö.¹³⁶

Tuottamuksen lisäksi vahingonkärsijän on monesti hyvin vaikea saada yrityksiltä tarvittavia tietoja, joiden perusteella voitaisiin osoittaa syy-yhteyden olemassaolo. Tästä syystä todistustaakkaa syy-yhteyden osalta on kevennetty, eikä täyttä näyttöä vaadita. Ympäristövahinkolain 3 §:n mukaan ympäristövahinko korvataan, jos voidaan osoittaa, että lain 1.1 §:n tarkoitetun toiminnan ja vahingon välinen syy-yhteys on todennäköinen. Todennäköisyydellä tarkoitetaan korkea-asteista todennäköisyyttä, joka matemaattisesti ilmaistuna merkitsee selvästi yli 50 %:n suuruista varmuutta.¹³⁷ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että vahingonkärsijän tulisi osoittaa syy-yhteys todennäköisyyslaskennan keinoin, vaan kyse on yleensä ulko-oikeudelliseen asiantuntemukseen perustuvasta syy-yhteyttä koskevasta oikeudellisesta arviosta.¹³⁸ Ympäristövahinkotapauksissa onkin tyypillistä, että syy-seuraussuhde sisältää sellaisia tapahtumankulkuja, jotka ovat vaikeasti selvitettävissä ja joiden toteamiseen tarvitaan esim. teknistä, taloudellista, luonnontieteellistä, tai lääketieteellistä asiantuntemusta.¹³⁹ Todennäköisyyttä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota muun ohella toiminnan ja vahingon laatuun sekä vahingon muihin mahdollisiin syihin. Joissakin maissa syy-yhteyden osalta on päädytty jopa todistustaakan kääntämiseen. Suomessa kantajan on kuitenkin pystyttävä osoittamaan riittävä näyttö siitä, ettei kyse ole vain mahdollisesta syy-yhteydestä.¹⁴⁰

¹³⁵ ks. esim. Hemmo 2005.

¹³⁶ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan kohdassa: Toiminnan ja vahingon välisen syy-yhteyden osoittaminen - todennäköinen syy-yhteys.

¹³⁷ HE 165/1992, s. 23.

¹³⁸ Kuusiniemi ym., 2013, kirjan kohdassa: Toiminnan ja vahingon välisen syy-yhteyden osoittaminen - todennäköinen syy-yhteys.

¹³⁹ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 122.

¹⁴⁰ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 18.

2.1.3 Korvausvelvolliset

Ympäristövahinkolaissa ei ole määritelty toiminnanharjoittajan käsitettä, mutta sillä tarkoitetaan sitä oikeussubjektia, joka vastaa alueella YVL 1 §:n mukaisesta toiminnasta. Yritystoiminnassa toiminnanharjoittaja on yleisesti yritys tai oikeussubjekti, joka toimintaa harjoittaa, mutta toiminnanharjoittaja voi olla myös julkisyhteisö, yksityisoikeudellinen yhteisö tai luonnollinen henkilö.¹⁴¹ Toiminnanharjoittajan vastuu kattaa myös työntekijöiden ja muiden toiminnassa osallisten aiheuttamat vahingot.

Ympäristövahinkolain erityispiirteenä on, että korvausvelvollisten piiri voi olla yksittäistä toiminnanharjoittajaa laajempi. Korvausvelvollisuus voi koskea toiminnanharjoittajan lisäksi myös toiminnanharjoittajaan rinnastettavia tahoja (YVL 7 §).¹⁴² Näin ollen yritysvastuusäädöksiin liittyvä vahingonkorvausvastuun laajentaminen on jo tietyssä laajuudessa tuttua ympäristöoikeudessa. Rinnastusperusteisen vastuun syntymisen edellytyksenä on pidetty sitä, että rinnastettava taho hyötyy harjoitettavasta toiminnasta.¹⁴³ Toiminnan harjoittajaan rinnastettavan tahon vastuuta arvioitaessa otetaan huomioon rinnastettavan tahon määräysvalta, taloudelliset suhteet toiminnan harjoittajaan ja toiminnasta tavoittelu taloudellinen etu.

Yritystoiminnassa vahingonaiheuttaja saattaa myös todellisuudessa olla esimerkiksi satunnaista työtä suorittanut palveluyritys. Korvausvastuu on toimeksiantajayrityksellä, jos vahinko aiheutuu esim. toimeksiantajayrityksen päästöistä tai räjähdyksestä. On mahdollista, että korvausvastuu on kohdennettavissa myös palveluyrityksen toimintaan, mutta YVL:n peruslähtökohtana kuitenkin on, että toiminnanharjoittaja vastaa myös urakoitsijan varattomuustilanteessa tämän aiheuttamasta vahingosta.¹⁴⁴ Tätä aihetta koskevia ratkaisuja käsitellään kappaleessa 4.3.

Ympäristövahingon taustalla voi olla myös useampi toiminnanharjoittaja. Ympäristövahinkolain 8 §:n mukaan korvausvelvolliset vastaavat yhteisvastuullisesti ympäristövahingosta, jonka asianomaiset toiminnot ovat todennäköisesti yhdessä aiheuttaneet. Voidaan puhua solidaarisesta yhteisvastuusta. Jollei toisin ole sovittu, korvausvastuu yhteisvastuullisesti korvausvelvollisten kesken on jaettava kohtuuden mukaan, ottaen huomioon vastuun perusteet, mahdollisuudet vahingon syntymisen ehkäisemiseen sekä olosuhteet muutoin. Korvausta ei kuitenkaan saa asianomaisen osuuden ylittävältä osin tuomita sen maksettavaksi, jonka osuus vahingon syntymiseen on ilmeisen

¹⁴¹ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 261.

¹⁴² Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 19.

¹⁴³ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan kohdassa: Toiminnanharjoittajaan rinnastettavat korvausvelvolliset -Tosiasiallinen määräysvalta.

¹⁴⁴ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 262.

vähäinen. Tapauksissa, joissa vahingon syntyminen saattaa olla seurausta useampien tahojen toiminnasta, saattaa syy-yhteyttä vahinkoon voi olla hyvin vaikea todistaa.¹⁴⁵ Yhteisvastuuta koskevan säännöksen tarkoituksena on varmistaa, se että vahingonkärsijä saa täyden korvauksen aiheuttamastaan vahingosta, vaikka vahingon aiheuttajia olisi useita. Yhteisvastuun tilanteissa korvausta voidaan vaatia vaikka vain yhdeltä vahingon aiheuttajista, jolloin tälle syntyy takautumisoikeus muihin vahingon aiheuttajiin nähden (VahKL 6:3.2 §).¹⁴⁶ Tosin aina ei ole selvää, onko kyse yhteisvastuutilanteesta vai ei. Yhteisvastuun syntymiseen riittää kuitenkin näyttö, että on todennäköistä, että vahinko on yhteisesti aiheutettu.¹⁴⁷

Mainittakoon vielä, että sellaisten tilanteiden varalta, että osa yhteisvastuullisista toimijoista jää tuntemattomiksi, Suomessa on olemassa ympäristövahinkovakuutus, josta voidaan tarvittaessa maksaa vahingonkorvausta sekä vahingon torjuntakustannuksia ja ympäristön ennallistamiskustannuksia. Vakuutus on pakollinen toiminnanharjoittajille, joiden toiminnasta aiheutuu olennainen ympäristövahingon vaara (laki ympäristövahinkovakuutuksesta 81/1998).¹⁴⁸

Koska yritysten liikesuhdeverkostot ovat globalisaation myötä yhä kansainvälisempiä, ulottuu yritysten vaikutus usein myös valtioiden rajojen yli. Euroopassa toimivalla suurella yrityksellä saattaa esim. olla tosiasiallinen vaikutusvalta sen toimintaketjuun kuuluvan Aasiassa toimivan yrityksen toimintaan. Yritysvastuulakien on tarkoitus siis ikään kuin rinnastaa ja laajentaa johtoyrityksen vastuu kattamaan myös kansainvälisissä toimintaketjuissa toimivien yritysten toiminnasta aiheutuneita vahinkoja.

2.2 Osakeyhtiölain mukainen yhteiskuntavastuu ja vahingonkorvausvastuu

Yhtiön korvausvastuuta on aiheellista tarkastella kokonaisuutena. Koska yritysvastuudirektiivin valmisteluaineistoissa on pohdittu myös yhtiön johdolle asetettavaa huolellisuusvelvoitetta ja mahdollisesti sen rikkomisesta seuraavaa korvausvelvollisuutta, käsitelen tässä lyhyesti yhtiön korvausvastuun lisäksi yhtiön johdon yhteiskuntavastuuta ja vahingonkorvausvastuun lähtökohtia. Yhtiön johdon vastuusta säädetään osakeyhtiölaissa (624/2006).

Osakeyhtiölain lähtökohta on lain 1:5 §:n mukaan, että yhtiön tarkoitus on tuottaa voittoa osakkeenomistajille. Yhtiön voitontuottamistarkoitusta on usein pidetty ristiriitaisena

¹⁴⁵ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan kohdassa: Korvausvelvolliset - Korvausvelvollisten yhteisvastuu

¹⁴⁶ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 296.

¹⁴⁷ Kuusiniemi ym. 2013, kirjan kohdassa: Korvausvelvollisten yhteisvastuu - Solidaarinen vastuu.

¹⁴⁸ Kokko – Mähönen 2015, s. 55.

yhteiskuntavastuun kanssa¹⁴⁹ ja joissakin maissa osakeyhtiölakia onkin muutettu niin, että yhtiön toiminnan tarkoitus on edelleen voiton tuottaminen osakkeenomistajille, mutta toiminnassa tulee lisäksi ottaa huomioon toiminnan sosiaaliset ja ympäristölliset vaikutukset.¹⁵⁰ OYL 1:5 §:ää ei tule kuitenkaan ajatella liian suppeasti. OYL esitöissä todetaan, ettei säännöksen tarkoituksena ole luoda velvollisuutta tuottaa mahdollisimman suurta määrää voitonjakokelpoisia varoja lyhyellä aikavälillä. Voiton tuottaminen pidemmällä aikavälillä vaatii usein yhteiskunnallisesti hyväksyttävien menettelytapojen noudattamista, myös sellaisissa tapauksissa, joissa laki ei tätä vaadi. Tämä voi tarkoittaa esim. ympäristönäkökohtien huomioimista ja luonnonvarojen kestävästä käyttöä. Lain esitöissä mainitaan, että myös yhtiön julkisuuskuva vaikuttaa olennaisesti yhtiön menestykseen ja osakkeiden arvoon.¹⁵¹ Julkisuuteen tullut epäkohta yrityksen vastuullisuustoimissa voikin todellisuudessa viedä yrityksen asiakkaat ja sijoittajat ja näin ollen aiheuttaa suurta taloudellista tappiota yritykselle.¹⁵² Yhtiön johdon tulisi siis jatkuvasti kehittää yhtiön toimintaa pyrkien taloudelliseen vastuullisuuteen kestävästä kehityksen ehdoilla.¹⁵³ ¹⁵⁴ Näin ollen yhteiskuntavastuun toteuttamista voidaan pitää osana voitontuottamistarkoituksen toteuttamista.¹⁵⁵ On kuitenkin huomioitava, että yhteiskuntavastuun toteuttamisella täytyy olla jokin yhteys voitontuottamistarkoitukseen, muuten kyse olisi yhtiön resurssien käyttämisestä yhtiön tarkoituksen vastaisesti ja kyse olisi OYL 13:1.3:ssa tarkoitettusta laittomasta varojenjaosta.¹⁵⁶

Nykyään yrityksiltä odotetaan siis enemmän kuin OYL 1:5 §:n vaatimusten täyttämistä. Vastuullista yritystoimintaa koskevassa keskustelussa on myös pohdittu tarvetta määritellä yhtiöiden toiminnan tarkoitus niin, että se ottaisi huomioon osakkeenomistajien lisäksi nimenomaisesti myös muut sidosryhmät ja ympäristölliset näkökohdat.¹⁵⁷ Käytännössä yritykset joutuvat itse pohtimaan mitä yhteiskuntavastuu tarkoittaa heidän kohdallaan,¹⁵⁸ joten selkeimmille säännöksille olisi myös tarvetta.

Osakeyhtiölain 1:8 § käsittelee johtohenkilöiden vastuuta. Sen mukaan yhtiön johdon on huolellisesti toimien edistettävä yhtiön etua. OYL 22:1 §:n mukaan hallituksen jäsenen, hallintoneuvoston jäsenen ja toimitusjohtajan on korvattava vahinko, jonka hän on tehtävässään 1 luvun 8 §:ssä säädetyn

¹⁴⁹ Rantakari 2012, s. 169.

¹⁵⁰ TEM 2020:42, s. 3.

¹⁵¹ HE 109/2005 vp, s. 38–39.

¹⁵² Ristaniemi 2022, s. 823.

¹⁵³ Rantakari 2012, s. 170.

¹⁵⁴ Lautjärvi 2017, s. 252–253.

¹⁵⁵ Rantakari 2012, s. 169.

¹⁵⁶ Mähönen – Villa 2015, s. 352.

¹⁵⁷ TEM 2020:42, s. 3.

¹⁵⁸ Rantakari 2012, s. 157.

huolellisuusvelvoitteen vastaisesti tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut yhtiölle. Jos johtohenkilö on 1 luvun huolellisuusvelvoitteen tai muiden periaatteiden lisäksi rikkonut osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjestyä muuten, johtohenkilön on osoitettava toimineensa huolellisesti. Tällaisissa tapauksissa todistustaakka on siis käännetty. Käännettyä todistustaakkaa ei kuitenkaan sovelleta tilanteissa, joissa on rikottu pelkästään osakeyhtiölain 1 luvun periaatteita. Todistustaakan kääntämistä on pidetty periaatteiden yleisluontoisuus huomioiden liian ankarana tuloksena johdon vastuuta ajatellen.¹⁵⁹

Yhtiön vahingonkorvausvelvollisuudesta ympäristövahingoista kolmansille säädetään ympäristövahinkolaissa, vahingonkorvauslaissa tai muissa erityislaeissa, ei osakeyhtiölaissa. Johto ei siis ole suoraan korvausvelvollinen ympäristövahingoista kolmansille eikä osakeyhtiölain perusteella ole voimassa olevan lain mukaan mahdollista hakea korvauksia ympäristövahingoista.

3 Yritysvastuusäntelyn vaikutus ympäristövahinkojen korvaamiseen

Yritysten vastuu toimintaketjuistaan on puhututtanut viime vuosina paljon. Euroopan Unionissa valmistellaan yritysten asianmukaista huolellisuutta koskevaa direktiiviä ja Suomessa kansallista yritysvastuulakia. Tässä osiossa tarkastellaan näiden säädösten mahdollisia vahingonkorvausvelvollisuutta koskevia lainsäädäntöratkaisuja sekä niiden yhteensopivuutta voimassa olevan kansallisen lainsäädännön kanssa. Kuten aiemmissa osioissa, tarkastelun kohteena on yritysvastuun ympäristöllinen osa ja vahingonkorvaus ympäristövahingoista.

Yritysvastuusäädöksiä käsiteltäessä on olennaista ottaa ensin askel taakse ja tarkastella säädöksen taustoja. Yritysvastuusäännökset pohjautuvat ja saavat lopulta sisältönsä pitkälti kansainvälisistä soft law -normeista, joten käsittelen niitä lyhyesti seuraavaksi.

3.1 Kansainvälinen soft law pakottavan yritysvastuusäntelyn taustalla

Pakottavat yritysvastuusäädökset ovat uusi oikeudellinen ilmiö, mutta yritysten vastuullisuutta ohjaavia vapaaehtoisuuteen perustuvia ohjeita ja suosituksia on annettu jo vuosikymmeniä. Erityisesti ympäristöoikeudessa tällainen soft law -sääntely on hyvin yleistä.¹⁶⁰ Kansainvälisen oikeuden säännöksiä pidetään usein soft law:na, mutta myös EU-oikeudessa on paljon suosituksia ja lausuntoja,

¹⁵⁹ TEM 2020:42, s. 65.

¹⁶⁰ Hollo 2009, s. 20.

jotka saavat soft law:n aseman.¹⁶¹ Jollei soft law:n sisältöä ole kirjoitettu osaksi pakottavaa lainsäädäntöä, se ei ole oikeudellisesti sitovaa.

Keskeisimpiä ohjeita yritysvastuun alalla ovat YK:n ohjaavat periaatteet ja OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.¹⁶² Näiden ohjeiden tarkoitus on ohjata yrityksiä toimimaan asianmukaisen huolellisuusvelvoitteen mukaisesti.¹⁶³ Lisäksi on olemassa lukematon määrä erilaisia ympäristöä ja sosiaalisia vaikutuksia koskevia yritysvastuustandardeja ja raportointijärjestelmiä, kuten YK:n Global Compact -aloite, ISO 26000 -yhteiskuntavastuuopas ja Kansainvälisen työjärjestön ILO:n kolmikantainen periaatejulistus, joka koskee monikansallisia yrityksiä ja sosiaalipolitiikkaa.¹⁶⁴ Näiden ohjeiden ja periaatteiden noudattaminen perustuu vapaaehtoisuuteen, eikä niissä ole säädetty jälkivalvonnan keinoista, eikä näin ollen esim. vahingonkorvausvelvollisuudesta. Ohjeisiin sitoutuneet valtiot ovat kuitenkin velvollisia edistämään vastuullista liiketoimintatapaa. Ohjeet eivät ole ensisijaisia suhteessa kansallisiin lakeihin, mutta niitä tulisi kuitenkin noudattaa mahdollisimman pitkälle.

Siitä huolimatta, että kansainväliset vastuullisuusohjeet eivät yleensä sido oikeudellisesti, on ne kuitenkin tärkeä mainita sen vuoksi, että monet pakottavat säädökset saavat hyvin pitkälti sisältönsä niistä.¹⁶⁵ Ohjeistukset on kuitenkin usein kirjoitusasultaan muotoiltu tavoitteellisiksi, eivätkä ne yleensä sisällä täsmällisiä säädöksiä, joita voitaisiin suoraan ottaa osaksi pakottavaa lainsäädäntöä.¹⁶⁶

3.1.1 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

OECD:n (Organisation for Economic Co-operation and Development) eli Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön tarkoituksena on edistää jäsenmaidensa talouskasvua ja parantaa yhteiskunnallista hyvinvointia. OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille sisältävät suosituksia vastuullisen liiketoiminnan avuksi. Ohjeilla pyritään varmistamaan yritysten toiminnan yhdenmukaisuutta, vahvistamaan luottamusta eri osapuolten välillä sekä edistämään mm. kestäväää

¹⁶¹ Määttä 2005, s. 342.

¹⁶² YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet (julkaistu 2011) ja OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille (julkaistu 1976, viimeisin päivitys 2011).

¹⁶³ TEM 2020:42, s. 2.

¹⁶⁴ YK:n Global Compact -aloite (julkaistu 2000), ISO 26000 -yhteiskuntavastuuopas (julkaistu 2010) ja Kansainvälisen työjärjestön ILO:n kolmikantainen periaatejulistus, joka koskee monikansallisia yrityksiä ja sosiaalipolitiikkaa (julkaistu 1977, päivitetty 2017), sekä Pappila 2019, s. 98.

¹⁶⁵ TEM 2020:42, s. 10.

¹⁶⁶ U 35/2022 vp, s. 25.

kehitystä. Suomi on ollut OECD:n jäsen vuodesta 1976 ja on sitoutunut toimintaohjeiden noudattamiseen.¹⁶⁷

OECD on julkaissut toimintaohjeensa yrityksille ensimmäisen kerran vuonna 1976 ja päivittänyt niitä useasti. Vuonna 2011 ohjeita päivitettiin koskemaan myös toimitusketjuvastausta.¹⁶⁸ Lisäksi OECD on julkaissut erikseen asianmukaista huolellisuutta koskevan ohjeen.¹⁶⁹ OECD:n toimintaohjeiden yleisten periaatteiden mukaan yritysten tulisi ehkäistä ja vähentää haitallisia vaikutuksia mm. ympäristölle ja työntekijöille.

Ympäristöä koskevien ohjeiden mukaan yritysten ei tulisi lykätä kustannustehokkaita toimenpiteitä ympäristövahinkojen estämiseksi tai minimoimiseksi vetoamalla täydellisen tieteellisen varmuuden puuttumiseen silloin, kun ympäristöön kohdistuu tieteellisen ja teknisen riskikäsityksen mukaan vakava uhka. Yritysten tulisi myös ylläpitää valmiussuunnitelmia yrityksen toiminnasta aiheutuvien vakavien ympäristö- ja terveyshaittojen sekä onnettomuuksien ja hätätilanteiden estämiseksi, lieventämiseksi ja hallitsemiseksi.¹⁷⁰ Ympäristöä koskevassa osiossa todetaan myös, että yritysten olisi toimittava mahdollisimman nopeasti ja ennakoivasti, jotta niiden toiminnasta aiheutuva vakavat tai peruuttamattomat ympäristövahingot voidaan välttää. Nämä ohjeet heijastavat huolellisuusperiaatetta ja ennaltaehkäisyn periaatetta.¹⁷¹

Ohjeet koskevat sekä yritysten omaa toimintaa, että niiden toimitusketjuja.¹⁷² Ohjeissa todetaan, että mikäli yritys havaitsee riskejä toimitusketjussaan, sen tulisi ryhtyä tarvittaviin toimiin haittavaikutuksen ehkäisemiseksi tai pysäyttämiseksi.¹⁷³ Yritysten tulisi lisäksi pyrkiä ehkäisemään tai lieventämään haitallisia vaikutuksia tilanteessa, jossa yritys ei ole itse myötävaikuttanut niiden syntymiseen, mutta jossa vaikutus on kuitenkin suoraan yhteydessä yrityksen toimintoihin, tuotteisiin tai palveluihin liikesuhteiden kautta. Tarkoituksena ei periaatteen mukaan kuitenkaan ole siirtää vastuuta haitallisen vaikutuksen aiheuttaneelta taholta yritykselle, jonka kanssa sillä on liikesuhde.¹⁷⁴ Periaatteiden taustaa on selitetty niin, että yrityksen tulisi välttää aiheuttamasta tai myötävaikuttamasta haittavaikutusten syntymiseen. Toimintaohjeissa tunnustetaan, että yrityksillä on rajoitetut mahdollisuudet vaikuttaa toimittajiensa toimintaan, mutta yritykset voivat kuitenkin vaikuttaa toimittajiin sopimusjärjestelyiden kautta. Asianmukainen ja oikeasuhtainen tapa reagoida

¹⁶⁷ TEM 1/2017: Opas OECD:n toimintaohjeisiin monikansallisille yrityksille, s. 5.

¹⁶⁸ TEM 5/2012: OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, s. 2.

¹⁶⁹ OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2018.

¹⁷⁰ TEM 5/2012: OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, s. 26.

¹⁷¹ TEM 1/2017: Opas OECD:n toimintaohjeisiin monikansallisille yrityksille, s. 33.

¹⁷² TEM 1/2017: Opas OECD:n toimintaohjeisiin monikansallisille yrityksille, s. 7.

¹⁷³ TEM 5/2012: OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, s. 15.

¹⁷⁴ TEM 5/2012: OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, kohta II.A.12.

toimittajan riskeihin arvioidaan haittavaikutusten vakavuuden ja todennäköisyyden perusteella ja sen lisäksi otetaan huomioon toimittajan tärkeys yritykselle.¹⁷⁵

OECD:n ohjeiden mukaan ohjeisiin sitoutuneiden valtioiden tulee ensinnäkin edistää kansainvälistä vastuullista liiketoimintaa. Valtioiden tulee myös perustaa kansallinen yhteyselin, jonka tehtävä on edistää ohjeiden soveltamista. Suomessa kansallinen yhteyselin on työ- ja elinkeinoministeriö yhdessä yhteiskunta- ja yritys vastuun neuvottelukunnan kanssa.¹⁷⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö on myös vastannut kansallisesta yritys vastuulaista laadituista selvityksistä.

3.1.2 YK:n ohjeet

YK on merkittävä toimija yritys vastuun alalla. YK:n Global Compact yritys vastuualoite (UNGC) on OECD:n toimintaohjeiden ohella toinen tärkein globaali aloite, jonka tavoitteena on edistää yritys vastuullisuutta ja kestäviä liiketoimintatapoja. Aloite perustuu vapaaehtoisuuteen, mutta siihen on maailmanlaajuisesti sitoutunut yli 22000 yritystä tai muuta toimijaa.¹⁷⁷ Aloite on sopusoinnussa YK:n Rion ympäristöä ja kehitystä koskevan julistuksen kanssa.¹⁷⁸

UNGC:llä on kymmenen periaatetta (UNGP), jotka koskevat esim. ihmisoikeuksia ja ympäristöä.¹⁷⁹ Periaatteiden mukaan yritysten tulee mm. tukea varovaisuusperiaatetta ympäristöasioissa, tehdä aloitteita, jotka edistävät vastuullisuutta ympäristöasioissa ja kannustaa ympäristöystävällisten teknologioiden kehittämiseen ja levittämiseen.¹⁸⁰ Periaatteiden mukaan yrityksen velvollisuus on myös tarjota korjaavia toimenpiteitä aiheuttaessaan haitallisia vaikutuksia tai ollessaan myötävaikuttajana niiden aiheutumisessa. Syntyneiden vahinkojen ennallistamista voitaisiin myös pitää vahingonkorvauksen muotona.¹⁸¹ YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan johtoyritystä koskeva asianmukaisen huolellisuuden velvoite kattaa koko arvoketjun.¹⁸²

YK:n piirissä sovittiin myös vuonna 2015 kestävän kehityksen toimintaohjelmasta Agenda 2030:stä. Toimintaohjelma sisältää 17 kestävän kehityksen laajaa tavoitetta (Sustainable Development Goals). Tavoitteet koskevat mm. ympäristöä ja ovat hyvin kunnianhimoisia ja laaja-alaisia. Olennaista on,

¹⁷⁵ TEM 1/2017: Opas OECD:n toimintaohjeisiin monikansallisille yrityksille, s. 17.

¹⁷⁶ TEM 2020:42, s. 11.

¹⁷⁷ United Nations: Global Compact, <https://unglobalcompact.org/> (tarkistettu 17.5.2023).

¹⁷⁸ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 219.

¹⁷⁹ YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights).

¹⁸⁰ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 220.

¹⁸¹ TEM 2020:42, s. 67 ja TEM: 2022:24, s. 127.

¹⁸² YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 8.

että tavoitteilla kehoitetaan myös yrityksiä osallistumaan vastuullisuustyöhön. Tavoitteet eivät sido suoraan yrityksiä vaan niihin sitoutuneita valtioita. Kaikki YK:n jäsenvaltiot ovat sitoutuneet tavoitteisiin.¹⁸³

3.2 EU:n yritys vastuudirektiivi

3.2.1 Säädöksen taustaa

Euroopan Unioni on sitoutunut moniin yritys vastuuta koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin ja ohjeistuksiin, kuten YK:n Sustainable Development Goals -tavoitteisiin ja Agenda 2030:n kestävä kehityksen tavoitteisiin. Euroopassa merkittävä kestävyteen liittyvä asiakirja on Euroopan vihreän kehityksen ohjelma The European Green Deal. Ohjelma on tarkoitettu EU:n uudeksi kasvustrategiaksi, jonka tavoite on muuttaa EU reiluksi ja vauraaksi yhteiskunnaksi.¹⁸⁴ Tärkeä sopimus on myös Pariisin ilmastopöytäkirja vuodelta 2015.¹⁸⁵ EU: yritys vastuudirektiivin ehdotukseen sisältyy artikla 15, joka sitouttaa yritykset toimimaan Pariisin ilmastopöytäkirjan mukaisesti. Yritysten liiketoimintamallin ja strategian tulisi olla linjassa kestävään talouteen siirtymisen tavoitteiden kanssa sekä ilmaston lämpenemisen rajan 1,5 asteen kanssa.¹⁸⁶

Euroopan Unionilla on jo sen perustamissopimukseen perustuva velvollisuus edistää yritysten vastuullista toimintaa. Mm. Euroopan Unionista tehdyn sopimuksen mukaan sisämarkkinoiden ja kansainvälisten suhteiden keskeinen tavoite on kestävä kehitys (SEU 3). Yritys vastuudirektiivi perustuu sopimuksen Euroopan unionin toiminnasta (SEUT) 50 artiklan 1 kohtaan, 2 kohdan g alakohtaan ja 114 artiklaan, joihin vedoten direktiivin tarpeellisuutta perustellaan yksinkertaisten syyten, että se poistaisi kilpailun vääristymiä ja vapaan liikkuvuuden esteitä.¹⁸⁷ Direktiiviehdotuksen

¹⁸³ United Nations: 17 Sustainable Development Goals.

¹⁸⁴ Euroopan komissio: Euroopan vihreän kehityksen ohjelma.

¹⁸⁵ Pariisin ilmastopöytäkirja United Nations' Framework Convention on Climate Change: Adoption of the Paris Agreement. 21st Conference of the Parties, United Nations, Paris 2015.

¹⁸⁶ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 15.

¹⁸⁷ SEUT 50 artiklan 1 kohdan mukaan Euroopan parlamentti ja neuvosto antavat tavallista lainsäätämismenettelyä noudattaen ja talous- ja sosiaalikomiteaa kuultuaan direktiivein säännöksiä sijoittautumisvapauden toteuttamiseksi tietyllä toimialalla. SEUT 50 artiklan 2 kohdan g alakohtaan mukaan Euroopan parlamentti, neuvosto ja komissio suorittavat niille edellä määrättyt tehtävät erityisesti sovitamalla tarpeen mukaan yhteen ja pyrkimällä tekemään samanvertaisiksi ne takeet, joita jäsenvaltioissa edellytetään 54 artiklan toisessa kohdassa tarkoitetuilta yhtiöiltä niin yhtiön jäsenten kuin ulkopuolisten etujen turvaamiseksi. SEUT 114 artiklan tarkoitus on jäsenvaltioiden lainsäädännön lähentäminen. SEUT-sopimuksen 114 artiklassa määrätään, että EU voi toteuttaa sisämarkkinoiden toteuttamista ja toimintaa koskevat toimenpiteet jäsenvaltioiden lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten lähentämiseksi. Yritys vastuudirektiivin säätämistä on perusteltu vetoamalla näihin SEUT artikloihin. Ehdotus perustuu ajatukseseen, että kansallisten sääntöjen erot vaikuttavat perusvapauksia rajoittavasti, vääristävät kilpailua ja näin ollen vaikuttavat

tarkoituksena on myös edistää EU:n sisämarkkinoilla toimivien yritysten panosta ilmastoneutraaliin ja vihreään talouteen siirtymiseen.¹⁸⁸

3.2.2 Hanke yritysvastuudirektiiviksi

Euroopan Unionissa on vireillä säädöshanke yritysvastuudirektiiviksi. Maaliskuussa 2022 julkaistiin komission ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta. Joulukuussa 2022 Euroopan neuvosto ilmoitti jäsenmaiden päässeensä sopuun direktiiviä koskevasta kannasta ja hanke otti toisen edistysaskeleen neuvoston kannan julkaisun myötä. Tätä tutkielmaa viimeistellessä toukokuussa 2023 direktiivi odottaa vielä Euroopan parlamentin kantaa, josta on määrä äänestää 31.5.2023 parlamentin täysistunnossa.¹⁸⁹ Euroopan parlamentin oikeudellisten asioiden valiokunta kuitenkin hyväksyi 25.4.2023 yritysvastuudirektiiviä koskevan mietinnön ja parlamentin kannan voidaan olettaa olevan pitkälti yhdenmukainen mietinnön kanssa.¹⁹⁰

Koska yritysvastuusäädöksiä säädetään vastauksena globaaleihin ongelmiin, olisikin alueellinen ratkaisu erittäin tervetullut kansainvälisesti yhtenäisen sääntelyn aikaansaamiseksi. Euroopan Unionin tasoinen sääntely on tehokkaampi keino vastata yritysvastuuongelmiin ja samalla se kohtelee yrityksiä yhdenvertaisesti, velvoitteiden kohdistuessa yhtä lailla kaikkien jäsenvaltioiden yrityksiin. Yritysvastuusäädösten soveltamisalaan kuuluville yrityksille on arvioitu koituvan suuria kertaluonteisia ja toistuvia vuosittaisia kuluja velvoitteidensa täyttämisestä. Jos sääntely ja taloudelliset velvoitteet eivät koske tasapuolisesti kaikkia EU-alueen yrityksiä, se vaikuttaa myös tätä kautta negatiivisesti yritysten kilpailukykyyn.¹⁹¹ Monet yritykset ovatkin tehneet tämän vuoksi aloitteita yritysvastuudirektiivin säätämisen puolesta.¹⁹² Tällä hetkellä tilanne on se, että joidenkin valtioiden yritysvastuulakeihin sisältyy siviilioikeudellista vastuuta koskeva järjestelmä ja toisten

suoraan sisämarkkinoiden toimintaan. Yritysten toimintaan kohdistuvat erilaiset vaatimukset poikkeaisivat todennäköisesti tulevaisuudessakin niin, että sijoittumisvapaus ei toteudu ja kilpailu vääristyy. Ehdotetun direktiivin tarkoituksena on poistaa tällaiset vapaan liikkuvuuden esteet ja kilpailun vääristymät yhdenmukaistamalla yrityksille asetetut vaatimukset noudattaa huolellisuusvelvoitetta omassa toiminnassaan, tytäryhtiössään ja arvoketjuissaan sekä näihin liittyvissä johtajien velvollisuuksissa. (Euroopan komissio COM/2022/71 s. 12).

¹⁸⁸ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV 1, s. 2.

¹⁸⁹ Euroopan parlamentti: Final Draft Agenda Sittings of 31/05/2023 - 01/06/2023, Session Brussels.

¹⁹⁰ European Parliament: Press Release: Corporate sustainability: firms to tackle impact on human rights and environment (25.4.2023).

¹⁹¹ U 35/2022 vp, s. 15. ja Keskuskaupakamari: Yritysvastuulainsäädäntö toteutettava yhtenäisenä koko EU:ssa (23.2.2022).

¹⁹² Business & Human Rights Resource Centre: More than 100 companies and investors call for effective EU corporate accountability legislation (11.2.2022)

taas ei. Suurimmassa osassa EU:n jäsenvaltioita, yritys vastuulakia ei ole vielä ollenkaan. Vastuu ei siis tällä hetkellä jakaudu tasaisesti eikä yrityksiä kohdella yhdenvertaisesti.¹⁹³

Yritysvastuudirektiivin valmisteluaineistoissa on ehdotettu jälkivalvonnan keinoiksi viranomaisvalvontaa ja yksityisoikeudellista vastuuta. Rikosoikeudellista vastuuta ei ole ehdotettu. Yritysvastuudirektiivin velvoitteiden rikkomisesta seuraisi hallinnollisia sanktioita ja tietyissä tilanteissa seurauksena olisi myös vahingonkorvausvelvollisuus. Vahingonkorvausvastuu kohdistuisi erityisesti yhtiöön, mutta myös yhtiön johdon korvausvastuuta on pohdittu.

3.2.3 Asianmukaisen huolellisuuden veloitteen rikkomisesta seuraava vahingonkorvausvastuu

EU:n yritysvastuudirektiivin keskeinen sisältö on yrityksille asetettava velvoite toimia asianmukaisen huolellisuusveloitteen mukaisesti. Englannin kielellä kyse olisi *due diligence* -veloitteesta. Asianmukaista huolellisuutta on kutsuttu jopa yritysvastuualan supernormiksi. Se ei ole terminä uusi, vaan esiintyy jo monessa säädöksessä, mukaan lukien YK:n ja OECD:n ohjeistuksissa.¹⁹⁴ Huolellisessa yritystoiminnassa on kyse myös ennaltaehkäisyn periaatteen ja huolellisuusperiaatteen mukaisesta toiminnasta.

Käytännössä huolellisuusveloitteella viitattaisiin yritysvastuudirektiivissä erilaisiin yritykseltä edellytettäviin velvoitteisiin, joista säädetään direktiiviehdotuksen 4–11 artikloissa.¹⁹⁵ Yritykset velvoitettaisiin ensinnäkin sisällyttämään huolellisuusvelvoite yhtiön toimintapolitiikkaan. Veloitteena olisi myös haittavaikutusten tunnistaminen, ehkäisemien, lievittäminen ja jo toteutuneiden haittavaikutusten lopettaminen ja minimoiminen. Lisäksi yhtiön tulisi perustaa valitusmenettely ja seurata yhtiön huolellisuusveloitteen mukaisten toimien vaikuttavuutta, sekä viestiä toimistaan julkisesti. Vaadittava huolellisuuden taso määräytyisi tapauskohtaisesti ja arviointiin vaikuttaisi mm. riskin todennäköisyys ja suuruus, sekä lainsäädännössä edellytetyt huolellisuustoimet.¹⁹⁶ Adjektiivilla ”asianmukainen” viitataan tilannekohtaiseen ja riskiperusteiseen huolellisuusarviointiin.¹⁹⁷

Siviilioikeudellisesta vastuusta säädettäisiin direktiivin 22 artiklassa. Sen mukaan vahingonkorvausvelvollisuus seuraisi artiklojen 7 ja 8 rikkomisesta. Vahingonkorvausvelvollisuus

¹⁹³ Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, s. 14.

¹⁹⁴ Ristaniemi 2022, s. 826.

¹⁹⁵ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 119.

¹⁹⁶ Savela 2015, s. 59 ja 305–317.

¹⁹⁷ TEM 2020:42, s. 76.

kytkettäisiin siis nimenomaan asianmukaisen huolellisuuden veloitteeseen siten, että vahingonkorvaus olisi yksityisoikeudellinen seuraus näiden artiklojen sisältämien huolellisuusveloitteiden rikkomisesta. Direktiivin mukaan yrityksen tulisi olla vastuussa vahingoista, jos se 1) ei ole noudattanut veloitteita ehkäistä ja lieventää mahdollisia haittavaikutuksia (artikla 7) tai lopettaa tosiasiallisia vaikutuksia tai minimoida niiden laajuus (artikla 8), 2) minkä seurauksena ilmenee haittavaikutus, 3) joka olisi pitänyt tunnistaa, ehkäistä, lieventää, lopettaa tai sen laajuus minimoida 7 ja 8 artikloissa säädetyillä asianmukaisilla toimenpiteillä, 4) ja se aiheuttaa vahingon. Toisaalta yritys voisi vapautua vastuusta, jos se pystyy todistamaan toimineensa asianmukaisen huolellisesti ja toteuttaneensa kaikki kohtuulliset toimenpiteet haitan estämiseksi tai ettei sillä ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa toimintaketjuun kuuluvan yrityksen toimintaan.¹⁹⁸

3.2.4 Soveltamisala ja vastuun laajuus

Yritysvastuudirektiivin valmistelussa on ollut paljon keskustelua direktiivin soveltamisalan laajuudesta. Komission direktiiviehdotus on saanut kritiikkiä siitä, että sen soveltamisalaa on rajattu kattamaan vain suurimmat yritykset. Neuvosto on pitänyt kannassaan samat raja-arvot kuin komission ehdotuksessa. Parlamentin odotetaan kuitenkin laajentavan soveltamisalaa virallisessa kannassaan, sillä sen oikeudellisten asioiden valiokunta on esittänyt mietinnössään soveltamisalan merkittävää laajennusta.¹⁹⁹

Komission ehdotuksen 2 artiklan mukaan direktiiviä sovellettaisiin sellaisiin jonkin EU:n jäsenvaltion lain mukaan perustettuihin yrityksiin, joilla on keskimäärin yli 500 työntekijää ja yli 150 miljoonan euron vuotuinen maailmanlaajuinen nettoliikevaihto. Parlamentin oikeudellisten asioiden valiokunta on mietinnössään ehdottanut näiden raja-arvojen laskemista 250 työntekijään ja 40 miljoonan euron vuotuisen maailmanlaajuiseen nettoliikevaihtoon.²⁰⁰

Komissio on myös ehdottanut, että jos yritys ei ole saavuttanut näitä raja-arvoja, mutta sillä on ollut keskimäärin yli 250 työntekijää ja sen maailmanlaajuinen nettoliikevaihto on ollut yli 40 miljoonaa euroa viimeisimpänä tilivuonna, soveltuu direktiivi kuitenkin, jos yrityksen toimiala kuuluu 50 prosenttisesti johonkin artiklassa mainituista toimialoista, joita ovat esim. vaateala, maa-, vesi- ja

¹⁹⁸ TEM 2020:42, s. 64.

¹⁹⁹ Euroopan parlamentti, 2022/0051(COD).

²⁰⁰ Euroopan komissio COM/2022/71 ja Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artiklan 2 ensimmäisen kohdan alakohta a sekä Euroopan parlamentti, 2022/0051(COD), s. 46.

kalatalous tai kaivosala. Tässä olisi kyse riskiperusteisesta soveltamisalasta.²⁰¹ Parlamentin mietinnössä nämä raja-arvot on laskettu 50 työntekijään ja 8 miljoonan euron liikevaihtoon sekä riskipitoisia toimialoja koskeva osuus 30 prosenttiin.²⁰²

Jotta aloitteen tavoitteet saavutetaan tehokkaasti, direktiiviä ehdotetaan sovellettavan myös sellaisiin suuriin yrityksiin, jotka on perustettu jonkin kolmannen maan lainsäädännön mukaisesti ja joiden nettoliikevaihto unionissa on ollut yli 150 miljoonaa euroa viimeistä tilivuotta edeltävänä tilivuotena tai nettoliikevaihto unionissa viimeistä tilivuotta edeltävänä tilivuotena on ollut yli 40 miljoonaa euroa mutta enintään 150 miljoonaa euroa, ja niiden maailmanlaajuisesta nettoliikevaihdosta vähintään 50 prosenttia syntyi edellä kuvatuilla riskipitoisiksi luetelluilla toimialoilla. Parlamentissa nämä raja-arvot ovat olleet 40 miljoonaa, tai 8–40 miljoonaa ja riskipitoisia toimialoja koskeva osuus 30 prosenttia. Sääntely ulottuisi siis myös tiettyihin EU:n ulkopuolisiin yrityksiin, mikäli ne haluavat toimia EU:n markkinoilla.²⁰³

Käytännössä pienet ja suuri osa keskisuurista yrityksistä on jätetty soveltamisalan ulkopuolelle. Tätä on perusteltu sillä, että pienempien yritysten vastuuttaminen olisi suhteellisuusperiaatteen vastaista. Pienemmille yritykselle huolellisuusvelvoiteprosessin käyttöönotosta ja toteuttamisesta aiheutuva taloudellinen ja hallinnollinen rasite olisi suhteettoman suuri. Näillä yrityksillä ei usein ole entuudestaan käytössä huolellisuusvelvoitemekanismia, tietotaitoa, ja erikoistunutta henkilöstöä ja näin ollen huolellisuusvelvoitteen noudattamisesta aiheutuvat kustannukset vaikuttaisivat niihin suhteettoman paljon.²⁰⁴ Välillisesti yritysvastuusääntely kattaisi kuitenkin johtoyritysten toimintaketjuvastuun kautta myös sen toimintaketjuissa mukana olevia pienempiä toimijoita, sillä yritysvastuudirektiivi velvoittaa suuria yrityksiä vaatimaan myös liikekumppaneiltaan yrityksen käytännesääntöjen mukaan toimimista sekä tukemaan näitä näiden tavoitteiden saavuttamisessa.²⁰⁵ Pieniin ja keskisuuriin yrityksiin kohdistuvia vaatimuksia ja kustannuksia kuitenkin mahdollisesti lievennettäisiin unionin ja jäsenvaltioiden tasoilla tukitoimilla.²⁰⁶ Toisaalta olisi myös pienten ja

²⁰¹ TEM 2020:42, s. 102.

²⁰² Euroopan komissio COM/2022/71 ja Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artiklan 2 ensimmäisen kohdan alakohta b sekä Euroopan parlamentti, 2022/0051(COD), s. 46.

²⁰³ Euroopan komissio COM/2022/71 ja Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artiklan 2 toinen kohta sekä Euroopan parlamentti, 2022/0051(COD), s. 49–50.

²⁰⁴ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 15–16.

²⁰⁵ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 16 ja artikla 7 b)” Yritysten on tarvittaessa pyrittävä saamaan sellaiselta liikekumppanilta, jonka kanssa niillä on suora liikesuhde, sopimukseen perustuvat vakuudet siitä, että se varmistaa yrityksen käytännesääntöjen ja tarvittaessa ennaltaehkäisyä koskevan toimintasuunnitelman noudattamisen, myös pyrkimällä saamaan vastaavat sopimukseen perustuvat vakuudet omilta kumppaneiltaan siltä osin kuin niiden toiminta on osa yrityksen arvoketjua (sopimusperusteinen ketjuttaminen).

²⁰⁶ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 25.

keskisuurten yritysten oman edun mukaista toimia direktiivin vaatimusten mukaisesti, sillä näin toimiessaan ne näyttäytyisivät suurille yrityksille luetettavina liikekumppaneina.

Soveltamisalan rajaamisen lisäksi on ehdotettu direktiivin voimaantulon porrastamista. Porrastamisesta säädettäisiin direktiivin artiklassa 30, joka koskee direktiivin saattamista osaksi kansallista lainsäädäntöä. Myös tästä komission²⁰⁷ ja neuvoston²⁰⁸ välillä on ollut erimielisyyttä. Porrastaminen olisi joka tapauksessa suhteellisuusperiaatteen mukaista ja se ottaisi huomioon eri kokoisten yritysten mahdollisuudet vastata direktiivin vaatimuksiin.

Yksi keino toteuttaa huolellisuusvelvollisuutta toimintaketjuissa on laatia yritysten välisiä mallisopimuslausekkeita, joita suuret yritykset voivat käyttää sopimuksissaan toimintaketjuunsa kuuluvien yritysten kanssa. Suuret yritykset voisivat näin vaatia toimintaketjuunsa kuuluvilta yrityksiltä huolellisuusvelvoitteiden noudattamista.²⁰⁹ Komission direktiiviesityksen 7 artiklan 2 kohdan b alakohdan ja 8 artiklan 3 kohdan c alakohdan mukaan yritys voisi välttää vastuun, jos se on sopinut liikekumppaninsa kanssa velvoitteiden noudattamisesta ja siitä että sopimuskumppanina oleva yritys toisaalta edellyttää vastaava myös omilta liikekumppaneiltaan. Tässä on kyse sopimusperusteisesta ketjuttamisesta. Ehdotuksessa sanotaan myös, että ne pienemmät yritykset, joita velvoitteet välillisesti koskisivat, tulisi ainoastaan velvoittaa yksilöimään toteutuneet ja mahdollisesti haitalliset vaikutukset, joilla on merkitystä kyseisen toimialan kannalta.²¹⁰

Edelleen epäselväksi kysymykseksi jää kuitenkin se, kuinka pitkälle johtoyrityksen vastuun katsotaan ulottuvan toimintaketjussa. Jos vastuu kattaa koko toimintaketjun, saattaa seurata tilanne, jossa johtoyrityksellä ei tosiasiallisesti ole mahdollisuuksia vaikuttaa vahingon aiheutumiseen. Näin voisi käydä helposti toimintaketjussa alemmina olevien toimijoiden kohdalla.²¹¹ Yritysvastuulain mukainen

²⁰⁷ Komission ehdotuksessa direktiivi soveltuisi 2 vuoden jälkeen direktiivin 2 artiklan 1 kohdan a alakohdassa ja 2 artiklan 2 kohdan a alakohdassa tarkoitettuihin yrityksiin, eli niihin EU-alueen yrityksiin, joilla on yli 500 työntekijää ja joiden nettoliikevaihto on yli 150 miljoonaa euroa, sekä niihin EU:n ulkoisiin yrityksiin, joiden nettoliikevaihto EU:ssa ylittää 150 miljoonaa euroa. Neljän vuoden jälkeen direktiiviä sovellettaisiin 2 artiklan 1 kohdan b alakohdassa ja 2 artiklan 2 kohdan b alakohdassa tarkoitettuihin yrityksiin, eli riskitoimialoilla toimiviin raja-arvot ylittäviin yrityksiin.

²⁰⁸ Neuvoston kannassa ehdotetaan, että direktiiviä sovellettaisiin ensin kolmen vuoden kuluttua voimaantulosta erittäin suuriin yrityksiin, joilla on yli 1000 työntekijää ja joiden maailmanlaajuinen nettoliikevaihto on 300 miljoonaa euroa. Sama koskisi EU:n ulkopuolisia yrityksiä, joiden nettoliikevaihto EU:ssa oli yli 300 miljoonaa euroa viimeistä tilivuotta edeltävänä tilivuotena. Neljän vuoden jälkeen soveltamisalaa laajennettaisiin kattamaan 2 artiklan 1 kohdan a alakohdassa ja 2 artiklan 2 kohdan a alakohdassa tarkoitetut yritykset, eli ne EU-alueen yritykset, joilla on yli 500 työntekijää ja joiden nettoliikevaihto on yli 150 miljoonaa euroa, sekä ulkomaiset yritykset, joiden nettoliikevaihto unionista ylittää 150 miljoonaa euroa. Lopulta viiden vuoden kuluttua sitä sovellettaisiin 2 artiklan 1 kohdan b alakohdassa ja 2 artiklan 2 kohdan b alakohdassa tarkoitettuihin, eli riskitoimialoilla toimiviin raja-arvot ylittäviin yrityksiin.

²⁰⁹ Euroopan komissio COM/2022/71, s. 25–27, 43 ja artikla 12.

²¹⁰ Euroopan komissio COM/2022/71, kohta 31, s. 39. Myös neuvosto on kannattanut komission ehdotusta tältä osin.

²¹¹ TEM 2020:42, s. 63.

vahingonkorvausvelvollisuuden laajentaminen poikkeaa oikeushenkilön erillisvastuun periaatteesta ja siitä lähtökohdasta, että jokainen yritys vastaa itsenäisesti toiminnastaan.²¹² Vastauksena tähän komissio on esittänyt, että huolellisuusvelvollisuus kattaisi vaan johtoyrityksen vakiintuneet liikesuhteet. Vakiintuneilla liikesuhteilla sen direktiiviehdotuksessa tarkoitetaan sellaisia suoria tai välillisiä liikesuhteita, jotka vahvuutensa tai kestonsa vuoksi ovat pysyviä tai jotka eivät ole merkitykseltään hyvin vähäpätöisiä tai liitännäisiä osia arvoketjussa.²¹³ Neuvosto taas on esittänyt kannassaan, että vastuu kattaisi liikekumppaniyritysten toimintaketjut.²¹⁴ YK:n periaatteiden mukaan asianmukaisen huolellisuuden velvoite taas kattaisi yrityksen koko toimitusketjun²¹⁵ ja Ranskan kansallisessa yritysvastuulaissa on puolestaan päädytty siihen, että vastuu kattaa yrityksen määräysvallassa olevien yhteisöjen sekä vakiintuneiden liikekumppaneiden aiheuttamat vahingot.²¹⁶ On siis epäselvää mihin asti johtoyrityksen vastuu käytännössä ulottuu. Tästä rajanvedosta tarkempaa pohdintaa tutkielman johtopäätösosiossa.

3.3 Kansallinen yritysvastuulaki

3.3.1 Yritysvastuulain taustaa

Pitkällä olevan direktiivihankkeen vuoksi on todennäköistä, että yritysvastuusäntely tulee osaksi Suomen oikeusjärjestelmää direktiivin implementoinnin eli kansallisen täytäntöönpanon kautta. Jos direktiivin valmistelussa tulee kuitenkin vielä vastaan säädösprosessia viivyttäviä ongelmia, eikä hanke etene riittävän nopeasti EU:ssa, on mahdollista, että Suomessa säädetään tästä huolimatta jo ennakkolta kansallinen yritysvastuulaki. Joka tapauksessa yritysvastuulain voidaan odottaa tulevan voimaan seuraavina vuosina.

Suomessa yritysvastuulaista on puhuttu jo pitkään, mutta valmistelu on ollut hyvin hidasta. Syksyllä 2018 yli 50 yritystä ja muuta toimijaa käynnisti Ykkösketjuun-kampanjan, jonka tarkoituksena oli saada 2019 eduskuntavaalien jälkeen muodostettava hallitus sitoutumaan kunnianhimoisen yritysvastuulain valmisteluun.²¹⁷ ²¹⁸ Vuoden 2019 hallitusohjelmaan kirjattiinkin tavoite tehdä

²¹² TEM 2020:42, s. 64.

²¹³ Euroopan komissio COM/2022/71, 3 artikla f kohta.

²¹⁴ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artikla 1.

²¹⁵ YK:n ohjaavat periaatteet, artikla 17.

²¹⁶ TEM 2022:24, s. 45.

²¹⁷ Salminen – Rajavuori 2019, s. 387 ja Finnwatch: Yritysvastuulaki, Suomi yritysvastuun ykkösketjuun -kampanja, 2019.

²¹⁸ Yritysvastuuta kannattavat yritykset ovat usein juuri niitä toimijoita, jotka jo toteuttavat toiminnassaan huolellisuutta ja vastuullisuutta Näiden yritysten kannalta olisi reilua, että kaikki yritykset saataisiin sitoutettua yhdenvertaisesti vastuullisuuteen, jotta kilpailuasetelma olisi reilu.

Suomesta yhteiskuntavastuun edelläkävijämaa. Hallitusohjelman mukaan yhtenä hallituskauden tavoitteena oli selvittää mahdollisuuksia yritys vastuulain säätämiseen, jossa säädettäisiin kotimaista sekä ulkomaista toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta.²¹⁹ Kyseisen lain mahdollisia säätämismahdollisuuksia on selvitetty työ- ja elinkeinoministeriön toimesta, mutta virallista lakihanketta ei vielä ole aloitettu. Työ- ja elinkeinoministeriö tilasi Ernest & Young:lta vuonna 2019 oikeudellisen selvityksen yritys laista ja sen pohjalta on laadittu keväällä 2022 työ- ja elinkeinoministeriön arviomuistio.²²⁰

Työ- ja elinkeinoministeriön arviomuistiossa on todettu, että yritys vastuulain säätäminen edellyttäisi erityisesti vahingonkorvausoikeudellista jatkoselvitystä.²²¹ Asianmukaisen huolellisuuden velvoitteeseen liitettävä vahingonkorvausvelvollisuus tarkoittaisi sitä, että kansallisesti vakiintuneita vahingonkorvausoikeudellisia tulkintoja joudutaan tarkastelemaan uudelleen ja tarvittaessa muuttamaan.²²² Johtoyrityksen laajeneva vahingonkorvausvastuu haastaa Suomen yleisiä vahingonkorvausoikeudellisia oppeja ja periaatteita, kuten syy-yhteysoppia ja vastuuoppia. Tarkastelun kohteeksi täytyy ottaa vahingonkorvauksen määrittämisen yleiset edellytykset sekä vahingonkorvaus valtioiden rajat ylittävissä tilanteissa.²²³

3.3.2 Soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön

EU:n ehdotuksessa on ehdotettu soveltamisalan rajaamista suuriin yrityksiin. Suomessa voidaan kuitenkin päätyä myös toisenlaiseen ratkaisuun ja vastuu on mahdollista laajentaa myös koskemaan pienempiä yrityksiä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä olisi optimaalinen ratkaisu, sillä mikäli soveltamisala kattaisi kaikki yritykset, saattaisivat kustannukset nousta pienille yrityksille kohtuuttoman suuriksi. Sääntelyssä tulisi huomioida yritysten ominaisuudet kuten koko, maantieteellinen sijainti ja henkilöstö.²²⁴ Yksi mahdollisuus on myös tehdä erilaiset lainsäädännölliset ratkaisut erikokoisten tai eri toimialoilla toimivien yritysten kohdalla.²²⁵

Yritys vastuulain valmistelussa on myös olennaista määrittää sen suhde muihin lakeihin, kuten ympäristövahinkolakiin ja vahingonkorvauslakiin. Ympäristövahinkolain 2.1 §:n mukaan laki ei

²¹⁹ Hallitusohjelma 2019, s. 110.

²²⁰ TEM 2020:42 ja TEM 2022:24.

²²¹ TEM 2022:24, s. 141.

²²² TEM 2022:24 s. 128.

²²³ TEM 2022:24, s. 12.

²²⁴ Yritys vastuuoikeuden yhdistyksen lausunto yritys vastuulain oikeudellisesta selvityksestä, 30.9.2020, s. 8.

²²⁵ TEM 2022:24 s. 121.

koske vahinkoja, joiden korvaamisesta säädetään muussa laissa. Samoin on säädetty vahingonkorvauslain 1 §:ssä. Ongelmaksi kuitenkin muodostuu se, että myös yritysvastuulaille säädetään ympäristövahingon määritelmän piiriin kuuluvista vahingoista. Oletukseni on, että ero tehdään lopulta siinä, että mikäli vahinko ei ole aiheutunut suoraan vaatimuksen kohteena olevan yrityksen omassa toimintapiirissä, vaan toimintaketjussa toimivan yrityksen toiminnan piirissä, sovelletaan tapaukseen yritysvastuulakia, eikä ympäristövahinkolakia. Lait tulevat luultavasti eroamaan vahingonkorvausoikeudellisten edellytysten soveltumisen osalta toisistaan, joten on tärkeää, että tulevassa laissa määritellään soveltamisala riittävällä tarkkuudella.

3.4 Yrityksen vahingonkorvausvastuusta

Edellä on käsitelty lyhyesti EU:n yritysvastuudirektiivin ja kansallisen yritysvastuulain valmistelun taustoja. Koska molemmat tulevat lopulta voimaan tullessaan sisällöltään osaksi kansallista lainsäädäntöä, käsittelen seuraavassa osiossa samanaikaisesti molempien säädösten valmisteluaineistojen suhdetta voimassa olevaan suomalaiseen ympäristövahinkosäätelyyn ja erityisesti ristiriitoja aiheuttavia kohtia. Myös TEM:n arviomuistiossa on todettu, että pohdittavat kysymykset ovat pitkälti samoja, siitä riippumatta perustuisiko sääntely kansalliseen vai EU-säätelyyn.²²⁶

Komission ehdotuksessa todetaan, että jäsenvaltioiden on vahvistettava säännöt, jotka koskevat yrityksen siviilioikeudellista vastuuta huolellisuusvelvoiteprosessin laiminlyönneistä.²²⁷ Vahingonkorvausvelvollisuuden tarkempi määrittely on siis pitkälti jätetty direktiivissä jäsenvaltioiden ratkaistavaksi, eikä esim. todistustaakkaa tai korvattavia vahinkolajeja koskeviin tarkempiin kysymyksiin oteta direktiiviehdotuksessa kantaa. Jäsenvaltioiden vakiintuneiden vahingonkorvausoikeudellisten käytäntöjen vuoksi onkin järkevintä tehdä velvoitteiden tarkka muotoilu kansalliseen lakiin jäsenvaltioiden tasolla, mutta toisaalta erilaiset lainsäädäntöratkaisut voivat johtaa alueellisesti epäyhtenäiseen säätelyyn. Direktiiviehdotuksessa on myös todettu, ettei direktiivi rajoittaisi mahdollisuuksia säätää laajemmista velvollisuuksista kansallisesti.²²⁸

²²⁶ TEM 2022:24, s. 140.

²²⁷ Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, s. 14.

²²⁸ Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, artikla 22 kohta 4.

3.4.1 Vahingonkorvauksen yleiset edellytykset

Kuten edellä osiossa 3.2.3 todettiin, artiklan 22 mukainen vahingonkorvausvelvollisuus olisi seuraus artiklojen 7 ja 8 mukaisen huolellisuusvelvoitteiden rikkomisesta. Korvausvelvollisuutta käsittelevän artiklan implementoiminen osaksi Suomen oikeusjärjestelmää ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Suomen voimassa olevan oikeuden mukaisia vahingonkorvauksen yleisiä edellytyksiä on käsitelty luvussa 2.1.2.

Työ- ja elinkeinoministeriön yritys vastuulakia koskevissa selvityksissä vahingonkorvauksen yleisinä edellytyksinä on mainittu, luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle aiheutunut vahinko, tuottamus, syy-yhteys johtoyrityksen laiminlyönnin ja aiheutuneen vahingon välillä sekä vahingon ennakoitavuus. Jos nämä kaikki edellytykset täyttyvät, yhtiön katsotaan olevan korvausvastuussa.²²⁹ Yritysvastuulain valmistelussa suunnitellut edellytykset eivät ole yhdenmukaisia voimassa olevan suomalaisen ympäristövahinkosäätelyn mukaisten edellytysten kanssa. Ristiriitoja aiheutuu erityisesti syy-yhteyden, tuottamuksellisuuden ja vahingon ennakoitavuuden kohdalla.

Neuvoston ehdotuksessa on ehdotettu vahingonkorvauksen edellytysten jakamista neljään osaan: Sen mukaan edellytykset olisivat, että luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle aiheutunut vahinko, velvollisuuden laiminlyönti, vahingon ja velvollisuuden laiminlyönnin välinen syy-yhteys sekä tuottamus (tahallisuus tai huolimattomuus).²³⁰ Edellytykset ovat pitkälti samat, mutta niiden sisältöä ei ole määritelty kovin tarkasti direktiivin valmistelussa. Tämä korostaa kansallisten säätelyn merkitystä.

3.4.1.1 Vastuuperuste

Ympäristövahingoissa lähtökohta vastuuperusteelle on ympäristövahinkolain mukainen ankara vastuu. Ankarassa vastuussa on kyse siitä, että vahingonaiheuttaja joutuu korvausvelvolliseksi, vaikka hän ei olisikaan toiminut huolimattomasti. Ankaraa vastuuta on perusteltu mm. vahingon kärsijöiden hankalalla asemalla sekä sillä, että ympäristövahingot ovat usein hyvin suuria ja laajoja ja niitä on vaikeaa ennallistaa.

²²⁹ TEM 2020:42, s. 84 ja TEM 2022:24, s. 128.

²³⁰ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, s. 9.

Kansallisen yritys vastuulain kohdalla on pohdittu vaihtoehtoiksi sekä tuottamus vastuuta, että ankaraa vastuuta. Komission ehdotuksessa ei otettu kantaa vastuuperusteeseen, mutta neuvoston kannassa on myös täsmennetty, että korvaus vastuun edellytyksenä on 7 ja 8 artiklojen tahallinen tai tuottamuksellinen rikkominen.²³¹ Yrityksen ei kai lopulta voida edellyttää vastaavan ankaran vastuun mukaisesti sellaisista vahingoista, joihin sillä on ollut vain vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa. Tähän mennessä kansallisissa yritys vastuulaeissa ei myöskään ole säädetty ankarasta vastuusta.²³²

Yritysvastuuseen liittyvissä vahingoissa olisi luultavasti tuottamusarvioinnin kohdalla kyse riskiperusteisesta tuottamusarvioinnista. Suoria ja täydellisen selkeitä ja tarkkoja velvollisuuksia luovia normeja ei luultavasti ole odotettavissa. Yritys voi siis joutua vastuuseen siitä, ettei se ole ryhtynyt tarvittaviin varotoimenpiteisiin vahingon välttämiseksi.²³³ Riskiperusteisessa tuottamusarvioinnissa arvioidaan myös riskin ja toiminnalla tavoitellun hyödyn suhdetta.²³⁴ Riittävä huolellisuuden sisältö ja toteutustapa ei ole sama kaikille toimijoille.²³⁵ Toiminnan arviointiin vaikuttaisivat muun muassa yrityksen toimiala, maantieteellinen toiminta-alue, koko, rakenne ja muut riskitekijät.²³⁶ Johtoyrityksen korvaus vastuuta pohdittaessa olennainen seikka on myös se, että johtoyrityksellä voi olla usein yhtiöoikeudellisen määräysvaltasuhteen vuoksi tosiasiallinen määräysvalta vaikuttaa siihen, miten toimintaketjussa toimiva yhtiö toimii.²³⁷

Toisaalta yritys voisi vapautua vastuusta, jos se pystyy todistamaan toimineensa asianmukaisen huolellisesti, tai ettei sillä ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa toimintaketjuun kuuluvan yrityksen toimintaan.²³⁸ Euroopan talous- ja sosiaalikomitea on lausunnossaan todennut, että asianmukaiset toimenpiteet, jotka yritysten odotetaan toteuttavan vapautuakseen vastuusta, on määriteltävä paremmin, ja niitä on tuettava esimerkeillä.²³⁹ Myös parlamentti on suosituksessaan todennut, ettei huolellisuusvelvoiteprosessin toteuttaminen saisi kuitenkaan automaattisesti vapauttaa yrityksiä vastuusta, kun kyse on haitasta, jonka ne ovat aiheuttaneet tai johon ne ovat myötävaikuttaneet.

²³¹ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, s. 109.

²³² Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 181.

²³³ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 181.

²³⁴ Saarnilehto ym. 2001 (kirjailija päivittänyt tekstin 17.1.2011.), kohdassa: riskiperusteinen tarkastelu.

²³⁵ TEM 2020:42, s. 47.

²³⁶ TEM 2020:42, s. 47.

²³⁷ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 182. Joissakin vahingonkorvauskanteissa onkin väitetty, että tällaisissa tapauksissa johtoyrityksellä tosiasiallisesti on ollut mahdollisuus vaikuttaa vahingon ehkäisemiseen ja johtoyritys olisi omalla laiminlyönnillään aiheuttanut vahingon Vedanta v. Lungowe s. 182 ja KKO 2011:62. Näitä tapauksia käsitellään tutkielman osassa 4.

²³⁸ TEM 2020:42, s. 64.

²³⁹ Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto, 22.11.2022.

Yritykset voisivat vapautua vastuusta, jos niillä on käytössä aukoton ja toimiva huolellisuusvelvoiteprosessi.²⁴⁰

Mikäli yritysvastuudirektiiviin tai kansalliseen yritysvastuulakiin otettaisiin lähtökohdaksi toiminnanharjoittajan ankara vastuu, säätäminen poikkeaisi siitä yleisestä huolellisuutta koskevasta lähtökohdasta, että toiminnanharjoittaja voi huolellisesti toimimalla välttää vahingonkorvausvastuun. Ankaran vastuun ottaminen korvausvastuun lähtökohdaksi kasvattaisi merkittävästi yrityksen vastuuta ja lisäisi toimintaan liittyvää riskiä.²⁴¹ Tämä saattaisi vähentää yritysten halukkuutta käyttää toimintaketjussaan esim. ulkomaisia toimijoita. Toisaalta vahingonkäräjien oikeussuojan kannalta olisi hyvä, että johtoyritys olisi yhtä lailla ankarassa vastuussa toimintaketjuissa aiheutuneista vahingoista, kuten se on oman toimintansa piirissä aiheutuneista vahingoista.

3.4.1.2 Vahingon ennakoitavuus

Yritysvastuulain valmistelussa yhtenä korvattavuuden erillisistä edellytyksistä on pidetty vahingon ennakoitavuutta.²⁴² Työ- ja elinkeinoministeriö selvityksissä todetaan, että edellä mainittujen edellytysten lisäksi vahingon tulisi olla riittävällä tavalla ennakoitavissa. Tätä on perusteltu sillä, ettei yrityksen voida edellyttää vastaavan vahingoista, jotka ovat täysin odottamattomia suhteessa sen toimintaan.²⁴³

Vahingonkorvausoikeudessa ennakoitavuudella tarkoitetaan edellytystä siitä, että vahingon tapahtuminen ja suuruus oli ennakoitavissa. Täydellistä ennakoitavuutta ei kuitenkaan edellytetä.²⁴⁴ Ennakoitavuuden edellytys on kuitenkin saanut kritiikkiä osakseen myös vahingonkorvausoikeudellisessa kirjallisuudessa esim. siitä, että on sattuman varaista, aiheuttaako tuottamus ennakoitavan vai ennakoimattoman vahingon.²⁴⁵

Ennakoitavuus linkittyy mielestäni suoraan tuottamusarviointiin, vastuuta rajoittavasti. Jos vahingon korvattavuuden edellytyksenä, on se, että yritys saattoi ennakoida toiminnastaan aiheutuvan mahdollisesti vahinkoja, ei kyse voi olla ainakaan ankarasta vastuusta. Kyse on siis siitä, että vahinko aiheutui tuottamuksellisesti ja korvausvastuuta rajoittaa vielä se, voitiinko vahingon aiheutumista

²⁴⁰ Euroopan parlamentin päätöslauselma 10. maaliskuuta 2021 suosituksista komissiolle yritysten huolellisuusvelvoitteesta ja vastuuvollisuudesta (2020/2129(INL)).

²⁴¹ TEM 2020:42, s. 66.

²⁴² TEM: 2020:42, S. 84 ja TEM 2022:42, s. 128.

²⁴³ TEM: 2020:42, s. 85.

²⁴⁴ Hahto, 2008 s. 30.

²⁴⁵ Hahto, 2008 s. 32.

pitää ennakoitavana. Mielestäni yritys vastuusäädöksessä ennakoitavuuden vaatimus rajoittaisi johtoyrityksen vastuuta liikaa, koska olisi liian helppoa osoittaa, etteivät toisen yrityksen liiketoiminnasta aiheutuneet riskit olleet ennakoitavissa. Toisen yrityksen liiketoimintaahan ei voi täysin tuntea. Parempi ratkaisu voisi olla tuottamusvastuun määrittäminen niin, että arviointi keskittyisi nimenomaan siihen, onko yrityksellä vaikutusvaltaa toimintaketjunsä yritykseen. Mikäli on, tulisivat vahingot korvattavaksi, olivat ne sitten ennakoitavia tai ei.

3.4.1.3 Syy-yhteys

Vahingonkorvausoikeudessa lähtökohtana on, että vahingon korvattavuuden edellytyksenä on syy-yhteys vahingon aiheuttaneen teon ja aiheutuneen vahingon välillä. Ympäristövahinkolaissa syy-yhteysketjun muodostavat osat ovat 1) tietyllä alueella harjoitettava toiminta, 2) tästä seuraava pilaantuminen tai muu häiriö ja 3) tästä aiheutunut ympäristövahinko.²⁴⁶ Tätä voidaan kutsua kaksinkertaiseksi syy-yhteysvaatimukseksi.²⁴⁷

Yrityksen toimintaketjuissa tällaisen ehjän syy-yhteysketjun toteennäyttäminen voi olla hyvin hankalaa ja ongelmaksi voi tulla se, ettei vahinko ole varsinaisesti aiheutunut suoraan johtoyrityksen toiminnasta tai laiminlyönnistä. Vahingon ja johtoyrityksen välissä voi olla jopa useampi toimintaketjuun kuuluva yritys. Ongelma tulee vastaan jo syy-yhteysketjun ensimmäisessä osassa 1) tietyllä alueella harjoitettava toiminta. Johtoyrityksen laiminlyöntihän ei yleensä ole alueellisesti kovinkaan lähellä vahingon aiheutumipaikkaa. Nykyisen vahingonkorvausoikeudellisen ajattelun mukaan vaatimus yrityksen toiminnassa aiheutuneen laiminlyönnin ja aiheutuneen vahingon välisestä syy-yhteydestä johtaisi todennäköisesti siihen, ettei yritystä voida saada vahingonkorvausvelvolliseksi toimintaketjussa aiheutuneesta vahingosta, jos katsotaan, että vahinko olisi yrityksen toimintapiirin ja vaikutusvallan ulkopuolella.²⁴⁸

Jotta johtoyritys voidaan saada vastuuseen toimintaketjussa aiheutuneesta vahingosta, tulisi perinteinen syy-yhteys oppi osin sivuuttaa tai katsoa sitä uudella tavalla. Johtoyrityksen toimintahan ei sinänsä välttämättä aiheuta välittömästi toimintaketjussa tapahtunutta vahinkoa. Huolellisuusvelvoitteen laiminlyönti voi kuitenkin välillisesti aiheuttaa vahingon. Asiaa voitaisiin katsoa välivaiheen kautta niin, että koska johtoyritys on tilannut tuotteen toimintaketjun yrityksiltä, ja laiminlyönyt asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen liikesuhteita solmiessaan, on vahinko

²⁴⁶ Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 17.

²⁴⁷ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 162.

²⁴⁸ TEM 2022:24 S. 128.

näiden tapahtumien vaikutuksesta aiheutunut välivaiheiden kautta. Vahinko ei siis ehkä olisi aiheutunut, jos tuotetta ei olisi lainkaan tilattu tai jos yritys olisi toiminut asianmukaisen huolellisuuden periaatteen mukaisesti ja mm. varmistanut vahinkoriskien minimoimisen.

Syy-yhteyden olemassaoloon liittyy myös muutamia muita aukkoja ja näkökohtia, joihin yritykset saattavat tarttua todistaakseen, ettei syy-yhteyttä vahinkoon ollut olemassa. Yritys voisi esimerkiksi väittää, että vahinko olisi tapahtunut riippumatta siitä, oliko se ostanut toimintaketjuun kuuluvalla yritykseltä mitään, koska joku muu olisi.²⁴⁹ Tästä aiheesta lisää kappaleessa 3.4.2.

3.4.1.4 Korvauksen määrä ja korvattavat vahingot

Neuvoston kannassa on todettu, että luonnollisella henkilöllä tai oikeushenkilöllä on oikeus saada täysi korvaus aiheutuneesta vahingosta kansallisen lainsäädännön mukaisesti. Täyden korvauksen periaatteen mukainen korvaus ei kuitenkaan saa johtaa liialliseen korvaukseen.²⁵⁰ Myös kansallinen ympäristövahinkolaki perustuu täyden korvauksen periaatteelle, joten lähtökohtaisesti säännökset olisivat tältä osin linjassa. Ympäristövahinkolaissa on kuitenkin myös muutama poikkeus täyden korvauksen periaatteesta. Näitä ei ole huomioitu tarkemmin direktiivin valmistelussa.

Yritysvastuusäädösten valmistelussa ei ole erikseen otettu kantaa siihen, miten eri vahinkolajit tulisivat korvattaviksi. Kuten edellä tutkielman toisessa osiossa käytiin läpi, ympäristövahinkolaissa ja sitä koskevassa kirjallisuudessa on määritelty erikseen esine-, henkilö- ja varallisuusvahinkojen korvattavuutta. Direktiiviehdotuksessa ei myöskään ole otettu kantaa esim. korjauskustannusten tai vahingon torjuntakustannusten määrään, toisin kuin ympäristövahinkolaissa. Korvausvastuun alueellisen yhtenäistämisen ja yhdenmukaistamisen vuoksi voisi kuitenkin olla hyvä, että eri vahinkolajien korvattavuutta määriteltäisiin tarkemmin myös direktiivin tasolla. Korvauksen määrän kansallinen määrittäminen saattaa johtaa erilaisiin ratkaisuihin valtioiden välillä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei korvauksen määrittämistä tulla tarkentamaan EU:n tasolta tämän enempää.

Ympäristövahinkolaissa vähäisten esinevahinkojen korvaamista rajoittaa ympäristövahinkolain 4 §:n sietämisvelvollisuus. Joissakin olosuhteissa häiriön sietämistä saatetaan pitää kohtuullisena. Tällöin otetaan huomioon paikalliset olosuhteet ja häiriön syntymiseen johtanut tilanne kokonaisuudessaan sekä häiriön yleisyys vastaavissa olosuhteissa muutoin. Yritysvastuudirektiivin valmistelussa

²⁴⁹ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 186.

²⁵⁰ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artikla 22 kohta 2 ja s. 9. Komissio ei ole ottanut tähän kantaa.

artiklaan ei ainakaan toistaiseksi ole liitetty sietämisvelvollisuutta. Jos jäsenvaltiot eivät tarkenna tätä kansallisen lain tasolla, täyden korvauksen periaatteen seuraaminen saattaa joissakin tilanteissa johtaa kohtuuttomiin korvauksiin, jos tapauksen olosuhteita ei arvioida yksilökohtaisesti.

Toinen ympäristövahinkolain poikkeus täyden korvauksen periaatteesta on kohtuusharkintaiset vahingot, joista säädetään YVL 5.2 §:ssä. Näitä ovat esim. kipu ja särky. Ympäristövahinkolain mukaan vahingon määrää harkittaessa on otettava huomioon häiriön ja vahingon kestoaika sekä vahingonkärsijän mahdollisuus välttää tai torjua vahinko. Lisäksi YVL 5.1 §:n mukaan sellaisesta taloudellisesta ympäristövahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon, on korvausta suoritettava, jos vahinko ei ole vähäinen. Yritysvastuudirektiiviin ei ole eritelty kohtuusharkintaisia tai tällaisia tietyn vakavuustason ylittäviä vahinkoja, vaan vahingonkorvausta koskee yleisesti täyden korvauksenperiaate.

Vaikka yritysvastuusäännöksissä on hyvin vähäisesti tarkempia ohjeita vahingon korvaamisen määrittämiseen konkreettisessa tilanteessa, Valtioneuvosto on kuitenkin todennut, että korvausvelvollisuutta ja sen laajuutta arvioitaessa tulisi ottaa huomioon mm. yrityksen toimet valvovan viranomaisen edellyttämien korjaavien toimenpiteiden noudattamiseksi, investoinnit sekä muu yhteistyö muiden toimijoiden kanssa haitallisten vaikutusten käsittelemiseksi toimintaketjuissa.²⁵¹

Mainittakoon vielä, että pelkästään ympäristölle aiheutuvia vahinkoja ei luultavasti tulla korvaamaan direktiivillä tai kansallisella lailla. Tällaiseen ratkaisuun on päädytty ulkomaisissa yritysvastuulaeissa ja on luultavaa, että samaan päädytään myös Suomessa ja EU:ssa.²⁵² Kysymys on siis siitä, ettei vahinkoa korvata, jollei ole osoitettavissa tahoja, joka olisi kärsinyt henkilö-, esine- tai puhdasta varallisuusvahinkoa. Yritysvastuudirektiivi sisältäisi tosin säännöksen Pariisin ilmastopimuksen mukaisesta toiminnasta²⁵³, mutta tämän velvollisuuden rikkomiseen ei ole liitetty vahingonkorvausvelvollisuutta.

3.4.1.5 Todistustaakka

Todistustaakan osalta lainsäädäntöratkaisu tehdään kansallisen lain tasolla. Komission ehdotuksessa on todettu, ettei direktiivissä säädetä siitä, kenen olisi osoitettava, että yrityksen toiminta oli asian

²⁵¹ U 35/2022 vp, s. 10.

²⁵² TEM 2020:42, s. 87.

²⁵³ Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, artikla 15.

olosuhteissa riittävää.²⁵⁴ Myös neuvosto on ollut tästä samalla kannalla.²⁵⁵ Koska kysymys on jätetty kansallisessa lainsäädännössä ratkaistavaksi, saattaa todistustaakkaa koskeva sääntely lopulta vaihdella eri valtioiden välillä.

Kansallisessa vahingonkorvausoikeudessa lähtökohtana on, että todistustaakka vahingonaiheutumisesta, tuottamuksesta ja syy-yhteydestä kuuluu vahingonkärsijälle.²⁵⁶ Ympäristövahinkojen osalta tätä on helpotettu niin, että toiminnan ja vahingon välillä edellytetään ainoastaan todennäköistä syy-yhteyttä ja ankarana vastuun vuoksi todistustaakkaa tuottamuksesta ei ole. Tulevassa yritys vastuulaissa joudutaan kuitenkin pohtimaan, toimivatko nämä todistustaakkaa koskevat ratkaisut myös tilanteissa, joissa vahinko aiheutuu yrityksen toimitusketjussa.

Yritysvastuulaista laadituissa selvityksissä on esitetty, että vahingonkorvaustilanteessa tulisi osoittaa, että on aiheutunut vahinko, se on aiheutunut tuottamuksesta ja laiminlyönnin ja vahingon välillä on syy-yhteys ja vahinko on ollut riittävän ennakoitavissa. Yritysvastuudirektiivin ja yritysvastuulain valmistelussa on todettu ympäristövahinkolain tavoin, että vahingonkärsijän asema on hyvin haastava. Koska vahingonkärsijän voi olla vaikea saada vaatimuksensa tueksi yritykseltä tarvittavia tietoja ja raportteja, tässä kohtaa on esitetty ratkaisuksi näyttötaakan kääntämistä. Kääntäminen voisi tapahtua kokonaan tai vain osittain niiden vaatimusten osalta, jotka aiheuttavat vahingonkärsijälle eniten haasteita, eli syy-yhteyden ja tuottamuksen osalta.²⁵⁷ Vahingonkärsijän osaksi jäisi osoittaa, että on aiheutunut vahinko. Vaikka ympäristövahinkolain kaltaista ratkaisua todennäköisestä syy-yhteydestä tai ankarasta vastuusta ei ole ehdotettu, yritys vastuulaissa tulee näin ollen luultavasti kuitenkin olemaan vahingonkärsijän etuja huomioiva lainsäädäntöratkaisu todistustaakan osalta.

Valtioneuvosto on kiinnittänyt huomiota kirjelmässä eduskunnalle, että Suomen vahingonkorvausoikeuden yleisten periaatteiden mukaan jonkin oikeushyvän turvaamiseksi annetun nimenomaisen toimintavelvollisuuden laiminlyönti saa aikaan tuottamusolettaman, jonka kumoaminen edellyttää hyväksyttävää vastanäyttöä siitä, että yhtiö on toiminut huolellisesti, tai siitä, että edes huolellisesti toimimalla se ei olisi voinut estää vahingon syntymistä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yhtiön olisi osoitettava toimineensa huolellisuusvelvoitteiden ja yritysvastuulain vaatimusten mukaisesti. Tämän mukaisesti todistustaakka ainakin tuottamuksen osalta kuuluisi siis Suomen yritys vastuulaissa yritykselle eikä vahingonkärsijälle.²⁵⁸

²⁵⁴ Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, s. 46 kohta 58.

²⁵⁵ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, s. 56. kohta 58.

²⁵⁶ TEM 2022:24, s. 128.

²⁵⁷ TEM 2020:42, s. 65.

²⁵⁸ U 35/2022 vp s. 10.

3.4.2 Korvausvelvolliset

Usein ympäristövahinkojen taustalla saattaa olla useampi kuin yksi toimija. Ympäristövahinkolaissa onkin jo pitkään säädetty korvausvastuun jakautumisesta useamman toimijan kesken. Suomessa ympäristövahinkojen korvaukseen liittyy myös takautumissäännös. YVL 8 §:n mukaan korvausvelvolliset vastaavat yhteisvastuullisesti ympäristövahingosta, jonka asianomaiset toiminnot ovat todennäköisesti yhdessä aiheuttaneet. Jollei toisin ole sovittu, korvausvastuu yhteisvastuullisesti korvausvelvollisten kesken on jaettava kohtuuden mukaan. Ympäristövahinkolaissa on myös pitkään ollut säädös korvausvastuun laajentamisesta yksittäistä toiminnanharjoittajaa laajemmalle mm. toiminnanharjoittajaan rinnastettaviin tahoihin.

Valtioneuvosto onkin kiinnittänyt yritys vastuudirektiiviä koskevassa kirjeessään eduskunnalle huomiota siihen, ettei komission ehdotuksessa ole käsitelty ongelmia, jotka liittyvä tilanteisiin, jossa vastuu jakautuisi useamman samasta tai eri valtioista olevan johtoyrityksen kesken, joilla olisi sama vahingon aiheuttanut sopimuskumppani.²⁵⁹ Korvausvaatimusten kohteena oleva yritys saattaisi nimittäin väittää, ettei se ole aiheuttanut vahinkoa, koska vahingon aiheuttaneella toimintaketjun yrityksellä oli muitakin sopimuskumppaneita, eikä vahingon näin ollen voitaisi olettaa aiheutuneen juuri tämän yrityksen toiminnasta. Tämä argumentti on sitä vahvempi, mitä pienempi yrityksen osuus toimintaketjuyrityksen tuotantokapasiteetista on.²⁶⁰ Yksi mahdollinen vaihtoehto tähän ongelmaan on, että kaikki toimintaketjun johtoyritykset, eli vahingon aiheuttaneen yrityksen asiakkaat olisivat solidaarisessa vastuussa vahingosta. Toinen vaihtoehto on, että johtoyrityksen osuudelle toimintaketjuyrityksen tuotantokapasiteetissa asetettaisiin alaraja, jonka alittavia osuuksia vastuu ei koskisi.²⁶¹ Tämä vaihtoehto jättää toki johtoyritykselle mahdollisuuden hajauttaa toimintaansa niin, että tätä alarajaa ei yksittäisessä toimintaketjussa ylitetä. Kolmas vaihtoehto yhdistää ikään kuin kahta edellistä. Siinä olisi kyse markkinaosuusvastuulähestymistavasta. Tällöin johtoyritys joutuisi korvaamaan omaa markkinaosuuttaan vastaavan määrän aiheutuneesta vahingosta.²⁶² Solidaarista vastuuta voidaan pitää todennäköisimpänä vaihtoehtona ja myös neuvosto on päätenyt kannassaan yhteisvastuuseen.²⁶³

²⁵⁹ U 35/2022 vp, s. 10.

²⁶⁰ Tätä argumenttia on arvioitu tapauksessa *Miliedefensie v RDS*, jossa tuomioistuin ei kuitenkaan hyväksynyt vastaajan väitettä siitä, että yhtiön aiheuttamat päästöt muodostivat vain pienen osan kokonaispäästöistä. Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 186.

²⁶¹ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 186.

²⁶² Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 187.

²⁶³ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 187.

Valtioneuvosto kiinnitti myös huomiota siihen, että direktiiviehdotukseen ei ole lainkaan otettu takautumissäädöksiä yhteisvastuutilanteiden varalle.²⁶⁴ Neuvoston kannassa todettiin, ettei direktiivi rajoita yhteisvastuun edellytyksiä ja takautumisoikeuksia koskevan kansallisen lainsäädännön soveltamista.²⁶⁵ Takautumissäännökset olisi kuitenkin tärkeää ottaa osaksi direktiiviä sen vuoksi, että säännösten puuttuminen voi johtaa siihen, että yhteisvastuun perusteella vastuuseen joutuva yhtiö voi joutua lopulliseen vastuuseen toisen toimintaketjussa toimivan yhtiön aiheuttamasta vahingosta. Takautumissäännös takaisi yritysten yhdenvertaisen kohtelun ja mahdollisuuden tasata kustannuksia kaikkien vahingon aiheutumiseen vaikuttaneiden yritysten kesken. Korvausvastuu voi ajautua epätasapainoon, mikäli vahingonkärsijät valitsevat hakea korvausta siltä yritykseltä, jonka kotijäsenvaltion lainsäädännön vahingonkärsijät arvioivat vahingonkärsijän kannalta suotuisammaksi.²⁶⁶ Oletettavasti kansalliseen yritysvastuulakiin otettaisiin Suomessa takautumissäännös, sillä se on vakiintunut osa suomalaista vahingonkorvausoikeutta.

Lisäksi valtioneuvosto totesi, ettei komission ehdotuksesta ilmene, miten vastuu jakautuisi toimintaketjun osapuolten kesken.²⁶⁷ Komission ehdotuksessa on todettu vain, että johtoyrityksen vahingonkorvausvastuu ei rajoita sen tytäryritysten tai toimintaketjuun kuuluvien suorien tai välillisten liikekumppaneiden siviilioikeudellista korvausvastuuta. Johtoyrityksen korvausvastuu ei siis poista vahingon aiheuttaneen toimintaketjuyrityksen vastuuta. Lopulta neuvoston kannassa²⁶⁸ vastuun jakautumista täsmennettiin toteamalla, että mikäli yritys on aiheuttanut vahingon yhdessä tytäryrityksensä taikka suoran tai välillisen liikekumppaninsa kanssa, ne ovat yhteisvastuussa, sanotun kuitenkin rajoittamatta yhteisvastuun edellytyksiä ja takautumisoikeuksia koskevan kansallisen lainsäädännön soveltamista.²⁶⁹ Kuitenkin jos toimintaketjun yritykset ovat yksin aiheuttaneet vahingon ilman minkäänlaista johtoyrityksen vaikutusta, johtoyritystä ei voida saattaa tästä korvausvastuuseen lainkaan.²⁷⁰

²⁶⁴ U 35/2022 vp, s. 18.

²⁶⁵ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV. artikla 22 kohta 3.

²⁶⁶ U 35/2022 vp, s. 28.

²⁶⁷ U 35/2022 vp, s. 10.

²⁶⁸ Eli jäsenvaltioiden muodostamassa kannassa, johon myös valtioneuvoston U-kirjelmä on osaltaan vaikuttanut.

²⁶⁹ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV. artikla 22 kohta 3.

²⁷⁰ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artikla 22 kohta 1.

3.5 Yrityksen johdon vahingonkorvausvastuusta

Yritysvastuusääntelyn toteuttamisessa tarvitaan yritysjohtajien panostusta, jotta asianmukainen huolellisuus saadaan integroitua osaksi yritysten toimintakulttuuria.²⁷¹ Yritysten johtoa onkin haluttu sitouttaa osaksi yritysvastuusääntelyä. Koska yritysvastuudirektiivin valmisteluaineistoissa on pohdittu myös yhtiön johdolle asetettavaa korvausvelvollisuutta, käyn aihetta seuraavaksi lyhyesti läpi.²⁷² Osio on kuitenkin tässä tutkielmassa sivuosassa sen vuoksi, että on todennäköistä, ettei yrityksen johdon korvausvelvollisuutta koskevia artikloja oteta lopulliseen yritysvastuudirektiiviin.

Kuten toisessa osiossa käytiin läpi, osakeyhtiölain mukaisessa korvausvastuussa on kyse juuri johdon vastuusta osakkeenomistajille. Johdon tulee OYL 1:8 §:n mukaisesti edistää yhtiön etua ja OYL 22:1 §:n mukaan johtoon kuuluvan henkilön on korvattava vahinko, jonka hän on huolellisuusvelvoitteen vastaisesti tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut yhtiölle. Sopimuksen ulkoinen korvausvastuu, ei kuulu osakeyhtiölain mukaisen korvausvastuun piiriin.

Komission ehdotuksessa yrityksen johdolle on ehdotettu huolellisuusvelvoite, jonka sisältönä olisi velvollisuus huomioida päätösten vaikutukset kestävyyskysymyksiin, eli esim. yrityksen toiminnan vaikutukset ympäristöön ja ilmastonmuutokseen. Mikäli yhtiön johto rikkoo tätä velvollisuutta, tästä johtuisi mahdollisesti se, että yritysvastuusäädöksen perusteella voitaisiin ajaa vahingonkorvauskannetta yhtiön johtoa vastaan (artikla 25).²⁷³ Lisäksi yritysten johtajien tulisi perustaa huolellisuusvelvoitteeseen liittyvät prosessit ja toimenpiteet sekä valvoa niiden täytäntöönpanoa ja mukauttaa yritysstrategia huolellisuusvelvoitteeseen (artikla 26).²⁷⁴ Jos direktiiviin sisällytettäisiin huolellisuusvelvoitteen rikkomisesta johtuva yhtiön johdon korvausvastuu, asetelma muuttuisi niin, ettei johto enää vastaisi henkilökohtaisella vastuulla vaan taloudellisesta puolesta vaan myös liiketoiminnan vastuullisuudesta ja ympäristövaikutuksista.

Neuvosto on kannattanut johdon velvollisuuksia koskevien artiklojen poistamista. Poistoa on perusteltu sillä, että jäsenvaltiot ovat pitäneet 25 artiklaa epäasianmukaisena puuttumisena johtajien

²⁷¹ Euroopan komissio: Lehdistötiedote: Oikeudenmukainen ja kestävä talous: Komissio edellyttää yrityksiltä ihmisoikeuksien ja ympäristön kunnioittamista globaaleissa arvoketjuissa (23.2.2022)

²⁷² Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, artiklat 25 ja 26.

²⁷³ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 25: jäsenvaltioiden on varmistettava, että täyttäessään velvollisuuttaan toimia yrityksen edun mukaisesti 2 artiklan 1 kohdassa tarkoitettujen yritysten johtajat ottavat huomioon päätöstensä vaikutukset kestävyyskysymyksiin, mukaan lukien tapauksen mukaan vaikutukset ihmisoikeuksiin, ilmastonmuutokseen ja ympäristöön lyhyellä, keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että niiden lakeja, asetuksia ja hallinnollisia määräyksiä, joissa säädetään johtajien velvollisuuksien rikkomisesta, sovelletaan myös tämän artiklan säännöksiin.

²⁷⁴ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 26. Artiklassa 26 säädettäisiin EU:n yritysten johtajien velvollisuudesta käynnistää huolellisuusvelvoitetta koskevat toimet ja valvoa niitä sekä mukauttaa yritysstrategiaa tunnistettujen haitallisten vaikutusten ja hyväksytyjen huolellisuusvelvoitetta koskevien toimenpiteiden huomioon ottamiseksi.

huolenpitovelvollisuutta koskeviin kansallisiin säännöksiin. Johdon mahdollisen vahingonkorvausvastuun on myös katsottu heikentävän johtajien velvollisuutta toimia yrityksen edun mukaisesti.²⁷⁵ Myös 26 artikla on ehdotettu poistettavaksi. Sen sisältö liittyi läheisesti huolellisuusvelvoitteen täyttämiseen, joten sen pääkohdat on neuvoston kannassa sisällytetty yrityksen toimintaperiaatteisiin ja riskienhallinta järjestelmiä koskevaan säännökseen.²⁷⁶

Suomen kanta on ollut yhdenmukainen neuvoston kannan eli jäsenvaltioiden yhteisen kannan kanssa. Suomessa komission ehdotusta on yleisesti pidetty tärkeänä ja sitä on kannatettu keskeisiltä osin.²⁷⁷ Ongelmallisena sitä on pidetty juuri suomalaisen osakeyhtiöoikeuden näkökulmasta ja johdon korvausvelvollisuus onkin haluttu poistaa direktiivistä.²⁷⁸ Yksi ongelmallinen seikka on liittynyt siihen, että nykyisen osakeyhtiölain mukaan johdon yleisen huolellisuusvelvollisuuden rikkomisesta aiheutuneen vahingon korvausvelvollisuuteen ei sovelleta käännettyä todistustaakkaa, toisin kuin muiden osakeyhtiölain mukaisten johdon toimintavelvollisuutta koskevien säännösten rikkomiseen. Jos direktiivissä päädytään säätämään myös yhtiön johtoon kuuluvien henkilökohtaisesta vahingonkorvausvelvollisuudesta, tästä voisi käytännössä seurata se, että direktiivin epäselvä huolellisuusvelvollisuutta ja todistustaakka koskeva sääntely johtaisi todistustaakan siirtymiseen yhtiön johdolle. Tämä saattaisi vaikuttaa ihmisten halukkuuteen hakeutua yhtiön johtoon. Valtioneuvosto on myös kiinnittänyt huomiota siihen, että liiketoiminnassa menestyminen edellyttää, että johdolla on toimintaympäristön muuttuvista odotuksista oikea ja ajantasainen tieto ja että toimintaympäristön muutoksiin kyetään reagoimaan.²⁷⁹ Yhtiön johtoon kuuluvan on kyettävä selvittämään omat vaatimuksensa ja niistä poikkeamisen seuraukset.²⁸⁰ Yritysvastuudirektiivi onkin saanut kritiikkiä siitä, ettei se sisällä selkeitä ja tarkkoja velvollisuuksia, minkä vuoksi johtoon kuuluvan henkilön voisi olla hankala tietää, mitä häneltä direktiivin mukaan milloinkin edellytetään.

4 Yritysvastuuoikeudenkäynnit ja vahingonkorvauskanteet

Tässä osiossa käyn läpi tapauksia, joissa on ollut kyse yrityksen toimintaketjuun kuuluvan yrityksen tai tytäryrityksen aiheuttamaa vahinkoa koskevasta vahingonkorvauskanteesta sekä johtoyrityksen laiminlyödyistä huolellisuusvelvoitteesta tai muusta vastaavasta velvoitteesta. Kansainvälisesti

²⁷⁵ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, johdannon kohta 31.

²⁷⁶ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, s. 10.

²⁷⁷ Valtioneuvosto 5.5.2022: Valtioneuvosto tukee komission ehdotusta EU:n yritysvastuulainsäädännöstä.

²⁷⁸ U 35/2022 vp, s. 27.

²⁷⁹ U 35/2022 vp, s. 16.

²⁸⁰ U 35/2022 vp, s. 18.

erilaisia yritys vastuuta koskevia tapauksia on noussut viime vuosina kasvavissa määrin. Tämän tutkielman kannalta relevantteja tapauksia, eli nimenomaisesti vahingonkorvauskanteita koskevia tapauksia on kuitenkin vielä melko vähän, eivätkä kanteet ole pääsääntöisesti tähän mennessä menestyneet.²⁸¹ Oletettavasti kanteiden määrä tulee kuitenkin kasvamaan ja menestymisen mahdollisuudet parantumaan, kun yritys vastuusäädökset yleistyvät ja niihin voidaan vedota vahingonkorvauskanteiden perusteena tuomioistuimissa.

Kotimaassa yritys vastuuoikeudenkäynneiksi luokiteltavia tapauksia ei luonnollisesti yritys vastuusäädöksen puuttuessa vielä juuri ole, mutta samoja oikeudellisia ongelmia on käsitelty myös voimassa olevan lain puitteissa. Kansallisen oikeuden osalta käyn tässä osiossa läpi muutaman tapauksen, jossa johtoyrityksen vastuuasemaa on käsitelty voimassa olevan lain mukaisesti. Marraskuussa 2022 nostettiin Suomen ensimmäinen yritys vastuukanteeksi luettu kanne, jossa kaksi ympäristöjärjestöä veivät valtioneuvoston ilmastotoimet korkeimman hallinto-oikeuden arvioitavaksi.²⁸² Vaikka tapauksella ei ole muuta merkitystä juuri vahingonkorvauksen kannalta, se osoittaa, että yritys vastuukanteita voidaan nostaa myös Suomessa.

Ulkomaisten ja kansallisten oikeustapausten lisäksi sivuan lyhyesti kansainvälisiä tapauksia koskevia lain ja oikeuspaikan valintaa koskevia säädöksiä, koska nämä säädökset vaikuttavat tapausten käsittelyyn erittäin merkittävästi. Aloitan näiden säädösten läpikäynnillä, koska ne vaikuttavat läpikäytävien tapausten taustalla.

4.1 Valtioiden rajat ylittävä vahingonkorvaus: lainvalinta ja oikeuspaikka EU:ssa

Tutkielmassa on käyty läpi yritys vastuusäädösten aineellisia ongelmia. Aineellisten ongelmien lisäksi kanteen käsittelevä tuomioistuin joutuu ratkaisemaan kanteen käsittelyyn liittyvät prosessuaaliset kysymykset. Koska ympäristövahingot saattavat aiheutua juuri toimintaketjun loppupäässä eli mahdollisesti ulkomailla ja usein kehittyvissä valtioissa, tulevat lainvalinta ja oikeuspaikan valintakysymykset ensimmäisenä ratkottavaksi. Yritys vastuusäädöksissä olennaista on, että vahingonkorvausta tulee voida vaatia myös valtioiden rajat ylittävästi.

²⁸¹ Salminen – Rajavuori 2019, s. 536.

²⁸² Edilex: Suomen ensimmäinen ilmasto-oikeudenkäynti vireille – Greenpeace ja Suomen luonnonsuojeluliitto valittavat valtion ilmastopäätöksestä riittämättömien hiilinielutoimien takia (29.11.2022).

4.1.1 Oikeuspaikan valinta

Suomessa tuomioistuimen toimivalta määräytyy oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 10 luvun mukaan. Luvun säädökset ovat kuitenkin toissijaisia ja niitä noudatetaan, ellei muusta laista, Euroopan yhteisön lainsäädännöstä tai Suomea sitovasta kansainvälisestä sopimuksesta muuta johdu (OK 10:27 §)

Euroopan unionissa siviilioikeuden alalla toimivaltakysymyksistä säädetään Bryssel I -asetuksessa.²⁸³ Asetuksen 4 artiklan mukaan kanne sellaista henkilöä vastaan, jolla on kotipaikka jäsenvaltiossa, nostetaan hänen kansalaisuudestaan riippumatta tuon jäsenvaltion tuomioistuimessa, jollei tämän asetuksen säännöksistä muuta johdu. Kanne nostetaan siis lähtökohtaisesti vastaajan kotipaikan mukaisessa valtiossa. Asetus soveltuu myös oikeushenkilöihin kuten yrityksiin ja näin ollen, mikäli suomalaiseen yritykseen kohdistuu vahingonkorvauskanne, voidaan kanne käsitellä lähtökohtaisesti suomalaisessa tuomioistuimessa.²⁸⁴ Bryssel I asetus osoittaa kuitenkin vain jäsenvaltion, jonka tuomioistuimet ovat toimivaltaisia. Se, mikä suomalaisista tuomioistuimista on toimivaltainen, ratkaistaan OK 10 luvun mukaan.²⁸⁵

4.1.2 Lain valinta

Rooma II-asetus sääntelee lainvalintakysymyksiä sopimukseen perustumattomien velvollisuuksien osalta.²⁸⁶ Asetuksen 4 artiklan mukaan sopimukseen perustumattomaan velvoitteeseen, joka johtuu vahingonkorvausvastuun perustavasta tapahtumasta, sovelletaan 1) sen maan lakia, jossa vahinko aiheutuu, riippumatta siitä, missä maassa vahingon aiheuttanut tapahtuma sattui, ja siitä, missä maassa tai maissa tuon tapahtuman välilliset seuraukset ilmenevät (*lex loci damni*) 2) sen maan lakia, jossa vastuulliseksi väitettyllä henkilöllä ja vahingonkärsijällä molemmilla on asuinpaikka (*lex domicilii*) 3) sen maan lakia, johon tapahtuma liittyy selvästi läheisemmin kuin edellä mainittuihin maihin. Selvästi läheisempi liittymä toiseen maahan voi perustua erityisesti osapuolten väliseen ennestään olemassa olevaan suhteeseen, kuten sopimukseen, joka liittyy läheisesti kyseiseen vahingonkorvausvastuun perustavaan tapahtumaan. Lähtökohtaisesti sovellettava laki määräytyisi

²⁸³ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 1215/2012, annettu 12 päivänä joulukuuta 2012, tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta siviili- ja kauppaoikeuden alalla (uudelleenlaadittu) (Bryssel I).

²⁸⁴ TEM 2020:42, s. 67.

²⁸⁵ Helenius – Linna, 2021, s. 157.

²⁸⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 864/2007, annettu 11 päivänä heinäkuuta 2007, sopimukseen perustumattomiin velvoitteisiin sovellettavasta laista (Rooma II).

siis vahingon aiheutumispaidan mukaan, eli tapauksissa, joissa välittömästi vahingon aiheuttanut toimintaketjuun kuuluva yritys toimii ulkomailla, tapaukseen sovellettaisiin yleensä tämän maan lakia.

Ympäristövahinkojen kohdalla artiklan 7 mukaan vahingonkärsijä voi kuitenkin päättää perustaa kanteensa vaihtoehtoisesti myös sen maan lainsäädäntöön, jossa vahingon aiheuttanut tapahtuma sattui. Näin ollen sovellettavaksi tulisi tässäkin tapauksessa toimintaketjuyrityksen kotimaan laki. Rooma II asetuksen mukaan Suomen lainsäädäntö ei siis lähtökohtaisesti tulisi sovellettavaksi, jos vahinko aiheutuu toisessa valtiossa.²⁸⁷ 7 artiklaa olisi kuitenkin mahdollista tulkita myös niin, että vahingon aiheuttaneena tapahtumana pidettäisiin johtoyrityksen huolellisuusvelvoitteen laiminlyöntiä. Näin ollen johtoyrityksen kotipaikan laki voisi tulla sovellettavaksi.²⁸⁸ Tämä kuitenkin perustuisi vahingonkärsijän valintaan.

Rooma II-asetus sisältää myös poikkeuksen edellä mainituista artikloista. Jos kansainvälisesti pakottavasta lainsäädännöstä seuraisi toisenlainen lainvalintaratkaisu, voitaisiin edellä mainituista säädöksistä poiketa.²⁸⁹ Tosin sanoen, on siis mahdollista säätää tietyt forumvaltion lain säännökset sovellettaviksi silloinkin, kun oikeussuhteeseen muutoin sovellettaisi vieraan valtion lakia. Tällaista säännöstä voidaan kutsua nimellä *overriding mandatory rule* tai suoraan sovellettava normi.²⁹⁰ Asianmukaisen huolellisuuden velvoite ja sen rikkomisesta seuraava korvausvelvollisuus voisi olla tällainen kansainvälisesti pakottava säädös.²⁹¹ Myös Sveitsin ja Saksan yritys vastuulakeihin on suunniteltu tällaista lainvalintasäännöstä, joka mahdollistaisi kansallisen lain soveltamisen myös tilanteissa, joissa kansainvälisten lainvalintasäädösten soveltaminen voisi johtaa toisenlaiseen tulkintaan.²⁹²

Yhteenvedona edellä mainittuun voidaan todeta, että EU:ssa lähtökohtana on tällä hetkellä se, että johtoyritystä vastaan ajettu ympäristövahingonkorvauskanne nostetaan johtoyrityksen kotifoorumilla, mutta ratkaistaan vahingon kärsijän valinnan mukaan vahingon ilmenemispaidan tai

²⁸⁷ TEM 2022:24, s. 129.

²⁸⁸ Tämä tulkinta hyväksyttiin tapauksessa *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.*, ECLI:NL:RBDHA:2021:5339

²⁸⁹ Rooma II -asetuksen 16 artiklan mukaan tämän asetuksen säännökset eivät estä soveltamasta niitä tuomioistuinvalltion lain säännöksiä, joita asianomaisessa tilanteessa on ehdottomasti sovellettava riippumatta sopimukseen perustumattomaan velvoitteeseen muutoin sovellettavasta laista.

²⁹⁰ Helin, 2020, s. 76.

²⁹¹ TEM 2020:42, s. 67, Lautjärvi 2019, s. 442.

Euroopan komissio COM/2022/71, s. 46 ja artikla 2 kohta 5 sekä Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artikla 2 kohta 5: Jäsenvaltioiden on varmistettava, että niiden kansallisia säännöksiä, joilla tämä artikla saatetaan osaksi kansallista lainsäädäntöä, on sovellettava ensisijaisena tapauksissa, joissa tähän liittyviin vaatimuksiin sovellettava laki ei ole minkään jäsenvaltion laki.

²⁹² TEM 2022:24, s. 129.

aiheutumispaidan lain mukaisesti.²⁹³ Jotta vahingonkorvaussääntely olisi toimivaa, tehokkainta olisi, että myös Suomen tulevaan yritys vastuulakiin sisällytettäisiin säännös, jonka perusteella kansallista lakia voitaisiin soveltaa myös ulkomailla tapahtuneisiin vahinkoihin.²⁹⁴ On mielestäni myös huomioitava se tosiasia, etteivät tuomarit todellisuudessa mitenkään voi tuntea kaikkia maailman valtioiden lakeja. Muiden valtioiden lakien soveltaminen tuo haasteita asian käsittelyyn ja voi pidentää oikeudenkäynnin kestoa. Vieraan valtion laki muodostaakin poikkeuksen jura novit curia -periaatteeseen.²⁹⁵

Yritys vastuulain prosessuaalisissa lainsäädäntöratkaisuissa on toki myös otettava huomioon vahingonkärsijät ja oikeuspaikkaa ja lainvalintaa koskevat päätökset tulee tehdä heidän etunsa ja kanteen menestymisen mahdollisuudet huomioiden.²⁹⁶ Voidaan kuitenkin todeta, että yksilön eli tässä tapauksessa vahingonkärsijän oikeudet ovat yleisesti Euroopassa paremmalla tasolla kuin kehittyvissä valtioissa. Näin ollen olisi oletettavasti suurimmassa osassa tapauksia myös vahingonkärsijän etujen mukaista, että sovellettava laki olisi jonkin EU:n jäsenvaltion laki, kuten Suomen laki.

4.2 Ulkomaiset oikeustapaukset

Viime vuosina kansainväliset yritys vastuuseen liittyvät oikeudenkäynnit ovat lisääntyneet. Tapauksia on ollut vireillä erityisesti Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa ja Hollannissa, joissa on käytössä laaja ryhmäkannemahdollisuus.^{297 298} Tapauksissa ei ole välttämättä ollut kyse vahingonkorvauskanteista, vaan riidan aiheena on saattanut olla esim. yrityksen piittaamaton suhtautuminen kansainvälisiin ilmastopimuksiin tai esim. harhaanjohtava vastuullisuusmarkkinointi. Vahingonkorvauskanteita ei ole ollut vielä kovin paljon, eivätkä läheskään kaikki tähänastisista tapauksista ole menestyneet. Käyn seuraavaksi läpi muutaman julkisuudessa olleen tapauksen.

²⁹³ Salminen – Rajavuori 2019, s. 538.

²⁹⁴ Lautjärvi 2019, s. 442.

²⁹⁵ Koulun 2003 s. 201.

²⁹⁶ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 188.

²⁹⁷ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 430.

²⁹⁸ Suomessa ryhmäkannemahdollisuus koskee ryhmäkannelain (444/2007) 1 §:n mukaan kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisiä riita-asioita kuluttaja-asiamiehen toimivallan mukaisessa laajuudessa. Näin ollen sopimuksen ulkoiset vahingonkorvausasiat eivät ole ryhmäkannemahdollisuuden piirissä.

Okpabi v. Shell -tapaus ²⁹⁹

Tapauksessa oli kyse useista öljyvudon aiheuttamista ympäristövahinkoja koskevista vahingonkorvauskanteista, jotka nigerialaiset kantajat nostivat hollantilaisen kansalaisjärjestön avustamana Shell-yhtiötä ja sen nigerialaista tytäryhtiötä vastaan. Kantajat väittivät vastaajalla olleen huolellisuusvelvoite siitä, ettei sen tytäryhtiö aiheuttaisi vahinkoa Nigeriassa. Huolellisuusvelvoitetta perusteltiin sillä, että emoyhtiö operoi vahingot aiheuttaneita öljyputkia ja vastasi siten tytäryhtiönsä toimista. Valitustuomioistuin katsoi, ettei emoyhtiön toiminnasta seurannut huolellisuusvelvoitetta. Koska tytäryhtiön kotipaikka ei ollut Yhdistyneessä kuningaskunnassa, kantajien tuli ensin näyttää, että emoyhtiöllä oli huolellisuusvelvollisuus, jotta prosessin edellytykset täytyisivät. Koska valitustuomioistuin hylkäsi kanteen, sitä ei sen mukaan voitu käsitellä emoyhtiön kotipaikan mukaisesti Yhdistyneen kuningaskunnan tuomioistuimissa.³⁰⁰

Yhdistyneen kuningaskunnan korkein oikeus kumosi yksimielisesti valitustuomioistuimen tuomion ja totesi, että emoyhtiön määräysvallan ja tosiasiallisen tytäryhtiön toiminnan hallinnoinnin perusteella, emoyhtiö oli velvollinen vastaamaan Shellin nigerialaisen tytäryhtiön väitetystä ympäristövahingosta ja ihmisoikeusloukkauksista. Tapaus koski ensisijaisesti prosessin edellytyksiä, mutta Yhdistyneen kuningaskunnan korkein oikeus otti myös kantaa siihen, millä edellytyksillä emoyhtiö voi olla vastuussa tyttärensä toiminnasta. Se korosti, että yhtiön oikeudellinen määräysvalta ja tosiasiallinen johtaminen tuli erottaa toisistaan. Päätöksessä hylättiin myös valitustuomioistuimen tiukka lähestymistapa yhtiöiden erillisvastuuseen.

Milieudéfensie v Royal Dutch Shell plc. -tapaus ³⁰¹

Tapauksessa oli erityisesti kyse yrityksen päästövähennystavoitteiden riittävydestä suhteessa kansallisiin ja kansainvälisiin päästövähennystavoitteisiin. Tämän tutkielman kannalta merkittävä asia tapauksessa oli se, että Haagin alioikeus totesi tapaukseen soveltuvan Rooma II asetuksen 7 artiklan perusteella johtoyrityksen kotimaan lain. Artikla 7 perusteella kantaja voi ympäristövahinkotapauksissa valita sovellettavan lain joko vahingon ilmenemispaikan tai aiheuttamispaikan mukaan. Tuomioistuin totesi aiheuttamispaikaksi soveltuvan johtoyrityksen kotipaikan ja näin ollen Alankomaiden lain soveltuvan tapaukseen.

Toinen merkittävä linjanveto tapauksessa koski vahingonaiheuttajien yhteisvastuuta. Vastaajana ollut Shell plc. esitti väitteen, siitä, että yritys ei aiheuttanut koko vahinkoa, koska vastuuttomalla

²⁹⁹ Okpabi & Others v Royal Dutch Shell Plc & Another [2021] UKSC 3.

³⁰⁰ Salminen – Rajavuori, 2019, s. 545.

³⁰¹ Milieudéfensie et al. v. Royal Dutch Shell plc., ECLI:NL:RBDHA:2021:5339.

yriyksellä oli muitakin sopimuskumppaneita. Tuomioistuin ei kuitenkaan hyväksynyt vastaajan väitettä siitä, että yhtiön päästöt olivat vain pieni osa vahingon todellisuudessa aiheuttaneista kokonaispäästöistä. Vastaajan nähtiin sen sijaan olevan muista toimijoista riippumatta itsenäisessä vastuussa.

Vedanta Resources PLC v Lungowe ³⁰²

Tapauksessa Vedanta Resources Limited:n kaivostoimintaa harjoittaneen zambialaisen tytäryhtiön toiminnasta oli aiheutunut ympäristövahinkoina henkilö-, esine- ja puhtaita varallisuusvahinkoja kaivosten lähialueiden asukkaille. Tapaus oli ensimmäisiä, jossa todettiin, että yritys voi joutua vastuuseen ulkomaisen tytäryhtiönsä kolmansille aiheuttamista vahingoista. Toisaalta tapauksessa todettiin myös, ettei emoyhtiö ole suoraan vastuussa tytäryhtiön aiheuttamista vahingoista, vaan vastuu edellyttää laajempaa vastuuta ja huolellisuusvelvoitetta.

Kik ³⁰³

Tapauksessa yhtiö pyrittiin saamaan vastuuseen toimintaketjussa tapahtuneesta henkilövahingosta. Tapauksessa oli kyse Pakistanissa vaate- ja vaatetehtaalla aiheutuneesta tulipalosta, jossa kuoli 258 ihmistä. Saksalainen pikamuotiketju käytti alihankkijana tehtaan omistanutta yritystä. Tapauksen uhrin vaativat Kik:ltä korvauksia turvallisuustoimien laiminlyönnistä johtuneista kuolemantapauksista. Oikeudenkäynti käytiin Saksan lain mukaan, mutta lopulta vahinko todettiin vanhentuneeksi. Tapaus on yksi esimerkki siitä, että vakavat vahingot ovat saattaneet jäädä korvaamatta myös vanhentumisaikojen vuoksi.

Arica Victims KB v Boliden Mineral AB ³⁰⁴

Ruotsissa Ylemmän Norlannin hovioikeus antoi 27.3.2019 tuomion johtoyrityksen vahingonkorvausta koskevassa asiassa. Tapauksessa oli kyse siitä, että Ruotsalainen yhtiö Boliden Mineral AB oli tehnyt sopimuksen paikallisen chileläisen yhtiön kanssa sopimuksen kasvilietteen toimittamisesta chileläiseen Arican kaupunkiin. Liete sisälsi mm. arsenikkia. Tapauksessa Arica Victims edusti 800 vahingonkäräjää, jotka asuivat alueella ja jotka väittivät kärsivänsä kohonneista arsenikipitoisuuksista elimistössään altistuttuaan jätevedelle. Korvausta haettiin suoraan Bolidenilta, koska kantajat väittivät vahingon aiheutuneen yhtiön huolimattomuudesta. Tapausta käsiteltiin ensin Skellefteån käräjäoikeudessa ³⁰⁵, joka sovelsi tapaukseen Chilen lakia ja päätyi

³⁰² Vedanta Resources PLC v Lungowe [2019] UKSC 20.

³⁰³ Jabir and others v. Kik Textilien und Non-Food GmbH Case No. 7 O 95/15.

³⁰⁴ Arica Victims KB v Boliden Mineral AB, Mål: T 294–18.

³⁰⁵ Arica Victims KB v. Boliden Minerals AB, Skellefteå tingsrätt, T 1012–13.

ratkaisussaan siihen johtopäätökseen, ettei Boliden voinut ennakoida tällaista vahinkoa. Tapauksessa pohdittiin myös Bolidenin laiminlyönnin syy-yhteyttä vahinkoon, mitä käräjäoikeus ei pitänyt tapauksessa riittävänä.

Hovioikeus päätyi soveltamaan tapaukseen Ruotsin lakia. Se totesi, että tilanteeseen soveltuisi muuten Rooma II -asetus, mutta koska vahinko oli tapahtunut ennen asetuksen voimaantuloa, sovellettava laki haettiin tätä ennen Ruotsissa voimassa olleesta laista. Tapauksessa ei lopulta määrätty korvausta vahingonkärsijöille siksi, että vahingon katsottiin Ruotsin lain mukaan vanhentuneen. Arica Victims määrättiin vastaamaan molempien osapuolten oikeudenkäyntikulut.³⁰⁶ Chilen lain mukaan vahinko ei olisi ollut vielä vanhentunut.³⁰⁷ Vaikka Skellefteån käräjäoikeuden ratkaisu lopulta muutettiin hovioikeudessa, se on ainoita mannereurooppalaisia ratkaisuja, joissa on käsitelty johtoyrityksen vahingonkorvausvastuun edellytyksiä.³⁰⁸

Yhteenvedona edellä mainituista tapauksista voidaan todeta, että tapaukset korostavat oikeudenkäyntien riskisyyttä ja vahingonkärsijöiden heikkoa asemaa. Vahingonkärsijä ei voi olla varma tapauksen lopputuloksesta etenkään, kun oikeuskäytäntöä on vähän eikä selvyyttä ole edes lainvalinnasta. Jotta vahinko tulisi korvattavaksi, useiden edellytysten on täytyttävä. Huomattavan usein korvauksen esteeksi on myös asettunut lopulta länsimaisten oikeusjärjestelmien lyhyt vahinkojen vanhentumisaika. Nämä kansainväliset tapaukset osoittavat kuitenkin, että kanteita on myös mahdollista ajaa menestyksekkäästi, mikäli yritys ei ole täyttänyt huolellisuusveloitteitaan.³⁰⁹ Yritysvastuusäädösten täsmentyessä ja oikeuskäytännön lisääntyessä vahingonkärsijöiden asema tulee varmasti parantumaan ja oikeudenkäyntien tulosten ennakoiminen helpottumaan.

4.3 Kotimaiset oikeustapaukset

Vaikka yritysvastuusäännöksiin perustuvaa kansallista oikeuskäytäntöä ei vielä ole, ei ympäristövahinkojen korvaaminen ja yritysten vastuu toisen yrityksen toiminnasta kuitenkaan ole uusi asia. Käyn seuraavaksi läpi muutaman kotimaisen tapauksen. Näissä tapauksissa on kyse myös julkisten toimijoiden vastuusta. Nykyisen ympäristövahinkolain mukaan ei kuitenkaan tehdä eroa yritysten ja julkisten toimijoiden ympäristövastuun välillä.

³⁰⁶ Mål: T 294–18.

³⁰⁷ Salminen – Rajavuori 2019 s. 548.

³⁰⁸ Salminen – Rajavuori 2019, s. 548.

³⁰⁹ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 187.

KKO 2011:62

Tapauksessa oli kyse siitä, oliko Neste-huoltoasemaketju vastuussa ympäristövahingosta, joka oli aiheutunut öljy-yhtiön ketjuun kuuluvan, mutta itsenäisen huoltamoyrityksen toiminnasta. Kyse oli siitä, voitiinko yhtiö saattaa vastuuseen toisen yhtiön aiheuttamasta vahingosta. Yhtiön vastuuta vastaan puhui näiden kahden yhtiön erillisyys ja huoltamoyhtiön asema itsenäisenä yrityksenä. Nesteen vastuuta ympäristövahingosta taas perusteltiin ensinnäkin sillä, että Neste todellisuudessa ohjasi huoltamotoimintaa, eikä huoltoyritys toiminut täysin itsenäisesti. Toiseksi yhtiöiden välinen sopimus oli kirjoitettu sellaisen muotoon, että toiminnassa oli tosiasiallisesti kyse myös Nesteen liiketoiminnasta. Kolmanneksi Nesteellä oli mahdollisuus hallita yhtiön vahinkoriskejä ja sitä kautta myös velvollisuus tarkkailla ja huolehtia esim. yhtiön polttoainevälineistöstä. KKO katsoi, että Neste vastasi yhtiön toiminnasta ja oli näin ollen korvausvastuussa aiheutuneesta ympäristövahingosta. Tapauksessa oli kyse ympäristövahinkolain 7.1 §:n 1 kohdan mukaisesta tilanteesta, eli tapauksessa katsottiin, että vahinko aiheutui suoraan Nesteen harjoittamasta toiminnasta.

Olellainen johtopäätös tästä ratkaisusta oli, että koska vahingon aiheuttanut toiminta oli Nesteen toiminnan ydintä ja sillä oli määräysvaltansa vuoksi mahdollisuus vaikuttaa vahinkoriskeihin, tuli vastuu kohdistaa siihen toiminnan riskejä hallitsevana ja niistä hyötyvänä toimijana. Tämä ratkaisu siis painottaa sitä, että ankaraa vastuuta ja sen kohdistamista arvioitaessa tilannetta on arvioitava kokonaisuudessa ja otettava huomioon osapuolten tosiasialliset asemat. Vaikka tässä tapauksessa kyse ei olekaan yritys vastuusäädösten vaan ympäristövahinkolain soveltamisesta, on vastuun laajentamisen siis todettu Suomessa olevan mahdollista ilman yritys vastuulakiakin.

KKO 2001:61

Tapauksessa oli kyse siitä, voitiinko kaupunki saattaa vastuuseen tilaustyötä tehneen yhtiön aiheuttamasta vahingosta. Katutyötä tehneen yrityksen toiminnasta oli aiheutunut tärinää, joka aiheutti rakennuksen seiniin halkeamia. Kadun kunnostaminen kuului kaupungin tehtäviin, mutta työ oli tilattu ulkopuoliselta yritykseltä. Vahingonkorvausta haettiin suoraan kaupungilta. Tapauksessa arviottiin toiminnanharjoittajan määrittämistä. KKO päätyi ratkaisussaan siihen, että kaupungin katsottiin olevan tapauksen toiminnan harjoittaja, koska vahinkoa aiheuttanut toiminta liittyi kiinteästi kaupungin lakisäätteisiin velvollisuuksiin kuuluvaan kadun rakentamiseen. Tapauksessa urakoitsijaa ei lainkaan ollut haastettu. Kari Kuusiniemi kirjoitti KKO:n ratkaisut kommentein julkaistussa kannanotossaan, että jos urakoitsija olisi haastettu, tätä olisi luultavasti pidetty tapauksessa toiminnan harjoittajana ja kaupunkia toiminnan harjoittajaan rinnastettavana toimijana.

KKO 1999:124 ja KKO 2012:29

Tapauksessa KKO 1999:124 oli kyse siitä, että hotellin parkkipaikalla yön yli seissyt kantajan auto oli aamulla paksun pölyn ja puhallushiekan peittämä. Hiekkapöly oli peräisin rakennusliikkeen tekemästä, kuntayhtymän tilaamasta hiekkapuhallustyöstä, jota tehtiin parkkipaikan viereisessä rakennuksessa. Kantaja vaati korvausta kuntayhtymältä ja rakennusliikkeeltä auton puhdistamisesta aiheutuneiden kulujen ohella myös saamiensa silmä- ja hengitystieoireiden hoitokuluista sekä kivusta ja särystä. KKO katsoi, ettei sairaalatoimintaa harjoittava kuntayhtymä pelkästään työn tilaajana ollut korvausvelvollinen. Jotta kuntayhtymä olisi ollut korvausvelvollinen hiekkapuhallusyhtiön aiheuttamasta vahingosta, sillä olisi täytynyt olla enemmän määräysvaltaa yhtiön toimintaan.

Tapauksessa KKO 2012:29 päädyttiin samanlaiseen ratkaisuun. Tapauksessa oli kyse siitä, että seurakunta oli teettänyt rakennustyöitä hautausmaalla ja työmaan pöly oli kantajien mukaan levinnyt heidän omistaman viereisen kiinteistön rakenteisiin sekä sisätilojen pintakerrokseen ja tekstiileihin. Kantaja vaati korvausta seurakunnalta, sillä perusteella, että se oli laiminlyönyt huolehtimisen työn järjestämisestä. Korkein oikeus totesi ympäristövahinkolain tarkoituksen olevan korvausvastuun kohdentaminen sille, jonka harjoittamasta ympäristölle haitallisesta toiminnasta tosiasiallisesti on kyse, eikä se, että seurakunta toimii hautausmaan ylläpitäjänä, ole ympäristöä vahingoittavaa. KKO totesi, että ympäristövahinko oli seurausta maanrakennusyrityksen toiminnasta, eikä seurakuntaa voitu pitää toiminnan harjoittajana.

Yhteenvetona näistä tapauksista voidaan todeta, että kansallisissa ympäristövahinkotapauksissa vastuuseen on pyritty saamaan se toimija, jonka harjoittamasta ympäristölle haitallisesta toiminnasta tosiasiallisesti on kyse. Vastuu ulottuu usein myös välittömästi toimintaa harjoittanutta yritystä laajemmalle. Yritysvastuulakien voimaan tullessa vastuu oletettavasti laajentuu vielä näistä tulkinnoista, koska yrityksille asetetaan nimenomainen huolellisuusvelvoite toiminnastaan ja pelkästään tilaajan rooli saattaa johtaa vastuun syntymiseen. Koska yritysvastuusäännökset tuovat yritykselle uusia velvollisuuksia, tulee tuomioistuinten arvioitavaksi lopulta täysin uudenlaisia tosielämän tilanteita.

Vaikka yritysvastuuoikeudenkäynnit eivät ole toistaiseksi kohdistuneet suomalaisiin yrityksiin, kannattaa myös suomalaisten yritysten olla perillä yritysvastuusääntelyn kehityksestä. Ensinnäkin oikeudenkäynti ja maksettavat vahingonkorvaukset voivat tulla yritykselle kalliiksi. Toiseksi

yritysvastuuoikeudenkäynnit saavat usein paljon mediahuomiota, joten oikeusprosessista saattaa jo itsessään olla yritykselle mainehaittaa ja sitä kautta myös taloudellista haittaa.³¹⁰

Koska yritysvastuuta koskeva oikeuskäytäntö ei ole vielä erityisen vakiintunutta, kanteen nostaminen uusien yritysvastuusäännösten perusteella sisältää riskin oikeudenkäynnin molemmille osapuolille. Oikeudenkäynnin lopputulosta on vaikea ennustaa. Huonoon ennustettavuuteen liittyy erityisesti kuluriski.³¹¹ Erityisen paljon kuluriski painaa tietysti yksityiselle vahingonkärsijälle, jolle pelkät oikeudenkäyntikulut voivat muodostua valtavan suuriksi. Oikeudenkäynti suurta yritystä vastaan saattaa olla pitkä ja raskas, eikä takeita kanteen menestymisestä ole. Yritysvastuuoikeuden yhdistyksen antamassa lausunnossa onkin pohdittu sitä, olisiko yritysvastuulainsäädännössä mahdollista päätyä sellaiseen ratkaisuun, että vastaajana oleva suuri yritys vastaisi aina lähtökohtaisesti omista oikeudenkäyntikuluistaan, mikäli kanne ei olisi ilmeisen perusteeton.³¹²

5 Johtopäätökset

5.1 Yritysvastuusäädösten aikataulusta

Suomessa yritysvastuulain tilanne on se, että laista on tehty vasta taustaselvityksiä, eikä virallista lakihanketta ole aloitettu. Keväällä/kesällä 2023 valittava uusi hallitus asettaa uuden aikataulun hankkeelle, mutta todennäköistä on, että EU direktiivin implementoinnin aika koittaa ensin. Mikäli kansallinen laki säädetään ennen direktiiviä, on mahdollista, että vahingonkorvausvastuu liitettäisiin lakiin vasta myöhemmässä vaiheessa, ja yritysten toimintaa valvottaisiin ensin vain viranomaisvalvonnan keinoin. Tätä on perusteltu sillä, että koska kyseessä olisi yrityksille täysin uusi velvoite, lakiin ei voitaisi liittää nopealla aikataululla kovia sanktioita ja vahingonkorvausvelvollisuutta.³¹³ Vahingonkorvausvastuun lykkääminen antaisi yrityksille aikaa sopeutua uuteen oikeustilaan ja vaatimuksiin, mutta toisaalta heikentäisi samalla merkittävästi vahingonkärsijöiden asemaa.

Mikäli EU:n yritysvastuudirektiivi saadaan valmiiksi ensin, ryhdytään Suomessa kansallisiin implementointitoimiin. Kuten direktiivin valmisteluaineistoa tarkastellessa huomattiin, direktiivissä kuitenkin olettavasti jätetään monia asioita toissijaisuusperiaatteen mukaisesti kansallisen

³¹⁰ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 430–431.

³¹¹ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 187.

³¹² Yritysvastuuoikeuden yhdistyksen lausunto yritysvastuulain oikeudellisesta selvityksestä, 30.9.2020.

³¹³ TEM 2022:24, s. 146.

lainsäädännön tasolla ratkaistavaksi. Kansallisen lainsäädännön ratkaisuilikin tulee siis olemaan suuri merkitys. Tutkielmaa viimeistellesäni yritys vastuudirektiiviin odotetaan Euroopan parlamentin kantaa. Parlamentin on määrä äänestää kannastaan 31.5.2023 pidettävässä täysistunnossa.³¹⁴ Parlamentti on kuitenkin julkaissut komission ehdotuksen kanssa samansuuntaisen suosituksensa yritys vastuudirektiiviksi jo ennen komission ehdotuksen julkaisua, joten tämän perusteella voidaan ennakoida, että monista asioista tulee luultavasti olemaan yhteisymmärrys.³¹⁵ Parlamentin kannan jälkeen direktiivin teksti viimeistellään vielä Euroopan unionin neuvoston, parlamentin ja komission kolmikantaneuvotteluissa.³¹⁶ On kuitenkin vielä mahdotonta sanoa, saadaanko direktiivi valmiiksi tämän vuoden puolella. Yritysten on kuitenkin mahdollista alkaa varautua tuleviin velvoitteisiin jo nyt.

5.2 Arviota tarkoituksenmukaisimmista lainsäädännöllisistä ratkaisuista

Tutkimuksen alussa esitettiin tutkimuskysymykset, joita on käsitelty edellä olevissa kappaleissa. Seuraavaksi käyn läpi mielestäni todennäköisimmät ja tarkoituksenmukaisimmat ratkaisut tutkimuskysymyksiin.

Kysymys 1 a) Onko johtoyritys tuottamuvastuussa vai ankarassa vastuussa vahingosta? sekä 1 d) kenellä on todistustaakka tuottamuksesta?

Yritysvastuusäädösten selvitysten perusteella vaikuttaa siltä, että korvausvastuun lähtökohdaksi otetaan tuottamuvastuu ja riskiperusteinen tuottamusarviointi. Tämä poikkeaa ympäristövahinkolain ankarasta vastuusta, mutta se on perusteltavissa sillä, ettei yrityksellä ole samanlaisia mahdollisuuksia kontrolloida toimintaketjuunsa kuuluvan yrityksen toimintaa, kuin omaa toimintaansa. Se, että yrityksen omassa toiminnassa on kyse ankarasta vastuusta ja sen toimintaketjuissa taas tuottamuvastuusta, on mielestäni ainoa perusteltu ratkaisu, sillä yrityksen mahdollisuudet vaikuttaa oman toimintansa riskeihin ovat aivan erilaiset kuin mahdollisuudet vaikuttaa liikekumppaneiden tai näiden liikekumppaneiden toimintaan.

Todistustaakan huolellisesta toiminnasta tulisi kuitenkin olla johtoyrityksellä, sillä vahingonkärsijän on monesti käytännössä mahdotonta saada selville, minkälaisilla toimilla yritys on vastannut

³¹⁴ Euroopan parlamentti: Final Draft Agenda Sittings of 31/05/2023 - 01/06/2023, Session Brussels (16.5.2023).

³¹⁵ European Parliament resolution of 10 March 2021 with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability (2020/2129(INL)).

³¹⁶ Ulkoministeriö: Valmisteilla oleva yritys vastuulaki herättää kysymyksiä (11.5.2023) ja European parliament: Press Release: Corporate sustainability: firms to tackle impact on human rights and environment (25.4.2023).

huolellisuusvelvoitteisiin. Tiedot sisältyvät monesti yrityksen raportteihin, jotka eivät ole välttämättä vahingonkäräjien saavutettavissa. Salminen ja Rajavuori esittävät artikkelissaan myös yhtenä mahdollisena sääntelyvaihtoehtona portaittaisen sääntelyn mahdollisuuden. On mahdollista, että yritys vastuulain vahingonkorvauksessa tulee ensin olemaan kyse tuottamsvastuusta, mutta myöhemmin vastuuta kovennetaan niin, että yritykset olisivat ankarassa vastuussa toimintaketjuyritysten toiminnasta.³¹⁷ Tästä ei kuitenkaan nykyisten säädösten valmisteluasiakirjojen mukaan ole vielä viitteitä.

Kysymys 1 b) Miten syy-yhteysvaatimus voisi toteutua toimintaketjussa aiheutuneen vahingon kohdalla? sekä 1 d) kenellä on todistustaakka syy-yhteydestä?

Syy-yhteyden osalta ongelma on se, että suurten yritysten toimintaketjut ovat usein laajoja ja suurimmat ympäristövahingot saattavat aiheutua juuri toimintaketjun loppupäässä kaukana johtoyrityksen arkipäiväisestä toiminnasta.³¹⁸ Ainoa mahdollinen ratkaisukeino syy-yhteyden osalta olisi se, että tarkastellaan, onko johtoyrityksen huolellisuusvelvoitteen laiminlyönti aiheuttanut vahingon, vaikkakin välillisesti. Todistustaakka syy-yhteyden osalta olisi luultavasti myös kohtuullista jättää yritykselle, sillä vahingonkäräjien on vaikea nähdä liiketoimintasuhteiden ulkopuolisena tahona yritysten toiminnan syy-seuraussuhteita.

Kysymys 1 c) Minkälaiset vahingot tulevat korvattavaksi ja minkä suuruisina? sekä 1 d) kenellä on todistustaakka aiheutuneesta vahingosta?

Yritysvastuudirektiivin selvityksissä on todettu, että vahingonkäräjällä olisi oikeus saada täysi korvaus aiheutuneesta vahingosta kansallisen lainsäädännön mukaisesti. Korvaus määriteltäisiin siis oletettavasti täyden korvauksen periaatteen mukaisesti. Direktiiviehdotuksessa ei ole määritelty tarkennuksia korvauksen määrittämiseen vahinkolajeittain, toisin kuin ympäristövahinkolaissa. Koska korvaus määriteltäisiin kansallisen lainsäädännön mukaisesti, on kuitenkin todennäköistä, että kansalliseen yritys vastuulakiin otettaisiin lopulta ympäristövahinkolain mukainen sietämisvelvollisuus sekä poikkeussäännös tietyistä kohtuuden mukaan arvioitavista vahingoista. Lisäksi tulisi huomioida se, että korvauksen tulisi olla riittävän suuri kattamaan myös vahingon ennallistamisesta aiheutuneet kulut. Vaikka tuottamuksen ja syy-yhteyden osalta olisi kyse käännetyistä todistustaakasta vahingonkäräjien vastuulle jäisi osoittaa minkälaista vahinkoa on kärsitty.

³¹⁷ Salminen – Rajavuori 2019, s. 551.

³¹⁸ TEM 2022:24, s. 119.

Kysymys 2: Kuka tai ketkä ovat korvausvelvollisia vahingosta?

Ensinnäkin vahingonkärsijän mahdollisuudet vaatia korvauksia johtoyritykseltä riippuisivat siitä, kuinka suuri johtoyritys on. Jos yritys ei ylitä direktiivissä mainittuja raja-arvoja, siltä ei voitaisi vaatia korvauksia direktiivin perusteella. On mielestäni kohtuullista, että pienimmät yritykset on ainakin aluksi rajattu soveltamisalan ulkopuolelle, sillä pienellä yrityksellä ei luultavasti ole resursseja tehdä yhtä tarkkaa selvitystä liikekumppaneidensa toiminnasta. On usein vaikeaa selvittää toimintaketjun toimintatapoja ja sitä mistä esim. raaka-aineet ovat todella peräisin.³¹⁹ Mikäli liikesuhteisiin liittyisi riski toisen yrityksen korvausten maksamisesta, johtaisi tämä hyvin todennäköisesti siihen, etteivät pienemmät yritykset uskaltaisi solmia liikesuhteita, jos liikekumppani on tuntematon.

Toki soveltamisalaa voitaisiin kasvattaa portaittain koskemaan myös hieman pienempiä yrityksiä. Tässä kohtaa soveltamisalan laajentaminen voitaisi tehdä riskiperusteisesti, niin että ne yritykset, joiden toimialaan liittyy suurimmat ympäristövahingon riskit, lisättäisiin ensimmäiseksi soveltamisalan piiriin.³²⁰ Olen myös sitä mieltä, että yritykseltä vaadittavien velvollisuuksien tulee muuttua yhteiskunnan kehityksen mukana. Ympäristöllinen kestävyys ja vahingonkärsijöiden oikeussuojan tarve ovat vakavia globaaleja ongelmia, joihin tulee vastata riittävän tehokkain keinoin. Kun sääntely on ollut pidempään voimassa ja huolellisuusvelvoitteen edellyttävät mekanismit ovat vakiintuneempia ja arkipäiväisempiä toimenpiteitä yritysten toiminnassa, voisi vastuuta laajentaa mielestäni koskemaan myös pienempiä yrityksiä. Vahingonkorvausoikeudessa trendi on myös yleisesti ollut enemmänkin vastuuta laajentava kuin supistava.³²¹ Pieniltä ja keskisuurilta yrityksiltä ei pidä kuitenkaan vaatia kohtuuttomia liiketoimintaa tyrehdyttäviä toimia, mutta yritysvastuusääntelyn kehittyessä, myös ne tulee lopulta ottaa kohtuullisin vaatimuksin mukaan.

Toiseksi, koska yritysten liiketoimintaverkostot ovat usein kansainvälisiä, on hyvin todennäköistä, että vahingon aiheuttaneen yhtiön asiakkaina ja tilaajina on useita eri yrityksiä, jotka ovat yhdessä vaikuttaneet huolimattomalla toimintaketjun hallinnalla vahingon aiheutumiseen. Komission ehdotus on tästä kohtaa puutteellinen. Neuvoston kannassa on todettu, että sen varmistamiseksi, että vastuu jakautuisi kohtuullisesti näiden yritysten välillä, olisi direktiivi tärkeä sisällyttää takautumissäännös. Oletettavasti kansalliseen yritysvastuulakiin lopulta sisältyisi takautumissäännös, mutta yritysten yhdenvertaisen kohtelun vuoksi tämä olisi tärkeää sisällyttää nimenomaan direktiiviin. Mielestäni takautumissäännös olisi lopulta paras yhteisvastuuta koskeva sääntelytapa. Yrityksiä yhdenvertaisesti

³¹⁹ Juutinen 2016, s. 135.

³²⁰ TEM 2020:42, s. 76.

³²¹ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 20.

kohteleva markkinaosuusvastuulähestymistapakaan ei lopulta olisi linjassa direktiivin tarkoituksen vuoksi, sillä se jättäisi vahingonkärsijän heikkoon asemaan, kun tämä joutuisi vaatimaan korvauksia jokaiselta yritykseltä erikseen.

Kysymys 3: Voiko yhtiön johto joutua korvausvelvolliseksi ympäristövahingoista?

Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, ettei yhtiön johdon huolellisuusvelvoitetta ja siitä seuraava korvausvastuuta oteta direktiiviin. Tätä on perusteltu mm. sillä, että yhtiön johtoon kuuluvan on kyettävä selvittämään omat vaatimuksensa ja niistä poikkeamisen seuraukset ja tällä hetkellä direktiivin ehdotetut vaatimukset eivät ole riittävän selkeitä. Tämä on käsitykseni mukaan sinänsä perusteltua, mutta johdon vastuu voitaisiin siinä tapauksessa lisätä direktiiviin myöhemmässä vaiheessa, kun velvollisuudet ovat selkeämmät ja ennakoitavammat. Yritysvastuun tehokkaan toteuttamisen kannalta olisi edullista, että myös yhtiön johtoon kuuluvat henkilöt sitoutettaisiin huolellisuusvelvoitteeseen ja sen laiminlyönnistä seuraavaan vahingonkorvausvelvollisuuteen.

Kysymys 4: Kuinka pitkälle johtoyrityksen vastuu ulottuu toimintaketjussa?

Lopulta yrityksen näkökulmasta ehkä tärkein kysymys on, mihin vastuun raja toimintaketjussa vedetään. Komissio ja neuvosto ovat olleet yhtä mieltä siitä, että vastuu kattaa tytäryhtiöiden toiminnan³²², mutta toimitusketjuvastuuta on määritelty erilaisin tavoin. Komissio on ehdottanut vastuun rajoittamisen perusteeksi vastuuta vakiintuneista liikesuhteista, jolloin satunnaisemmat liikesuhteet jäisivät korvausvastuun ulkopuolelle. Neuvosto on esittänyt kannassaan, että vastuu kattaisi liikekumppaniyritysten toimintaketjut.³²³ Muita vaihtoehtoja ovat esim. yrityksen määräysvallassa olevien yhtiöiden sekä vakiintuneiden liikekumppaneiden toiminnan kattava vastuu³²⁴ tai koko toimintaketjun kattava vastuu.³²⁵ Jos vastuun katsottaisiin kattavan koko toimintaketjun, saattaisi tästä seurata tilanne, jossa johtoyrityksellä ei tosiasiallisesti olisi mahdollisuuksia vaikuttaa vahinkojen aiheutumiseen. Näin laajaa sääntelyä ei tietysti voi olla. Yrityksiä ei voida velvoittaa vastaamaan sellaisista vahingoista, jotka ovat täysin odottamattomia suhteessa sen toimintaan.³²⁶

³²² Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 1 ja Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV artikla 1.

³²³ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV, artikla 1.

³²⁴ Esim. Ranskan kansallisessa yritysvaluissa on päädytty siihen, että vastuu kattaa yrityksen määräysvallassa olevien yhteisöjen sekä vakiintuneiden liikekumppaneiden aiheuttamat vahingot. TEM 2022:24, s. 45.

³²⁵ Esim. YK:n periaatteiden mukaan asianmukaisen huolellisuuden velvoite kattaisi yrityksen koko toimitusketjun. YK:n ohjaavat periaatteet, artikla 17.

³²⁶ TEM 2020:42 s. 84 ja TEM 2022:24, s. 128.

Jotta yritysvastuudirektiivin tarkoitus vahingonkärsijöiden oikeusturvaa ja ympäristöä turvaavana direktiivinä toteutuu, tulisi vastuun kuitenkin ulottua tytäryhtiöitä ja yhtiön määräysvallassa olevia yhtiöitä laajemmalle. Mikäli vastuu rajautuisi vain yhtiön määräysvallassa oleviin liikekumppaneihin, ei sääntelyllä päästäisi puuttumaan suurimpiin ympäristövahinkoriskeihin, joiden voidaan olettaa sijaitsevan toimitusketjujen loppupäässä eli kehittyvissä maissa.³²⁷ Suurilta yrityksiltä voidaan mielestäni kohtuudella edellyttää sen määräysvallan ulkopuolella oleviin liikekumppaneihin liittyvää vastuullisuutta. Yrityksellä voidaan ajatella olevan velvollisuus selvittää, mitä toimijoita sen toimintaketjuun kuuluu ja jos mahdollisen liikekumppanin toiminnassa havaitaan vastuullisuusongelmia, myös velvollisuus olla solmimatta liikesuhteita tällaisten toimijoiden kanssa.

Jotta vastuu ei rajautuisi vain yrityksen toimintaketjun ylimpiin yrityksiin ja toisaalta jotta sillä olisi mahdollisuus vaikuttaa niiden yritysten toimintaan, joiden aiheuttamista vahingoista se saattaisi joutua korvausvelvolliseksi, tulisi vastuun määrittely mielestäni olla jotakin määräysvallan piiriin kuuluvien toimijoiden ja koko toimintaketjun väliltä. Vastuu voitaisi määritellä esimerkiksi niin, että se kattaisi yrityksen vaikutusmahdollisuuksien piirissä olevat yhtiöt ja sellaiset toimintaketjun liikesuhteet, joiden olemassaoloon yrityksellä on mahdollisuus vaikuttaa ja joista sen voidaan edellyttää olevan tietoinen. Oli vastuun määrittelyn kirjoitusasu lopulta minkälainen vaan, kyse on viimekädessä tapauskohtaisesta harkinnasta. Vastuun rajat täsmentynevät lopulta oikeuskäytännön kautta.

5.3 Muita huomioita

Vastuulausekkeiden käytöstä

Direktiivin valmistelussa on myös pohdittu johtoyrityksen mahdollisuuksia sopimuksin siirtää huolellisuusvelvoitteita toimintaketjuissa toimiville yrityksille. Komission ehdotuksen mukaan tällaisen sopimuksen tehdessään yritys ei olisi enää vastuussa vahingoista, paitsi jos tapauksen olosuhteissa olisi kohtuutonta odottaa, että tosiasiallisesti toteutetut toimet, myös vaatimustenmukaisuuden tarkastamisen osalta, riittäisivät estämään, lopettamaan tai minimoimaan haittavaikutuksen tai lieventämään vahinkoa.³²⁸ Käytännössä tämä tarkoittaisi toimintaketjuyrityksen kanssa tehtyä sopimusta siitä, että tämä sitoutuu toimimaan direktiivin vaatimalla tavalla. Johtoyritys

³²⁷ TEM 2022:24, s. 119.

³²⁸ Euroopan komissio COM/2022/71, 2022, Artikla 22 kohta 2. Vakuuksista säädettäisiin 7 artiklan 2 kohdan b alakohdassa, 7 artiklan 4 kohdassa, 8 artiklan 3 kohdan c alakohdassa ja 8 artiklan 5 kohdassa. Tämä ei koskisi tytäryhtiöitä.

siirtäisi sopimuksin vastuunsa pienemmälle yritykselle, jota direktiivin soveltamisala ei välttämättä muuten koskisi. Näin johtoyritys voisi vapautua itse vastuusta. Neuvostossa ei oltu sen kannalla, että korvausvastuun voisi välttää vastuulausekkeitä käyttämällä ja tämä kohta poistettiin kokonaan.³²⁹

On mielestäni perusteltua, että neuvosto kannasta poistettiin tämä kohta., sillä vastuulausekkeiden voidaan nähdä tietyllä tapaa haittaavan direktiivin tarkoitusta. Direktiivin tarkoitus ei ole luoda uutta käytäntöä, jossa johtoyritykset luovat mahdollisimman kattavia sopimuslausekkeitä. Tarkoitus on vastata toimintaketjujen vastuullisuusongelmiin ja saada todellisia vaikutuksia aikaan. On myös huomattava, että velvoitteet on tarkoitettu nimenomaan suuriin yrityksiin kohdistuviksi, eikä sopimuslausekkeiden kautta kehittyviin talouksiin kohdistuviksi. Kehittyvissä maissa onkin oltu huolestuneita siitä, miten näihin uusiin velvollisuuksiin vastaamiseen löydetään riittävästi resursseja.³³⁰

Soft law:n näkökulma

Yritysvastuuta ja ympäristöoikeutta on pitkään säännelty soft law -säännöksin. Yritysvastuusäädösten on sanottu muuttavat paljon soft law -sääntelyä pakottavaksi lainsäädännöksi. Yritysvastuusäädösten kohdalla on kuitenkin epäröity erityisesti vahingonkorvausvelvollisuuden laajuutta sekä yhtiön johdon sitouttamista. On pohdittu sitä vaihtoehtoa, että korvausvastuu toiminnan haitallisista ympäristövaikutuksista olisi rajatumpi kuin yritykselle asetettu huolellisuusvelvollisuus. Lainsäädännössä vahingonkorvausvastuu voitaisiin rajata esimerkiksi yrityksen määräysvallassa oleviin yrityksiin. Jos lainsäädäntöratkaisuissa päädytään siihen, että vahingonkorvausvelvollisuuden kattavuus jää hyvin suppeaksi, korvausvelvollisuuden säätämistä lykätään tai siihen, ettei johtoa sitouteta yritysvastuuntavoitteisiin, on tässä mielestäni edelleen havaittavissa ympäristöoikeudelle tyypillisiä soft law -sääntelyn piirteitä. Yritysvastuusäädösten tavoitteena on ollut säädösten pakottavuus, mutta mahdollisten löyhien ratkaisujen seuraus on, että sääntelyn vaikuttavuus saattaisi jäädä väliaikaisesti tai kokonaan vähäiseksi, soft law:n kaltaiseksi sääntelyksi.

Mahdollisuudet sääntelyn toimimiseen ja noudattamiseen

Yritysvastuusäädökset ovat saaneet paljon kritiikkiä siitä, että ne ovat sisällöltään niin epäselviä, etteivät yritykset aina tiedä, mitä huolellinen toiminta kussakin tapauksessa tarkoittaa. Valtioneuvosto on kiinnittänyt huomiota siihen, että sääntelyn tavoitteet voidaan saavuttaa tehokkaimmin

³²⁹ Euroopan unionin neuvosto 2022/0051(COD) 15024/1/22 REV s. 10 ja 29.

³³⁰ Ulkoministeriö: Tutkimus: EU:n yritysvastuusäätely tervetullutta, mutta lisätoimia tarvitaan tahattomien haittavaikutusten ehkäisemiseksi (27.3.2023).

velvoitteilla, jotka ovat selkeitä ja realistisia toteuttaa.³³¹ Myös talousvaliokunta on todennut, että elinkeinoelämän toimintaedellytysten kannalta sääntelyn pitkäjänteisyys, velvoitteiden ennakoitavuus ja oikeusvarmuus ovat keskeisiä tekijöitä, joita ei tule heikentää nopeilla lainsäädäntötoimilla.³³² Kritiikki on sinänsä aiheellista, mutta ei aukotonta. Yritysmaailmassa toimii lukematon määrä erilaisia yrityksiä ja erilaista liiketoimintaa. Niillä on jokaisella erityispiirteensä, jota ei voida ottaa yksilökohtaisesti kaikessa lainsäädännössä huomioon. Yritysvastuudirektiivi ei ole ainoa säädös, johon liittyy epäselvyyttä ja tulkinnanvaraisuutta, vaan hyvin usein lainsäädännön konkreettisia vaatimuksia on pohdittava tarkemmin tapauskohtaisesti. Helpotuksena yrityksille, komission odotetaan julkaisevan mallilausekkeita, joita yritykset voivat vapaaehtoisesti ottaa käyttöön helpottamaan yritysvastuuelvoitteiden noudattamista.³³³

Toisaalta huolellisuusvelvoitteet myös kehittävät pitkällä aikavälillä yritysten riskienhallintaa. Yrityksillä on velvollisuus olla tietoisia oman toimintansa vaikutuksista ja toimintaketjunjensa toiminnasta, mikä parantaa yritysten mahdollisuuksia reagoida mahdollisiin ongelmiin ja haittavaikutuksiin tulevaisuudessa.³³⁴

Yhteiskuntavastuuvahingoista

Mielenkiintoisen näkökulman yritysvastuukeskusteluun tuo myös Juha Karhun esittämä uusi vahingonkorvauslaji yhteiskuntavastuuvahinko. Karhu kirjoittaa, että perinteiset korvauslajit eivät tunnu aina soveltuvan kaikkiin vahinkoihin puhuttaessa yritysvastuullisuudesta. Esim. ekologiset vahingot eivät usein sovi korvattavaksi esine-, henkilö- tai varallisuusvahinkoina. Karhu ehdottaakin, että vahinkolajien luokitteluun voisi lisätä vanhojen lajien rinnalle yhteiskuntavastuuvahingon.³³⁵ Tällainen uusi jäsentely helpottaisi vahingonkärsijän asemaa, sillä tämän ei tarvitsisi todistaa, että kärsitty vahinko kuuluu esine- henkilö- tai varallisuusvahinkoihin, vaan uusi käsite kattaisi myös laajemmin näiden vahinkolajien ulkopuolelle jäävät tapaukset. Lisäksi yhteiskuntavastuuvahingot kattaisivat luultavasti myös laajemmin pelkästään ympäristölle aiheutuneita vahinkoja ja edistäisivät näin ympäristöllistä kestävyttä.

³³¹ U 35/2022 vp, s. 25.

³³² Valiokunnan lausunto TaVL 31/2020 vp.

³³³ Euroopan komissio COM/2022/71, artikla 12.

³³⁴ Euroopan komission lehdistötiedote: Oikeudenmukainen ja kestävä talous: Komissio edellyttää yrityksiltä ihmisoikeuksien ja ympäristön kunnioittamista globaaleissa arvoketjuissa (23.2.2022).

³³⁵ Karhu 2019, s. 427.

5.4 Lopuksi

Lopuksi vielä muutama ajatus yritys vastuusta ja vahingonkorvauksesta yleisemmällä tasolla. Mikäli yritys päättää ulkoistaa toimiaan sellaisiin maihin, joissa tiedostetaan olevan erityisen suuret riskit siihen, ettei toiminnan ympäristövaikutuksia ole huomioitu, on mielestäni kohtuullista, että yritys näkee vaivaa selvittääkseen toiminnan taustoja ja ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta yhteistyötä voidaan jatkaa ilman, että ympäristövahingon mahdollisuus voi realisoitua hetkenä minä hyvänsä. Tähän mennessä riskejä on usein voinut ottaa, vaikka onkin ehkä tiedostettu, ettei toimintaketjun toiminta ole ollut vastuullista. Tutkielmassa käsitellyt julkisuutta saaneet oikeudenkäynnit eivät tietenkään ole ensimmäisiä johtoyrityksen toiminnasta aiheutuneita ympäristövahinkotapauksia vaan ensimmäisiä, joista johtoyritys on saatettu vastuuseen. Ei ole vahingonkäräjien kannalta oikeudenmukaista saatikka ympäristöarvojen mukaista ylläpitää tällaisia riskejä sisältävän liiketoiminnan mahdollisuuksia yhteiskunnassa ja on hyvä, että näihin puututaan pakottavan lainsäädännön keinoin.

Kun otetaan huomioon, että yritys vastuusäädösten tarkoitus on vastata mm. globaaleihin kestävyysongelmiin, on korostettava sitä, että ongelmien tehokas ratkaiseminen vaatisi kuitenkin sitä, että sääntelyn alueellisen vaikuttavuuden tulisi olla mahdollisimman laajaa. On siis ensisijainen tärkeää, että asiaan on puututtu EU:n tasolla. Kansallisella lailla on toki myös merkitys ja se selkeyttää EU tasolla säädökseen jätettyjä avoimia ilmaisuja. Vahingonkorvaus vastuuseen näyttää jäävän myös monta jäsenvaltioiden tasolla määritettävää kysymystä. Tämä saattaa heikentää alueellisesti sääntelyn yhtenäisyyttä ja jättää yritykset edelleen kilpailullisesti eriarvoiseen asemaan. Monen yrityksen näkökulmasta yritys vastuusäätely olisikin hyvin tervetullutta juuri siksi, että ne toimivat jo nyt vapaaehtoisesti pitkälti direktiivin edellyttämällä tavalla.³³⁶

Alueellinen sääntely johtaa siis varmasti vaikuttavimpaan tulokseen ja kohtelee samalla myös yrityksiä yhdenvertaisesti. Paras mahdollinen tilanne olisi se, että yritys vastuusäädösten sisältöä pystyttäisiin sisällyttämään myös Eurooppaa laajemmin kansainvälisiin sopimuksiin ja vaikutusta saataisiin laajennettua ympäri maailman. Mm. YK:n Global Compact yritys vastuualoiteella tai OECD:n ohjaavilla periaatteilla pyritään tähän, mutta niillä ei ole oikeudellista sitovuutta. Toki EU:n yritys vastuudirektiivin on suunniteltu kattavan EU:n ulkopuolista yritystoimintaa siten, että sitä sovellettaisiin sellaisten kolmansien valtioiden yritysten toimintaan, jotka toimivat EU:n markkinoilla. Ideaalitulanteessa yritys vastuusta sovittaisiin kuitenkin mahdollisimman laajasti

³³⁶ Keskuskaupakamari: Yritys vastuulainsäädäntö toteutettava yhtenäisenä koko EU:ssa (23.2.2022).

maailmanlaajuisesti sitovin valtiosopimuksin. Tämä on kuitenkin oikeuspoliittisesti haastava tie, enkä analysoi sen haasteita ja mahdollisuuksia tässä tarkemmin.

Yritysvastuun oikeudellistumisen aika on joka tapauksessa käsillä.³³⁷ Aika näyttää kuinka kunnianhimoisiin säädöksiin lainsäätäjät ovat valmiita. Lainsäädännölliset ratkaisut ovat vaikeita arvovalintoja, joissa monet vakiintuneetkin periaatteet saattavat olla ristiriidassa keskenään. Tällaisissa ristiriitatilanteissa jotkin arvot ja periaatteet ovat kuitenkin painavampia ja toisia joudutaan venyttämään. Yritysvastuulain valmistelussa punnittavana ovat erityisesti ympäristöllisen kestävyuden periaate, huolellisuusperiaate ja vahingonkärsijöiden oikeussuoja sekä toisaalta yritysten erillisvastuun periaate ja aiheuttamisperiaate. Kaikki yhteiskunnan arvot eivät voi täysin toteutua samanaikaisesti, joten lopulta lainsäätäjä valitsee, mitkä arvot yhteiskunnassa kulloinkin painavat eniten.

Lopuksi voidaan todeta, että ympäristöoikeudessa velvollisuus korvata tietyissä tilanteissa toisen toimijan aiheuttama vahinko ei ole uusi ilmiö, vaan näitä tilanteita on edellä kuvatusti jo säädelty monin tavoin. Voitaisiin siis sanoa, että yritys vastuuta koskeva vahingonkorvaussäätely ikään kuin selventää ja laaja-alaista nykyistä ympäristövahinkosäätelyä, erityisesti toimintaketjuvastuun osalta. Yritysvastuusäädösten voimaantulon jälkeen esiin nousee kuitenkin varmasti käytännön tilanteiden ja vahingonkorvauskanteiden kautta monia uusia oikeudellisia ongelmia. Yritysvastuun ja vahingonkorvauksen ongelmia tullaankin varmasti pohtimaan oikeustieteessä vielä pitkään.

³³⁷ Vanhala – Ristaniemi ym. 2022, s. 7.